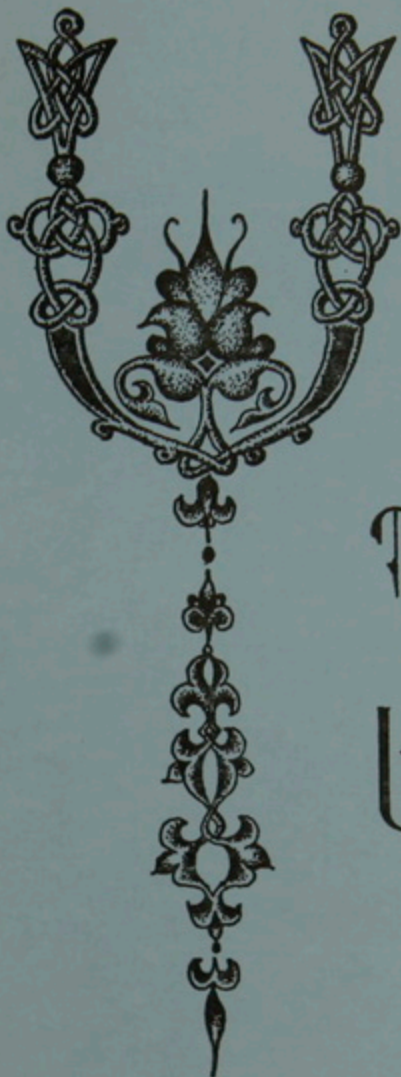

ԻՈՒՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԹԵՐԹ
ՍՏՐԻԱՐԶՈՒԹԵՄՆ
ՀԱՅՈՎ
ՆՐՈՒՍԱՂԷՄԻ

Կ ՏԵՐԻ
Ժ - ԺԲ

1986

ՄԻՈՒ

ԱՄԱՍԳԻՐ
ԿՐՕՆԱԿԱՆ - ԳՐԱԿԱՆ - ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԹԵՐԹ ԵՐՈՒՍԱԼԷՄԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԺՈՒԹԵԱՆ

Կ. ՏԱՐԻ - ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1986 Հոկտեմբեր - Նոյեմբեր - Դեկտեմբեր Թիւ 10 - 11 - 12

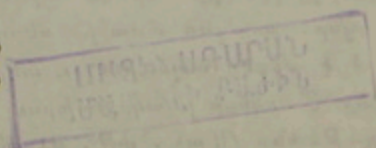
1986 October - November - December No 10 - 11 - 12

S I O N

VOL. 60

A MONTHLY OF RELIGION, LITERATURE AND PHILOLOGY
OFFICIAL PUBLICATION OF THE ARMENIAN PATRIARCHATE, JERUSALEM

Proprietor: His Beatitude the Armenian Patriarch of Jerusalem

St. James Press, Jerusalem

ՓՈԽԱՆ ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆԻ

ԲԱՐԵԿԱՐԳՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՑ. ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

Ը.

ԱՄՈՒՍՆԱԿԱՆ ԵՒ ԱՄՈՒՍՆԱԼՈՒԾԱԿԱՆ ՀԱՐՑԵՐ

Զեկմիջոցով այս խորագրով կ'ականարկէ ամուսնութեան կազմութիւնը և խզումը օրինապէս կարելի ընող երկու խումբի պարագաներուն, որոնց առաջինները՝ բոլոր Եկեղեցիներուն, իսկ երկրորդները՝ բացի Կաթողիկէն՝ միւս բոլոր Եկեղեցիներուն համար կրօնական իրաւարանութեան տարրեր են եղած, և ժամանակի ընթացքին զանազան տարողութեամբ ժողովական որոշումներու և կանոններու յանդած:

Առաջին խումբի պարագաներէն մասնաւորաբար հասի-հասի կէտերուն խնդիրը կարելի է այլևս փակուած համարել՝ Գէորգ Ե.ի 1922 Նոյեմբեր 11 Թ. 645 կանոնական կոնգակէն վերջ, որ կը թույլատրէր ազգակցական Ծրդ և խնամիական Էրդ աստիճան պսակը. «վերցնելով հոգևոր ազգակցութեան ամէն արդելքներ ամուսնութեան վերաբերմամբ», և, ինչպէս Զեկմիջոցով խմբագրող Մարմինը կը խորհի, «պահել այդ սահմանը»:

Կարևորը՝ երկրորդ խումբի պարագաներուն, այսինքն ամուսնութիւնը խզելի դարձնող պատճառներուն հարցն է. կնճռոտ խնդիր, արդարև, որ ահազին նշանակութիւն ունի ընտանեկան բարոյականութեան տեսակէտով, և որով ա՛յնքան զբաղած են Արեւելեան Եկեղեցւոյ բոլոր ճիւղերը, ծնունդ տալով ժողովական, հայրապետական և հայրախօսական կանոններու ստուար հաւաքումի մը:

Ի՛նչ երջանկութիւն պիտի ըլլար մարդկութեան համար, եթէ զոյութեան բնաւ իսկ իրաւունք չունենար այդ հարցը. այսինքն եթէ ամբիւ սէրը կարենար լուսաւորել և տօքցնել միշտ սիրտերը ընտանեկան յարկի խաղաղութեան մէջ: Այդպէս ալ կ'երեւի թէ եղաւ ի սկզբան պահ մը, քրիստոնէական առաջին սերունդին նախադրյն օրերուն, երբ ամուսնալուծութիւնը արգիւրդ տէրունական բացարձակ և անվերապահ վճիռ մը, Աւետարաններէն հնագոյնին մէջ պահուած (Մրկ. Ժ. 12), սեղմօրէն կրնար ուղղութիւն տալ ընտանեկան կեանքի սրբութեան:

Բայց կեանքի ամենէն մարդկային այդ կողմին վրայ դրու թիւնը չէր կրնար մնալ նոյնը. ու դեռ առաջին սերունդի օրերուն, հանրային զգացումը պէտք զգացած է արդէն ապաւինելու տէրունական նոյն վճիռին ուրիշ մէկ փոփոխակին, որ Մարկոսի բնագրին խիստ պատգամը յառաջ կը բերէ, «Եւ ոչ վասն պոռնկութեան» (Մտթ. ԺԺ. 9) վերապահութեան յաւելումով:

Այս երկու աւետարանական ըմբռնումները նոյն իմացումին, աւելի ճիշդ՝ Մատթէոսեանը Մարկոսեանին վերածելու համար կաթողիկ մեկնիչներու ճիղին

մէջ եթէ ընդունինք ալ թէ կան նկատելի և բանաւոր կէտեր, անկարելի է դարձեալ ի յառաջագունէ իսկ չընդունիլ թէ քրիստոնէութեան մէջ շատ կանուխէն պէտք է սկսած ըլլայ ամուսնական կեանքի անկանոնութեանց կամ անհամաձայնութեանց ցաւը: Ու ոչինչ կայ այդ բանին մէջ անհասկնալի. դեռ մինչև օր մը առաջ հեթանոսութեան կեանքը ապրող մարդիկ դժուար էր որ յաջորդ օրը արմատապէս բաժնուէին բարքի, կենցաղի և սովորոյթի իրենց նախկին ունակութիւններէն, երբ մանաւանդ դարձերը կը սկսէին զանգուածօրէն կատարուիլ:

Ասով պէտք է բացատրել անշուշտ այն անհանդուրժող և բուռն ընթացքը, զոր եկեղեցին Հերոնիմոսի և այլոց խօսքով ու զրչով շատ կանուխէն ցոյց տուաւ ամուսնալուծութեան դէմ, նոյնիսկ շնութեան և ուրիշ ծանր պարագաներու մէջ, ամուսնաթող և վերամուսնացած երախային մերժելով մկրտութիւն և ապաշխարողին՝ արձակում: Ասով նոյնպէս՝ ի հակառակէն՝ կոստանդինոսի օրէն իսկ՝ քաղաքային օրէնքի թոյլատու վերաբերմունքը, որով կինը կ'արտօնուէր թողուլ իր այրը, եթէ հաստատուէր թէ մարդասպան, թունաւորող և զերեզմաններու կողոսպտիչ էր ան, նոյնպէս և այլը՝ եթէ միևնոյն ապացուցումը լինէր կնոջ նկատմամբ: Ուրիշ ո՛րեւէ պարագայի մէջ արդիւուած էր վերամուսնութիւնը:

Եկեղեցին, տեղական ժողովներու մէջ եղած կարգ մը մասնաւոր տնօրինութիւններէ զատ, ընդհանրապէս պահեց իր խառութիւնը այդ մասին. մինչ քաղաքային օրէնքը, մինչև Թէոդոս Բ-ի ատեն նոյն կերպով շարունակուելէ վերջ, աւելի ընդլայնուեցաւ Յուստինիանոսի օրինադրքին մէջ, ուր ի վերջոյ ամուսնալուծման պատճառ նկատուեցան ամուսնութենէն մինչև երեք տարի վերջ յայանուած ամուսնիւնը, ամուսիններէն մէկուն կամ երկուքին կրօնաւորելու ուխտը և զերութեան պատճառաւ մինչև տասը տարի բացակայութիւնը:

Ընդ ինչպէս եկեղեցականներու կենցաղակերպի հարցին, նոյնպէս և այս խնդրին մէջ, Դ. դարէն սկսեալ, մտայնութեան կամ վարմունքի երկուութիւն մը սկսաւ զոյանալ եկեղեցւոյ երկու կողմերուն՝ Արևմտեանին և Արևելեանին մէջ:

Առաջինը կը մնայ միշտ անյեղ իր տեսակէտին վրայ, թէ և առանց մեծ արդիւնքի: Անկարելի էր, բարբարոսներու դարձէն վերջ մանաւանդ, պահպանել այդ մասին կարգը. ամուսնալուծութիւնը ինքնին կը զործագրուէր, երբեմն երկուստեք հաւանութեամբ, ու նոյնիսկ միայն մէկ կողմին պահանջումովը, և յաճախ յիմարութեան կամ ամուսնութենէն վերջ երևան եկած հիւանդութեանց կամ անկարողութեան պատճառաւ: Այս տեսակէտով ամենէն ցաւալի տեսարանները կը պարզուէին մասնաւորապէս Փռանկ պետութեանց մէջ: Այնպէս որ երբեմն Իրբեմն եղած եկեղեցական զուամբումներու մէջ, զորս Կաթողիկ եկեղեցւոյ պատմութիւնը չ'ուզեր ճանչնալ իրր ժողով, քանիցս կատարուեցան ամուսնալուծման ի նպաստ տնօրինութիւններ: Եւ սակայն բուն պաշտօնական ժողովները տեղի չ'ուէին ընաւ, և մինչև Ը. դար արդելիչ կանոններով և բանադրանքի կոնդակներով դատապարտուեցաւ ամուսնալուծութիւնը:

Արևելիայից մօտ, ուր պետական ազդեցութիւնը աւելի բացորոշ էր եկեղեցական իշխանութեան վրայ, քաղաքական օրէնքին ամուսնալուծական հետքերը կանուխէն կ'երևին եկեղեցական իրաւունքին մէջ: Բիւզանդացիները իրենց ոյդ մասին ունեցած իրաւակարգին իբրև աղբիւր կը ցուցնեն Ս. Բարսղի հեղինակութիւնը: Ակներև է սակայն թէ անկէ առաջ Հռոմմէական օրինագիրքն է եղած անոր բուն աղբիւրը, Կոստանդինոսի օրէն և իր յաջորդներուն ատեն, ու նոյնն էր որ Յուստինիանոսի օրով, և աւելի վերջերն ալ, Կոմենենեանց շրջանին և աւելի ետքը շարունակեց, ժամանակին հետ միշտ աւելի ընդլայնուելով, մինչև որ Բիւզանդական Կայսրութեան բարձումէն վերջը բոլորովին խառնուեցաւ եկեղեցական իրաւունքին մէջ: Բիւզանդական եկեղեցւոյ ճամբով էր որ ամուսնական օրէնքը փոխանցուեցաւ անոր միւս ճիւղաւորումներուն՝ Ռուսական, Ռումանական և Սլաւական եկեղեցիներուն մէջ, իւրաքանչիւրին մէջ իր ազգային բարքերուն և պետական կարգուկանոններուն գունաւորումը ընդունելով աւելի կամ նուազ չափով:

Ուղղափառ Ասորւոց կամ Յակոբիկեանց եկեղեցիին մէջ ամուսնալուծման օրէնքը կը սկսի կանոններովը Ռարուլայի (412-435), Եղեսիոյ մեծանուն եպիսկոպոսին, որ կը յիշուի մեր գրականութեան մէջ Հայ գիրերու զիւարն պատմութեան առթիւ: Նոյնպէս Ղալիններու եկեղեցւոյն մէջ Իպն-էլ-Ասսալի Նոմականոնով: Այս երկու եկեղեցիներուն մէջ ալ՝ պարագաներու աւելի ստուարացած թիւով մը: Նմանապէս և շատ աւելի՝ Եթովպականին և Նեստորականին մէջ: Իսկ Մարոնիներուն մէջ՝ համեմատաբար աւելի չափաւոր աստիճանի մը վրայ:

Մեր մէջ ևս շատ հին պէտք է եղած ըլլայ այս օրէնքին հաստատումը:

Թադէոս առաքեալի ընծայուած կանոններուն մէջ, որոնք թէև ծագումով Ասորական՝ բայց Հայերէնէն կը հասկցուի թէ շատ կանուխէն պէտք է թարգմանուած ըլլան մեր լեզուին, շնացողին համար պատիժի՝ միայն յիշատակութիւն կայ, բայց ոչ՝ ամուսնալուծման: Լուսաւորչի կանոններուն մէջ, որոնց զէթ մինչև Ե. դար հնութիւնը անվիճելի է, թէև կ'արգիլուի կրօնական ուխտի համար ամուսնաթողութիւնը, բայց կ'արտօնուի պոռնկութեան պատճառաւ ամուսնալուծումը: Այս արտօնութիւնը աւելի լայն չափով կը տեսնուի՝ հաւանաբար Ս. Սահակի ատենէն թարգմանուած Նէոկեսարիոյ կանոններուն մէջ. ու շատ աւելի՝ Շահապիվանի կանոններուն մէջ (447): Իսկ Դուլինի ժողովը (645) նախորդ կանոններուն մէջ յիշուած պատճառներուն վրայ կ'աւելցնէ գերութեան հետեանքով եօթը տարի բացակայութեան պատճառը ևս:

Ամէն պարագայի մէջ, կ'երևի թէ եղած է ատեն մը, ուր ամուսնալուծութեան թոյլտուութիւնը չափազանցութեան հասած ըլլալով մեր մօտ, հարկ եղած է հակազդեցութեան մը վրայ մտածել: Աթանասի կանոններուն — որոնց մէջ ծայրայեղ խստութիւններ կան այդ օրէնքին դէմ — աւելի վերջերը Հայերէնի թարգմանուած և մեր կանոնադրքին մէջ մուծուած լինելը զայդ միայն կը հաստատեն:

որոնք հոգւոյ թուութիւններ են յաճախ միայն և արուեստագործուած կամէութիւններ. ու խորհելով թէ չկայ երկինք անամպ և ծով առանց ալիքներու, սիրով անուշել կեանքի դառնութիւնները և տեղի չտալ կործանարար զայթակղութեանց: Եւ արդարեւ, հարկանցի ակնարկ մը բաւական է՝ համոզուելու համար թէ ամուսնական վէճերու ամենամեծագոյն մասը արդիւնք է անխելք ընտրութեան, կարճամիտ սրտնեղութեան, կեղծ պատուախնդրութեանց, նենդ թաքնախոհութեանց, փճացած բարոյականի, և յաճախագոյնս՝ ամուսնալուծուելու կարելիութեան մասին տաժուած կանխիկ յոյսերու և ապահովութեան:

Կը ճանչնանք ընտանիքներ, ուր տնտեսական տագնապները, սոսոյճական մտատանջութիւններ, բնաւորութեան և խառնուածքի շեշտուած տարբերութիւններ ամենէն բուռն փոթորիկներ կրնային յառաջացնել, բայց ուր պարկեշտութիւնը, ուխտի նուիրականութեան զգացումը, զաւակներու սէրը և ընտանեկան մաքուր պատուազգածութիւնը կը զսպէ, կը սահճահարէ ամէն ինչ, և ուշ կամ կանուխ ի վերջոյ դաւաճում մը կը շինէ հոն՝ ուր փորձիչ կիրքեր դժոխք միայն պիտի կրնային յառաջ բերել: Կը ճանչնանք բարեպաշտ և հոգւով կիներ, ուսեալ և յաճախ անուս, որոնք իրենց հրեշտակային վարքով հրաշք կը զործեն պարզապէս՝ խեղ և անկարգ ամուսիններու պատճառելիք ազէտքներէն փրկելու համար իրենց տան համբաւն ու ապագայի երջանկութիւնը:

Պզտիկ վիշտեր կան, որոնք կը նմանին անթեղուած կայծերու, զորս քիչ մը օդ կրնայ վտանգաւոր սաստկութեամբ արծարծել յանկարծ. ու ամուսնալուծման յոյսը այդ դերն է որ յաճախ կը կատարէ անոնց վերաբերմամբ:

Խոստովանիլ պարտինք թէ Հռովմէականին պէս պիտի շարժէր Բիւզանդական Եկեղեցին ևս, եթէ կրցած ըլլար անկախ մնալ քաղաքային կամ պետական ազդեցութեանց ճնշումէն. ու այն ատեն նոյն կերպով իրեն պիտի հետեւին բոլոր միւս Արևելեան Եկեղեցիներն ալ:

Բայց կենանք հոս: Ձերք ուղեր այն տպաւորութիւնը տալ ընթերցողին թէ մեր դիտումն է առաջարկել, որ բարեկարգութիւնը գործադրուած ատեն ջնջուի ամուսնալուծման օրէնքը: Ատիկա, աւելի քան դժուարին ալիս, առնուազն վտանգաւոր վիրահատութեան մը պիտի նմանէ: Այսքան դարերէ ի վեր բարքերու մէջ մտած ու ժամանակի մտայնութիւններով մտնուող խորացած և տարրացած իրաւակարգի մը զէմ հոսանքն ի վեր նաւելէն աւելի փնտքան օգուտ միայն կրնայ յառաջ դալ: Բայց ուր որ խոհմութիւն չէ նշգրտիկ գործածել՝ իմաստութիւն է կազդուրուի և սնուցումի մեթօքը կիրարկել:

Աւ, մեր կարծիքով, այդ ճամբէն չէ որ ՁեկՈՒՅՈՒՄը խմբադրոյց Մարմինը ուղած է մօտենալ խնդրոյն:

Իր տեսութեամբ, այս հարցի նկատմամբ «Լուսադոյն կը լինի ընդունիլ Շահապիմանի ժողովին որոշումը...»: Անհասկնալի է նախ միմիայն 15 դարեր առաջ զուարթուած ժողովի մը անօրինութիւններով կաշկանդուելու իմաստը, երբ անկէ ետքն ալ դեռ շատ անգամներ նկատի է առնուած խնդիրը ժողովներու կողմէ, և երբ Հայ Կանոնադիրքին մէջ կան նոյն խնդրոյն վերաբերեալ բազմաթիւ ազգային և օտար արամադրութիւններ, որոնք կը ցուցնեն առնուազն այդ մասին կատարուած աշխատանքի մը իրականութիւնը: Ինչո՞ւ զանց ընել

համեմատական և համադրական մեթոտի մը առաւելութիւնը, նոյն ատեն ան-
առաւելութիւնը միշտ աւելի մօտաւոր թուականներու մէջ եղածները:

Ստոյգ է թէ Շահապիվանի ժողովը, 447ին զուգարուած, մեր ազգային
եկեղեցական ժողովներուն շարքին՝ ամենէն պատկառելիներէն մին է, որ տեղի
ունեցաւ երկու անմահներուն, Ս. Սահակի և Ս. Մեսրոպի վախճանումէն եօթը
տարի վերջ, երբ, անոնց անձնական հմայքովը և իմաստուն առաջնորդութեամբը
երկար ատեն պահուած կրօնական, եկեղեցական և բարոյական ամէն կանոնա-
ւորութիւն խանդարուեցաւ յանկարծ, ու մէկ կողմէն հայ պետութեան բար-
ձու մովը և միւս կողմէ պարսիկ կառավարութեան սաղաքներովը քայլեր-
ուած անկարգութեան ոգին ասպարէզ գտաւ աւերելու համար մեր ժողովուրդին
ներքին կեանքը: Այդ ժողովը, անկարելի է չընդունիլ, ազգային զարթոյնի
ամենէն զեղեցիկ պահերէն մին է, ուր ազգային, քաղաքական և զինուորական
զխաւորները, մարգարան, հազարապետ, մարտիկ, իշխաններ, զաւառապետներ,
զաւառակալներ, կուսակալներ, ազատներ, նախարարներ, հայր և միայնակ
ու եկեղեցւոյ ներկայացուցիչներու հետ միասին նստած, սիրոյ և միարանու-
թեան նախանձանդութեամբ կը ցանկան որ Ս. Գրիգորի, Ներսէսի, Սահակի
և Մաշտոցի կողմէ դուռը կարգը վերահաստատուի: Ազգային զիտակցութիւնն
է որ ազգին քաղաքական այդ շփոթ օրերուն եկեղեցւոյ կը դիմէ՝ ժողովուրդին
բարոյականը բարձր պահելու համար կրօնքի միջոցաւ: Իբրեւ յայտնի ազգային
եկեղեցական տարեգրութեանց մէջ քիչ են այս զուգարման նմանները և, այս
խիստ պատճառաւ, անոր որոշումները մեր ազգային՝ եկեղեցական իրաւունքի
ամենաթանկագին աղբիւրներէն մին են: Բայց այս ամէնը իրաւունք չեն տար
մեզի՝ բարեկարգական ձեռնարկի մը ատեն այս կամ այն խնդրոյն առթիւ կառ-
չիլ միայն անոր կանոններուն:

Ժամանակին պէտքն էր որ հոն նկատի առնուեցաւ մեծ իմաստութեամբ.
Բայց ամէն ժամանակ իր պէտքը ունի՝ զոր պէտք է նկատի առնել իրեն ծնունդ
տուող հանգամանքներու և իրմէ ծնունդ տուող պարագայից համեմատ, ու ոչ
ազգասիրութիւն է և ոչ արդարութիւն՝ քանորոք դարու կարիքներուն իբր
դարման առաջարկել եւ դարու ըմբռնումները:

Մեր առաւելութիւնը ո՛չ թէ Շահապիվանի ժողովի օրինակին զիմեւուն՝
այլ միայն անոր կառչելուն մասին է, այսինքն այն մտայնութեան՝ որով կ'ան-
տեսուին բոլոր միւս ժողովներն ու կանոնադիրքը ինքնին: Այդ ժողովը իր
կազմութեամբը և որոշումներովը թելադրական շատ լինի անշուշտ, բայց
մեծագոյն թելադրութիւնը, պիտի ըսէի «յաւերժական դասը» զոր կրնար տալ
անիկա Հայութեան որեւէ սերունդի, անոր ոգին է ամենէն աւելի, ազգը վե-
րականգնելու կամ կործանումէ վերկելու համար իր եկեղեցիին միջոցաւ իր
կրօնքին բարոյացուցիչ զօրութեան զիմում ընելու ոգին:

Այս ընդհանուր նկատողութենէն վերջ եթէ հարկ ըլլար կանգ առնել
քանի մը մանրամասնութեանց առջեւ, այսինքն այն պարագաներուն առջեւ,
զորս «ԶեկոմիՅոմի»-ը երկնող Մարմինը Շահապիվանի որոշումներուն ներշնչու-
մին տակ տնտեսալուծման պատճառ կը համարի, պիտի չքաշուէինք անոնց
մէջ առաջինը ցուցնելէ Ամլութեան պարագան:

Ըսե՛նք նախ թէ այդ մասին Շահապիվանի բանաձևումները շատ յստակ չեն. պարագայ՝ որ Գօշի այդ մասին գրումներուն մէջ ալ կը տեսնուի. մտածումի կամ թերևս զըշութեան աղօտ կէտեր կան անոնց մէջ, որոնք կրնան հակառակին ալ տանիլ միտքը. այնպէս որ ուղիղ չի թուիր անոնցմէ անմիջապէս այդ եզրակացութիւնը հանել. եթէ արդար իսկ լինէր այդպէս հետևարանել, դեռ հարկ պիտի ըլլար քննել թէ այդ մեծ ժողովը իր ժամանակին մէջ զգացուած ինչպիսի հարկեցուցիչ շարժառիթներէ մղուած էր այդպիսի որոշումի մը:

Յամենայն դէպս, ամուլութիւնը ամուսնալուծման պատճառ համարելով՝ ԶեկոնիՅՈՒՄի Մարմինը ամուսնութեան նկատմամբ իր մտածողութիւնն է որ կը մատնէ: — Որդեծնութիւնը, ամուսնութեան ամենէն ցանկալի հեռանքներէն մին անտարակոյս, անոր նպատակը չէ սակայն, որպէսզի իբրև իր նպատակէն վրիպուած գործ՝ ջնջուի ամուսնութիւնը: Այդ նպատակը երջանկութիւնը և սէրն է գերազանցապէս: Եւ յետոյ, միայն արիւնէն սերած ծնունդը չէ որ զաւակն է մարդուն, այս բանական և բարոյական էակին. ի՛նչ անծին կիներ կամ այրեր, բազմածնունդներէ շատ աւելի կրնան երջանկանալ հոգևոր ծննդականութեան բեղմնաւորութեամբ. ատոր չէ՞ միթէ որ կ'ակնարկէ Սաղմոսին սքանչելի խօսքը. «Բնակեցուցանէ զամուլն ի տան ուրախամիտ, որպէս մայր որդւովք բերկրեալ»: Ամուլութիւնը, երբ կամքէ անկախ վիճակ է մարդուն կամ կնոջ մէջ, քրիստոնէական չէ բնաւ պատճառ համարել ամուսնալուծութեան, վասնզի անմեղ մը թշուառ ընելու ամենէն անոպայ կերպն է: Խօսք չունինք, սակայն, երբ խնդիրը դիտաւորեալ ամուլութեան վրայ է, որ ոճիր է թէ՛ ֆիզիքական և թէ՛ հոգեկան տեսակէտով:

Զափազանց առաձգական, եթէ ոչ անարդար, կը գտնենք նոյնպէս «ֆիզիքական և հոգեկան արատներու»ն պատճառները: Այդ տկարութիւնները եթէ ամուսնութենէ առաջ գոյութիւն ունեցած բայց իրարմէ թաքցուած վիճակներ են, պէտք է անշուշտ որ նկատի առնուին, զի իբրև խաբէութեան արարք կրնան իրաւունք չինել ոչ թէ լուծելու այլ չեղեալ նկատելու ամուսնութիւնը. իսկ եթէ ստուգուի որ կենսակցութենէն վերջ գոյացած են անոնք, ամուսինները միասին պէտք է քաշեն վիշտին սայլը, երկաքանչիւրը իր մխիթարութիւնը փնտռելով իր լծակիցին մխիթարութեանը մէջ, որ երջանկութեան ամենէն սուրբ ձևերէն մին է: — Ու քիչ չեն բնաւ այդպիսի ամուսինները, որոնք քրիստոնէական բարոյականի փառքերէն են, «խաչին պարծանքովը» երջանկացած հոգիներ:

Գալով «արբեցուլութեան և քնհաշտ բնաւորութեան» պատճառներուն, չ'արժեր յամենալ նոյնիոյ անոնց առջև. բարոյականի զօրութեան և քրիստոնէական դաստիարակութեան մասին իր հաւատքը կորսնցուցած պէտք է ըլլայ մարդ, այդ կարգի թերութիւններուն մէջ ամուսնալուծութեան պատճառ գտնելու համար: Զե՛նք ճանչնար զինեմովներ, որոնցմէ սուրբեր և առաքինութեան տալաքներ դուրս բերած են ի վերջոյ բարի ազդեցութիւնները և ժամանակը. ու չե՛նք ճանչնար նաև զգաստ բարքի և համբերութեան դիւցազուններ, որոնք մինչև վերջին շունչը իրենց շրթներէն չեն հեռացուցած չարչարանքին բաժակը, անոր մէջ տեսնելով իրենց համար փրկարար փորձութեան պատենութիւն մը:

Զեւք կրնար ջնջել ամուսնալուծութեան օրէնքը, բայց պարտինք հնա-
րաւորութեան սահմանին մէջ սեղմել զայն: Հակառակը անկարգութեան պիտի
տանէր Եկեղեցին և ո՛չ թէ բարեկարգութեան: Զա՛յդ կը պահանջէ ընկերու-
թեան բարին և ընտանեկան բարոյականը:

Ոչ ոք կրնայ ապացուցել թէ ամուսնալուծութեան օրէնքը յաճախուած
միջավայրերուն կամ ժողովուրդներուն մէջ ընկերութիւնը աւելի բարեկարգ և
ընտանիքները աւելի երջանիկ են քան անոնց մէջ ուր այդ օրէնքը իր նուա-
զագոյն աստիճանին վրայ է. ընդհակառակն:

Ուղիղ չէ պատմութեան միայն հեռաւորագոյն թուականներուն սկեռել
նայուածքը, այս մասին օրինակ և խորհուրդ փնտռելու համար: Շնորհալիի
դարէն մինչև Մակար Ա.ի թուականը, մեր Եկեղեցւոյ իրաւաբանութիւնը շատ
չէ զբաղած ամուսնալուծութեան հարցերով. բայց ժողովուրդը, այդ միջոցին,
իր ամենէն դժբախտ օրերուն ալ կրցած է բարձր բռնել իր ազգային և ընտա-
նեկան բարոյականը, երբ, ստիպողական պարագաներուն մէջ, հայրապետական
անօրինութեամբ կը վճռուէր հարցը:

Անմոռանալին Խրիմեան Հայրիկ, որուն օրով առաջին անգամ թուլցաւ
օրէնքին խստութիւնը այդ մասին, ինքն ալ դժգոհ տտոր հետեանքէն, օր մը
պատուեց ամուսնական խնդրոյ մը համար ժողովներէն իրեն մատուցուած տե-
ղեկագիրը, և պարտադրեց իր կարծիքը. ու, այդ մասին իրեն եղած օրինական
դիտողութեան, Արագոնական շեշտով մը պատասխանեց միայն. « Հարցեր կան,
որոնց մէջ Եկեղեցւոյ օրէնքը Հայրապետին խիղճն է »:

Այժմ, ընդհանուր սանձարձակութեան և տարօրինակ մտայնութեան
այս դարուն մէջ, երբ ընտանիքներու ճակատագիրը կը վճռուի հասարակ դա-
տաստանականներու սեղանին վրայ, շատ տեղեր, եթէ ոչ ամենուրեք, այդ
օրէնքը կիրքն է ամենէն աւելի, կողմնակի և կողմնակցական նկատումներու և
հաշիւներու զգացումը՝ իրաւական ըմբռնումներու անընդունակ և ընկերութեան
ու ընտանեկան բարոյականութեան անհասկցող մարդոց, որոնք յաճախ կը խա-
ղան ամուսնական կեանքի սրբութեանց հետ այնպէս ինչպէս զուարճանքի սե-
ղանին շուրջ հաւաքուած խաղարկողներ:

Բարեկարգութիւնը այս ցաւագին վիճակին ջնջումովը միայն կրնայ ար-
ժեցնել ինքզինքը, և ատիկա կ'ըլլայ քրիստոնէական արդար և բարոյացուցիչ
օրէնքներու հրատարակութեամբը և զանոնք բարեխղճօրէն զործադրելու դար-
մաններու և միջոցներու ստեղծումով միայն:

(«Սիոն», 1938 Յուլիս)

ԹՈՐԳՈՄ ՊԱՏՐԻԱՐԺ

(Շարունակելի՝ 9)

ԿՐՈՆԱԿԱՆ

ՍՈՒՐԲԵՐ ԵՒ ՆՆՋԵՑԵԱԼՆԵՐ

Դրեթէ բոլոր Քրիստոնեայ եկեղեցիները ունին տարուան մէջ օր մը՝ նուիրուած Ամենայն Սրբոց յիշատակութեան: Ունին նաեւ օր մը կամ օրեր՝ նուիրուած Մեծն Սրբոց յիշատակին: Կաթողիկ եկեղեցին սակայն այդ նպատակին յատկացուցած է երկու իրերայաջորդ օրեր, Նոյեմբերի առաջին օրը՝ Ամենայն Սրբոց, իսկ երկրորդ օրը՝ Ընդհ. Ննջեցնից յիշատակին:

Ու ինքնաբերաբար կը տարուինք մտածելու: Արդեօք մասնաւոր իմաստ մը կ'ա՞յ այս կարգադրութեան ետին: Ուրիշ խօսքով՝ կ'ա՞յ հանդիսութիւն մը ընդմէջ սուրբերուն և ճնշեցեալներուն:

Նախ քան այս հարցումին պատասխան մը ճարելը, լաւ պիտի ըլլար որ քանայինք սահմանել սուրբը և ճնշեցեալը: Այլ խօսքով՝ այս երկու եզրերը կամ վիճակները աւելի յստակ ընծայել մեր իմացողութեան:

Ո՞րն է, ի վերջոյ, սուրբը: Սխալած չենք ըլլար եթէ ըսենք թէ սուրբը կասեցալ մարդն է: Ազամորդիներու բոլոր խմբաւորումներուն մէջ — արուեստագէտներ, հերոսներ, գիտուններ, ռազմիկներ, քաղաքագէտներ, և կարելի է տակաւին այս շարանը երկարել — սուրբն է միայն որ ամենէն աւելի և ճշգրիտ կերպով իրագործուած կը նկատուի մարդու կոչումը: Ի մի խօսք, սուրբը Աստուծոյ պատկերը — որով ստեղծուած է մարդ արարածը — իր մէջ աննդծ պահող երանելի անհատն է:

Շատերու մտքին մէջ սուրբը մարդկային ընկերութենէն հեռու ապրող, հոգեւոր խղիւճներու անձնատուր մենակեացն է կամ ճգնաւորը, անապատի մը — ասոր զոյգ իմաստներով — անկիւնը քաշուած, երբեմն ալ մեղքին դէմ ինքզինքը պահող ու աղօթքով զրահած անհատն է ան մեղի համար, ամէն ուրախ-

առիթ պատահարէ հեռու կեցող, ապաւ. խաբած անունով ծանօթ տիպարը:

Բայց մեր և այլ եկեղեցիներու Տօնացոյցին մէջ տեղ զբաւած սուրբերէն հղած են մեծագոյն տոկոսով մարդկային ընկերութեան յայնագոյն խաւերուն հետ առօրեայ շփման մէջ ապրողներ, պատկանելով տարբեր սեռերու և դասակարգերու, տարբեր՝ իրենց մտայնութեամբ և աշխարհայեացքով, բայց նոյն՝ հոգեւոր իրողութիւններու հանդէպ պարզած իրենց կեցուածքով և հաւատքի անբեկանելի տոկոսութեամբ:

Հայերէն լեզուի մէջ յատկանշական է սուրբ բառը, մաքրահոգի անձերուն տրուած, որ կը պատկանի սրբել բայէն զօյաւորուած բառերու ընտանիքին: Ի վերջոյ, չէ՞ որ մեղքերէն սրբուած անհատն է սուրբը:

Մեր եկեղեցին Ամենայն Սրբոց տօնը — որուն կը կցէ «Ննոց և նորոց, յայտից և անյայտից» բացատրութիւնը — կը կատարէ ընդհանրապէս իսկականացի յաջորդող եօթներորդ եօթնեակի Շր. օրը, որ կրնայ զուգադիպիլ Նոյեմբեր ամսու առաջին օրուան:

Գալով մեզմէ անդարձ բաժնուածներուն, որքա՞ն յարմար է անոնց համար դործածել ճնշեցեալ բառը: Մեծն Սրբիւնը վերջ մը, վախճան մը կը բնորոշէ: Նընջումը վիճակ մըն է առժամեայ, որուն կը յաջորդէ զարթնումը: Ժիշդ ինչպէս մեր առօրեայ նինջին կը յաջորդէ առաւօտեան զարթնումը, այնպէս ալ կը հաւատանք թէ ննջեցեալը պիտի զարթնու, ի՞նչ փոյթ թէ տարբեր մարմնով, Քրիստոսի երկրորդ գալուստին:

Յատկանշական է որ Նոր կտակարանի մէջ այս աշխարհէն հեռացածներուն համար յաճախ դործածուած է ճնշեցեալ բայը: Յիսուս ա՛յդպէս բնորոշեց վիճակը հարիւրապետ Յայրոսի երկատասանամեայ դստեր, երբ կ'երթար կեանքի վերակոչելու համար զինք: «Ննջեաց ի Տէր», կ'ըսէ Գործք Առաքելոցի հեղինակը նախալկայ Ս. Ստեփանոսի համար, երբ այս վերջինը իր հոգին առ Աստուած կ'աւանդէր կեդրոնի Զօրին մէջ, քարերու տարափէն:

Հագովմի մէջ Միաբանութիւն մը կար, որուն անդամները ամէն առաւօտ «Յիշէ՛ որ պիտի մեռնիս» քառերով կ'ողջունէին զիրար, յիշեցնելու համար մօտիկութիւնն ու անխուսափելիութիւնը մահուան, որուն սե խորհուրդը որքա՞ն խեղ ու անպայ հոգիներ հրաւիրած է զգաստութեան ու երբեմն մինչև իսկ սրբութեան:

Քոյր Եկեղեցիներէն ոմանց մէջ, հոգեհանգստեան պաշտամունքի ատեն ճմեղի յաւիտեանութիւն կանխող իբրև կը յիշատակուին ննջեցեալները: Այո, բոլորս ալ ճամբորդներ ենք — երանի՜ անոնց, որոնք ուղեմուտք ճամբորդներ չեն, այլ վստահաքայլ կը յառաջանան — առժամեայ մեր կեանքէն յաւիտեաններուն դիմող: Բայց չենք խեղճ ու կամաղուրկ ուղեորներ, մանաւանդ երբ Անառակ Որդիին նման, ներողամիտ ու գորովագութ Հօր մը դիմաւորութեան արժանի ըլլալու քաղցր յոյսը կրնանք ունենալ անդնալկանի սեմին:

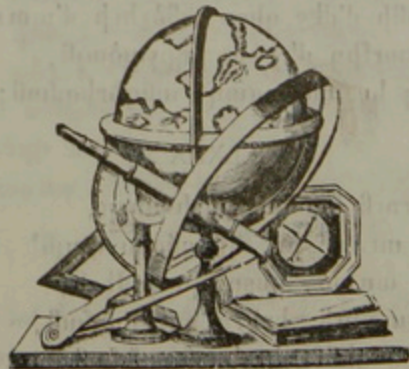
Սրբոց յիշատակին և հասարակ նընջեցելոց յիշատակին զուգորդումը կամ մերձաւորութիւնը իրեն հիմ ունի նաեւ քրիստոնէական այն խոր ու պայծառ համոզումը թէ ամէն ննջեցեալ, եթէ չէ ինկած մահացու մեղքի տիրապետութեան ներքեւ, կրնայ օր մը միանալ սուրբերու փառանգին: Արդէն այդ նպատակաւ է որ ննջեցեալներու համար հոգեհանգստեան պաշտօն կատարելու դրութիւնը հաստատուած է բոլոր հին և առաքելական Եկեղեցիներու մօտ:

Մեր Եկեղեցին հինգ Տաղաւարներու վաղորդայնները յատկացուցած է մեռելոց

— աւելի ճիշդ՝ Ընջեցելոց — յիշատակին: Յոյներ այդ նպատակին յատկացուցած են երկու Շաբաթ օրեր, Բուն Բարեկենդանը կանխող Կիրակիի և Հոգեգալստեան տօնի նախօրեակները: Ըսինք թէ 2 Նոյեմբերն է Լատինաց մօտ այդ օրը: Ժամանակին Կիրակիի զուգադիպած տարիներուն այդ կը յետաձգուէր յաջորդ օրուան, յարութեան և մահուան խորհուրդներուն աններդաշնակ ըլլալէն յառաջ եկած գուցէ:

Բազմաթիւ են Քրիստոնէական Եկեղեցիներու տօնացոյցին մէջ տեղ զբաւած սուրբերը: Առատ է մանաւանդ Կաթողիկ Եկեղեցւոյ տօնացոյցը, ուր մուսք դորձած են յետնագոյն դարերուն — մինչև մեր դարը — ապրած սուրբեր: Վերջին քանի մը դարերուն, մեր և միւս Արեւելեան Եկեղեցիներու տօնացոյցերը չեն հիւրընկալած նոր սուրբեր: Ինչքա՞ն լաւ պիտի ըլլար որ, դարուս կէսէն ասդին ծաւալած Էփիմեքիֆ ոգիէն առաջնորդուելով, Եկեղեցիները կատարէին սուրբերու փոխանակութիւն: Այլ խօսքով՝ իրենց տօնացոյցներէն ներս առնէին այլ Եկեղեցիներու բազմահազա սուրբերը: Այսպէս՝ օրինակ, մենք առնէինք Կաթողիկներէն Օգոստինոսը, Անտոն Փատուացին, Ֆրանսիս Ասսիզացին և Մեծն Թերեզան, իսկ անոնք մեզմէ՝ Նարեկացին, Շնորհալին, Քաջն Վարդանն ու Սանդուխտ կոյսը: — Գալով Օրթոտոքս Եկեղեցիին՝ կրնանք մատնանշել Սարա և Եւթիմիոս ճգնաւորները, Խարալամպոսը և Կիպրոսի Արքեպիսկոպոս Սիբիրիտոնը: Իսկ Ղպտիններէն կարելի է յիշել Շէնուսան և Բախմիոսը:

ԳԵՈՐԳ Ս. ՃԻՆԻՎԻԶԵԱՆ

ՉԱՅԼՏ ՀԱՐՈՒՏԻ ՈՒՂԵՒՈՐՈՒԹԻՒՆԸ

CLXXVII

Անապատն ըլլար իմ բընակասեղն
 Եւ ոգի մ'աղուոր ինծի սպասարկէր,
 Որ ես մոռնալով ողջ մարդկային ցեղն,
 Չ'ասելով ոչ ոք Տայի'րեն իմ սէրն.
 Տարբեր, ազնուացնող յուզմունքին մէջ ձեր,
 Ուր ես ինքզինքնս վեհացած կը զգամ,
 Անկա՛ր էք զայն սալ. Սըխալ եմ կարծել՝
 Խորհելով ք'անոնք շատ մը տեղեր կան.
 Անոնց խօսիլ չըլլայ մեզ՝ բախտ ք'եւ շատ անգամ:

CLXXVIII

Անտառներու մէջ անհետ՝ կայ հանդիմ,
 Վրսեմ ներքնայն կայ ծովեզերքին՝
 Ընկեր՝քիւն — ուր մարդ չըլլար միջամուխ —
 Կայ խոր ծովուն հով, նուազ՝ իր աղմուկի.
 Կ'սիրեմ մարդն աննիազ, բնութիւնն աւելի,
 Մեր տեսութեան մէջ՝ ուր կ'երթամ մոռնալ,
 Ինչ որ եղած եմ, դեռ պիտ' Գայիքին
 Ըլլամ. խառնուիլ տեղերքին, ըզզալ,
 Ինչ՝ ոչ պահել ոչ լման յայտնել է ինծի հնար:

CLXXIX

Թաւալէ, ովկիան խոր, մութ-կապսագոյն,
 Բիւր տուրիդ կ'աւլեն ջրերդ անօգուտ.
 Կ'հանդէ մարդն երկիրն, իր իշխանութիւնն
 Կ'կասի եզերքիդ, դաշին՝ հոսանուտ,
 Քուկդ է աւեր, եւ անտեսութիւն
 Շուքն իր քանդումին, բացի դին իր միայն,
 Եւր վայրէջանի մ'մէջ զերթ անձրեւի մ'պուտ,
 Կը սուգուի խորքիդ մէջ պրզպրջաձայն,
 Անմահազանգ եւ անդազադ, անգերեզման:

CLXXX

Ձեն իր քայլերուն համար շաւղներդ,
 Ոչ դաշերդ՝ աւարն իր, կը ցնցես զայն՝
 Գրլուխդ վեր առած, քսոր իր ոյծերն,
 Կ'արհամարհես դուն, երկրի կործանման,
 Նետելով գրկէդ զինք դէպ՝ անսահման,

Դողացնելով զայն ցրցանիդ խաղով,
 Իր չաստածներուն ոռնալով. ու միայն
 Թողլով զայն խորհի մ'խեղն յոյսի մ'ճողով,
 Շրպրսելով երկիրն — բոլ հոն պառկի դողով:

CLXXXI

Ռազմազեններդ, որ կը սարսեն պատերն՝
 Ժայռ-բաղախներու, ճալով ազգաց դող,
 Որոնցմէ կ'դողան եւ ինքնակալներն.
 Կաղնի Լէվիաթան՝ շինուածք յաղբակող,
 «Տէրդ» կ'կոչուի որուն հողէ ըսեղծողն,
 Եւ պատերալի է իրաւարար.
 Խաղալիքներդ են, ձեան փաթիլ հալուող
 Ալիքներուդ մէջ, ինչպէս եւ աւարն
 Քրաճալկարի, նոյնպէս գոռոզ ռազմասորմն ալ:

CLXXXII

Շուրջդ կայսրութիւններ փոխուած՝ քեզմէ զաս,
 Ասորեստան, Հռոմ, Ֆունաստան, Կարդակ.
 Ջուրդ զիրենք տարաւ դեռես երբ ազաս,
 Շաս ինքնակալ ես: Են այժմ հրպատակ
 Յար տէրերու — ըստուկ կամ վայրագ —
 Իրենց նեխն երկիրն ըրաւ ապալեր,
 Անփոփոխ դուն միայն՝ բաց՝ ալ'ներուդ կազն.
 Ամ'նակն յօններուդ վրայ չի գրեր.
 Ըսեղծութեան օրն ինչ էիր, նոյն ես դուն դեռ:

CLXXXIII

Փռնաւոր հայ'լի Ամենագօրն ուր՝
 Կը յայտնէ ինքզինքն մէջ փոքորիկին.
 Հանդարտ կամ խրոսով — մերիկ թէ գեփիւռ —
 Այրեցեալ Գօսոյն՝ թէ սառած բեռին՝
 Մըքահե՛ն՝ վըսեմ, անեզր: Յաւերժին
 Պատկերը, անտես աստածութեան գանն.
 Ճիւղաղներն ստեղծուած չիղմէն քու խորհին.
 Կը հնազանդի քեզ ամէն մէկ շրջան.
 Կ'երբաս յառաջ զարհուրելի, անչափ, մեն-միայն:

CLXXXIV

Ու սիրած եմ քեզ, խնդութիւնս, ովկիան,
 Երեխայութեանս զիրկըդ է անցած.

Փրփուրներուդ պէս, հասակէս պարման՝
 Քու ալիքներուդ հետ եմ ես խաղցած,
 ւ անոնք իմ հանոյս: Եւ ալեկոծուած
 Ծովն եք՝ սարսափի փոխած զայն, այդ անն
 Անհաճ չէր: Կարծես ֆելմէ ես ծընած,
 Մօտիկ, հեռաւոր ալ՛ներուդ վստահ,
 Կը դընէի ձեռքս բաշիդ՝ ինչպէս հիմա:

CLXXXV

Գործս վերջ գտած է — իմ երգըս աւարս —
 Անազանգ մ'է ալ իմ նիւթըս մեռած.
 Խզուած՝ տեսիլքին կախարդանքը արդ.
 Զահր պիտ' մարի՝ որ լամբս էր վառած
 Կէս գիշերային: Գրուածը՝ գրուած ...
 Երանի թ'ալի արժէր, բայց չեմ ալ
 Ինչ որ էի ես ... տեսիլքն խուսափած,
 Հազիւ ըզգալի. եւ այն լոյսին փայլն
 Որ հոգւոյս մէջ էր՝ այժմ մարող, թեաքախ, սկար:

CLXXXVI

Մնաք-բարո՛ւ. — Բառերն այս մերք կրկնող
 Կուզեն ուռացնել զիս — բայց -- մնաք բարո՛ւ ...
 Դուք որ մինչեւ հոս եղաք հետեւող
 Պանդուխտին, եթէ ձեր հոգւոյն անցաւ՝
 Խոյ մ'որ նախապէս իրն էր, յամեցաւ
 Զեր մէջ իբրեւ յուշ, զուր չհագաւ ան՝
 Սանալներն ուրեմն, ու ոտքի կեցաւ
 Մնաք-բարովի. ցաւն իրեն պահած միայն,
 Եթէ կար ցաւն, իսկ ձեզ՝ նուագին բարոյական:

Այս Child Haroldի վերջին (չորրորդ) գրքին բարգմանութիւնն է
 միայն:

Թրգմ. Մ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

ԼՈՐԻՏ ՊԱՅՐԸՆ

(Վերջ)

Ք Ա Ռ Ե Ա Կ Ն Ե Ր

Ամառս անցաւ, օրերն են սմոյն,
Կեանքը իմ աչիքն կը փոխէ իր գոյն.
Կարաւանները ամպերուն թխպոս
Կ'ըսեն՝ ձմեռն է կարծածէս ալ մօս:

Բայց ձմեռն համար, խիստ ու անգարուն,
Ի՞նչ եմ ես քերէր իմ ամբարներուն.
Յուշեր արիւնող, երազներ թեւաս,
Սէրէն դասարկուած սիրտ մը անապաս:

Կարծեցիք թ'ամառն չունենար պիտ' լիքդ,
Օրերն իր թէւ ամուլ ու ստերդ
Եղան շարունակ. ցանկացի աշուն,
Սէրերս ի՞նչ փոյթ 'թէ անծիլ մնան:

Զիշանամ ես պիտի այս կեանքէն,
Պտոյտ, ընթերցում, ժամ ու Պասարագ
Քանի շարունակ դեռ զիս կը դիտեն,
Զիս ներսէն կրծող ցաւիս հակառակ:

Զեմ փնտռեր ես գանձ, պատիւ կամ պաշտօն,
Հոգիիս համար ե՞րբ չէ եղեր տօն
Ամէն անգամ որ յետ Պասարագին,
Ընդունիմ Տիրոջ Արիւնն ու Մարմին:

1986

Գ. ՀԱՐՏՈՐ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՄԱՆՐԱՊԱՏՈՒՄ

1. — Սարգիս Պիծակ. — Այս տիտղոսով զրքին մէջ (տպ. Երևան, 1980), էջ 141-142, կը գտնուի «Պիծակի ծաղկած ձեռագրերի ցանկը», թիւով 37: Այդտեղ կ'ըսուի. «Հոսով ենք, որ հետագայում այս ցանկը աւելի կ'ընդլայնուի և կը հշգրտուի»։ — Յիշեալ ցանկին մէջ Երուսաղէմի թիւ 1644 ձեռագիրը երկիցս զրուած է, թիւ 7 և 22, վերջինը սխալ թուակաւումով կրկնուած է նաև 1329 թուի Աւետարանը (թիւ 16 և 17):

Մենք տարիներ առաջ յօդուած մը նուիրած էինք Սարգիս Քահանայ Պիծակին (Սիոն, 1973, էջ 236-37), ուր անոր զրչական և մանրանկարչական գործերուն մէկ ցանկը տուած էինք՝ թիւով 47: Այդ ցանկին վրայ այժմ կրնանք աւելցնել երկու հատ ևս, Զմեռաի թիւ 65 Շարակնոցը և Ս. Յակոբեանց թիւ 2438 Խաղգիրքը՝ զրուած 1328 թուին:

2. — Փաղցալ. — Բժշկորան Զիոյ զրքին (տպ. 1980, Երևան) կից Բառարանին մէջ կը կարդանք (էջ 243). «փաղցալ», Վիսակ. «թէ ցաւն [ստամոքսի] ուժով լինի, որ զոր փաղցայ ու ձգէ, նա հոտած լինի»։ — Այս նախադասութեան մէջ փաղցալ բային իմաստը աւելի կը համապատասխանէ փղսել, փսխել ին:

3. — Կորիւնի ժամանակագրութիւնը. — Պատմա-Բանասիրական Հանդէսին մէջ կը կարդանք (1981, թիւ 3, էջ 70). «Կորիւնի ժամանակագրական սխեման հարադասօրէն պահպանել է իր նախնական ձևը և որևէ փոփոխութիւն կամ խմբագրութիւն անտեղի է»։ — Մենք ժամանակին այս խնդրին առնչութեամբ գրած էինք թէ Կորիւնի գործը ընդօրինակող զրիչը ակամայ ստուծով մը դուրս թողած էր «Եւ Վաւմայ ամս քսան և մի» բառերը (Սիոն, 1962, էջ 39), որոնց վերահաստատումով Կորիւնի տուած ժամանակագրութիւնը կը դառնայ լման և յստակ:

4. — Յովհաննէս Մործորեցի. — Պատմա-Բանասիրական Հանդէսին մէջ կը կարդանք (թիւ 3, 1985, էջ 214). «Երկրորդ աշխատութեան մասին վերևում արված դատողութիւնները հիմք են տալիս եզրակացնելու, որ այն Պլուզին վերագրելը սխալ է»։ — Կ'արժէ դիտել որ յիշուած աշխատութեան մէջ կը գտնուին քանի մը լատիներէն բառեր: Նկատելով որ Մործորեցի Յովհաննէսը տարիներով գտնուած է Մործորի վանքը և չափով մը հմտացած լատիներէն լեզուին, ինչպէս կը տեսնուի իր Քերականի Համառատ Տեսութեան մէջ (տպ. Լոս Անճելըս, էջ 198-9), աւելի հաւանական է որ խնդրոյ առարկայ երկին յօրինողը եղած ըլլայ Յովհաննէս Մործորեցի:

5. — Ալլի մարդկան. — Analeeta Bollandianaի 103րդ հատորէն արտատպուած Ս. Իրակլիսոսիսի Վարքին մէջ (տպ. 1985), էջ 142, կը կարդանք. «Վասն փրկութեան զգիմարդկան»։ Յաջորդ էջին թիւ 3 ծանօթութիւնը կ'ըսէ «Nous n'avons trouvé nulle part l'arménien Zoug/Zgi utilisé de manière isolée comme on le trouve ici»։ — Կը կարծենք թէ ուղիղ ընթերցումը պիտի ըլլար «Վասն փրկութեան ազգի մարդկան»։

6. — Խաղաղութիւն. — Նոյն, էջ 146, վարէն երկրորդ տողը կ'ըսէ. «Եւ տուր տանս այսմիկ խաղաղութիւն», որ թարգմանուած է, «et donne à celui-ci la paix de cette maison»։ — Աւելի ճիշդ պիտի չըլլար, et donne la paix à cette maison.

7. — Խորհուրդ. — Նոյն, էջ 148, վարէն իններորդ տողին մէջ կը կարդանք. «Տ՝ Բրիստոսի սոսկալի մեծ խորհուրդն», որ թարգմանուած է. «ô mystère du grand Christ unique»։ — Բնագրին աւելի մօտենալով կարելի էր ըսել, ô terrible, grand mystère du Christ.

8. — Խաղաղարար. — Նոյն, էջ 150, վերէն տող 9-12 կը կարդացուի. «Եկլ հրամայեաց սուրբն Մնասոն աշակերտն վարդապետին Բրիստոսի և խաղաղ արարին [կարդալ՝ խաղաղարարին] և հեղին [կարդալ՝ հեղին] և մարդասիրին ընդամբոխն զի լուսցեն և խաղաղացան»։ — Տառացի թարգմանութեամբ պիտի ըլլար.

Aussi Saint Mnason, le disciple du maître le Christ et du pacificateur et du paisible et du philanthrope, donna des ordres à la foule afin qu'ils se taisent et ils se calmèrent.

9. — Սխալմանց. — էջ 154, տող վերին 3, կը կարդացուի, «ի սղաղանաց», և յաջորդ էջին վրայ կը գտնուի սա ծանոթութիւնը. Arménien sislanc. Ce mot que nous n'avons pas trouvé tel quel est sûrement formé du radical soul, «petit, menu». — Ըստ երեւոյթի խնդրոյ առարկայ բառը պիտի կարդացուի, «ի սղաղանաց», des fautes:

10. — Ուղիղ. — Նոյն, էջ 156, տող վերին 12, կը կարդացուի. «Եւ հաւատասցէ ուղիղ ընդ աշխարհի լիցի Աստուծոյ», որ թարգմանուած է, «et croira, sera accepté comme juste par Dieu». — Ճշգրիտ է. et croira juste (correctement), sera accepté par Dieu.

11. — Ո՛ չորդ. — Նոյն էջին ստորագր. երկրորդ տողին վրայ տպուած է. «Ոչ արդ» և թարգմանուած է «et maintenant». — Ուղիղ է. «Ո՛ չորդ». O՛ tu méchant.

12. — Թոյն. — Նոյն, էջ 158, տող վերին 3, կը կարդացուի, «Եւ թիւն քո», և թարգմանուած է, «ton chiffre». — Ուղիղ է, ta poison:

Օրինակ մը Ս. Յակոբեանց թիւ 376 ձեռագրէն, էջ 210տ. «Եւ զթիւնս մահաբեր աւձին կապեցեր»:

13. — Երգովական տառիցն. — Գրիգոր Նարեկացին և Հայ Երաժշտութիւնը V-XV դդ. տիպագրութիւն մէջ (տպ. 1985, Երևան), էջ 92, կը կարդանք. «Եղեալ կատարելապէս հմուտ երգովական տառիցն և հետադարձան յորդասաց յայանաբանութեան». — Ղազար Փարպեցիի՝ մեր կողմէ ընդգծեալ բառին ուղիղ ընթերցումը պիտի ըլլար Երգովական (Տես Սիոն, 1966, էջ 201-202):

14. — Յայտ յարկ. — Նոյն գրքի մէկ ծանօթութեան մէջ (էջ 282) կը կարդանք ասեմք, Շնորհալու «Յայտ յարկն» է. — «Յայտ յարկ» խնկարկութեան թափօրի շարականը գրած է Բարսեղ Եպս. Դրասդակցի 1154 թուին (Հայ Գրողներ, 1971, երեսագէտ, էջ 224):

Ն. ԱՐՔ. ԾՈՒՎԱԿԱՆ

ՀԱՅ ՆԿԱՐԱԴՆԵՐ

ՄԵԽԹԱՐ ԱՆԵՑԻ

(1290 ? - 1360 ?)

Գրիչ, նկարիչ և կազմող Մխիթար Անեցի ծնած է ԺԳ. Դարու վերջերի հայա-նաբար: Ան որդին էր Յակոբ քահանայի: Մօրը անունն էր Սեղա. Կ'երևի թէ ամուսնացած էր, բայց չունէր «դուստր ու որդիս»: Իր առաջին ուսուցիչը եղած է ծան Յակոբ քահանայ, յետոյ ստոյգ բարտուղար Գրիգոր Երէց Անեցի: Մխիթար բաւական ժամանակ սպրած և գործած է նորաշէն և արքայանիստ մայրաքաղաք Սուլթանիէի մէջ: Անեցած է աշակերտներ՝ Արարտուղա, Քաթոս, Սայինքէկ և Գրիգոր:

Մխիթարի գրչական գործունէութիւնը կ'ընդգրկէ 1321-1357 տարիները: Սյրջանի արդիւնքէն կրնանք յիշել հետեւեալները:

1. — Ժողովածու, 1321: Գրիչ, ծաղկող և կազմող Մխիթար Անեցի. Ձեռ. Երեւանի, թիւ 2961: Յիշտ. ԺԳ. Դարի, թիւ 213:

2. — Աւետարան, 1334, Սուլթանիա, «նորաշէն և արքայանիստ մայրաքաղաք»: Գրիչ, ծաղկող, կազմող և ստացող Մխիթար Անեցի, «մեղաւարտ աշխարհական», որ չունի «կարգ աստիճանի»: Նկարող՝ Աւագ զպիր. — Ձեռ. Ս. Յ. թիւ 1941: Հասկ Հայագիտական, 1948, էջ 198:

Գարեգին Կաթողիկոսի համաձայն, Մխիթար Անեցին «ընտիր գրիչ է և ոչ պակաս ընտիր ծաղկող» (Հասկ Հայգ., էջ 202):

Կ'արժէ մատնանշել որ այս Աւետարանին կանոնի տախտակներուն խորանագրերուն մէջ ուշագրաւ են քառակուսի յախճապակիներու նկարները:

3. — Աստուածաշունչ, 1338, Սուլթանիա: Գրիչ՝ Մխիթար Անեցի, որ ոտանաւոր յիշատակարանին մէջ կ'ըսէ. «Ինչ հնացաւ տարիք մարմնուս, պէսպէս ցաւեր յայտնի ծերուս»: Ծաղկող՝ Աւագ. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 4429: Յիշտ. ԺԳ. Դարի, թիւ 380:

4. — Աւետարան, 1357, Սուլթանիա? Գրիչ, ծաղկող եւ կազմող Մխիթար Անեցի «ձեր ալեւաբ եւ տկար անծամբ»։ Ստացող՝ Մոմիկէն սարկաւազ. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 7740: Յիշտ. ԺԴ. Դարի, թիւ 511:

Գարեգին Կաթողիկոսի համաձայն, «Ինչպէս Երուսաղէմի թիւ 1941 ձեռագրի մէջ, նոյնպէս եւ այստեղ, Մխիթարը երեւան է գալիս իրրեւ զարդանկարչութեան վարպետ» (Հասկ Հայգ., էջ 217):

Ի վերջոյ կ'արժէ աւելցնել Գարեգին Կաթողիկոսի հետեւեալ տողերն ալ: «Մխիթարի արուեստի մասին ասել կարող ենք, որ բարձր է եւ ազնիւ, պարսկական-թաթարական զրոշմով, թէ՛ պատկերագրութեան եւ թէ՛ զարդանկարչութեան մէջ» (Հասկ Հայգ., էջ 212):

Կ Ի Ր Ա Կ Ո Ս Ա Ղ Բ Ո Վ Ե Յ Ի

(1295 ? - 1355 ?)

Կիրակոս քահանայ ծնած է ԺԴ. Դարու վերջը հաւանաբար: Ընդհանրապէս ապրած եւ աշխատած է Աղբակի մէջ: Իր գրչական եւ մանրանկարչական գործունէութիւնը տեւած է աւելի քան երկու տասնամեակ: Կիրակոսի աշխատութեան արդիւնքէն կրօնանք յիշել հետեւեալները:

1. — Աւետարան, 1319, Ուռնկար անապատ: Գրիչ՝ Յովհաննէս: Նկարիչ՝ Կիրակոս: Ստացող՝ Տիրացու քահանայ. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 4817: Յիշտ. ԺԴ. Դարի, թիւ 190 եւ 198:

2. Յակոբեանի համաձայն, առանձին գրաւորութիւն ունին Կիրակոսի լուսանցազարդերը, «արված գծերի այնպիսի ճշունութեամբ եւ ձեւերի այնպիսի հնարամտութեամբ, որ մի պահ թվում է, թէ նրա պատկերած ցուլերը, յուշկապարիկները, այծերը, ձիերը իրական շարժման մէջ են» (Վասպուրականի Մանրանկարչութիւնը, Բ. էջ 25):

3. — Աւետարան, 1330: Գրիչ՝ Ստեփանոս եւ Էջ, որդի Պետրոս քահանայի: Նկարիչ՝ Կիրակոս: Ստացողը՝ պարոն Յովհաննէս եւ կենակիցը Յուստիան. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 2929:

3. — Աւետարան, 1330, Լանկէն գիւղ: Գրիչ՝ Խաչատուր կրօնաւոր: Ծաղկող՝ Կի-

րակոս: Ստացողը՝ Կոստանդ տանուտէր եւ կենակիցը Աւագ տիկին: Կր պարունակէ ստացողներուն նկարները. — Ձեռ. Նոր Զուղայի, թիւ 44:

4. — Աւետարան, 1338, Արծկէ: Գրիչ՝ Յովան քահանայ: Ծաղկող՝ Կիրակոս: Հստացող՝ Հայրապետ արեղայ. — Ձեռ. Հալէպի, թիւ 33:

Արտաւազդ Արքեպիսկ. Սիրմէնեանի զնահատումով, Աւետարանիս նկարները Հալէպի «Ձեռագրաց հաւաքածուի գեղարուեստական բաժնին մէջ կը գրաւեն ինքնորոշ եւ կարեւոր տեղ մը» (Տուցակ Ձեռագրաց Հալէպի, էջ 72):

Կ Ի Ր Ա Կ Ո Ս Թ Ա Ի Ր Ի Ձ Ե Յ Ի

1300 ? - 1355 ?

Մեծարուեստ մանրանկարիչ Կիրակոս Թաւրիզեցի կրնայ ծնած ըլլալ ԺԴ. Դարու վերջերը: Իր ծանօթ գործն է Աւետարան մը, որուն համառօտ նկարագրութիւնը ահաւասիկ:

Աւետարան, 1330. Ջղանայ անապատ: Գրիչ՝ Կիրակոս Վրդ. Երզնկայեցի: Նկարող՝ Կիրակոս Թաւրիզեցի: Ստացող՝ Վեգիկ կրօնաւոր, որդի պարոն Վարդանի եւ Մանանի. — Ձեռ. Նոր Զուղայի, թիւ 43 (47):

Հստ Յարութիւն Քիրտեանի, «Կիրակոս Թաւրիզեցի պատրաստուած եւ կարող արուեստագէտ է: ... Անոր արուեստը անտարակոյս կը կրէ իր ժամանակի պարսկական արուեստին ազդեցութիւնը իր մանրանկարներուն եւ ճարտարապետական եւ զիմանկարային մասերուն մէջ» (Հասկ Հայագիտական, Բ. Տարի, 1949 - 1950, էջ 127, 128):

Ա Ի Ա Գ Դ Պ Ի Ի

(1300 ? - 1360 ?)

Ծնած է հաւանաբար ԺԴ. Դարու սկիզբը, Վայոց Ձորի Մոշաղբիւր գիւղը: Եղած է աշակերտը Եսայի Նեցիի Գլածորի մէջ: Իր գործունէութեան կեդրոնական վայրը եղած է Սուլթանիա (1329 - 1341), Ատրպատականի մէջ Խուտարանդա խանի օրով (1304 - 1316) հիմնադրուած մոնկոլական Նոր մայրաքաղաքը:

Աւագի երեսնամեայ (1329 - 1358) զըր-
չական եւ մանրանկարչական արդիւնքէն
կրնանք յիշել հետեւեալները ժամանակա-
գրական կարգով:

1. — Աւետարան, 1329, Օրդուրազար
(Սուլթանիա): Գրիչ՝ Գրիգոր երէց: Նկա-
րող, ծաղկող եւ կազմող Աւագ Դպիր, որ
Աւետարանը ցանկագրած է «ի յրնտիր աւ-
րինակէ մեծ վարդապետին Յսայեա»: Ստա-
ցող՝ Սամաղապի որդի Ասլան, որուն պատ-
կերը նկարուած է Աւագի պատկերին հետ.
— Ձեռ. Երեւանի, թիւ 7650:

2. — Աւետարան, 1334, Սուլթանիա:
Գրիչ, կազմող, ծաղկող եւ ստացող՝ Մխի-
թար Անեցի, որդի Յակոբ քահանայի:
Նկարող՝ Աւագ Դպիր: Կը պարունակէ
տնօրինականներու նկարաշարքը. դրուած
ծեռագրին սկիզբը, տասներկու նկար, Ա-
ւետումէն մինչեւ Ս. Հոգւոյն Գալուստը.
— Ձեռ. Ս. Յ. թիւ 1941:

Այս ծեռագիրն է հաւանաբար որ իբ-
րեւ օրինակ ծառայած է Գրիգոր եպիսկո-
պոսի 1574 թուին Նարեկայ Վանքին մէջ
գրած Աւետարանին. — Ch. Beatty Library,
թիւ 572:

3 — Խազգիրք, 1337 [Սուլթանիա]:
Գրիչ՝ Աւագ, ստացող՝ Սարգիս եպիսկո-
պոս — Ձեռ. Բերլինի Արքայական Մատե-
նադարանի (Յուցակ Քարամանց, թ. 33):

4. — Աւետարան, 1337, Ատրպատա-
կան աշխարհ, Սուլթանիա, Քավրիթ: Գրիչ
եւ ոսկենկար ծաղկող ու կազմող՝ Աւագ
«կարօտ քանի»: Ստացող՝ Պարոն Պեղզէն,
որդի Բուրթելի. — Ձեռ. Երեւանի, թ. 212:

5. — Աստուածաշունչ, 1338, Սուլթա-
նիա: Գրիչ եւ ստացող՝ Մխիթար Անեցի,
որդի տէր Յակոբայ եւ Սեդայի: Նկարող՝
Աւագ սարկաւագ. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ
4429:

6. — Աստուածաշունչ, 1341, Սուլ-
թանիա: Գրիչ՝ Կարապետ: Նկարակերտող՝
Աւագ Դպիր: Ստացող՝ Գրիգոր քահանայ.
— Ձեռ. Վենետիկի, թիւ 8:

7. — Նոր Կտակարան. — Brit. Mus.
Or. 5304:

8. — Աստուածաշունչ, գրուած Կիլի-
կիա, 1314ին, Մարտիրոս արեղայի ձեռքով:
Աւագ իր այցելութեան ժամանակ նուէր
կը ստանայ Կոստանդին թագաւորէն եւ

Մխիթար Կաթողիկոսէն, 1357ին, եւ հայ-
րենիք բերելով Փայտակարանի մէջ կը նկա-
րագրէ ճոխ կերպով, Պարոն Սորդաթ-
միշի եւ անոր կնոջ Բէգի խաթունի համար.
— Ձեռ. Երեւանի, թիւ 6230:

Դարեգին Արք. Յովսէփեանի քնութա-
գրումով, «Աւագի արուեստը փափուկ է
եւ նուրբ, դէմքերը լաւ մշակուած, դաշ-
տանկարները մեղմ եւ ակնահաճոյ՝ աւելի
Կիլիկեան քան արեւելեան ոճով» (Պաղարկ-
եանք, Դ. Հատուր, էջ 245-246):

Ա. Ն. Աւետիսեան այ կը գրէ. «Աւագի
աշխատանքները խօսում են այն մասին,
որ այդ վարպետը կուրօքէն չի փոխառել
ուրիշ նկարիչների մանրանկարների մոտիւ-
ները կամ կոմպոզիցիաները, այլ ստեղծա-
գործաբար իւրացրել է դրանց գեղարուես-
տական սկզբունքները» (Հայկ. Մանրա-
նկարչութեան Գլածորի Դպրոցը, էջ 143):

Կրնանք աւելցնել նաեւ Լիլիթ Չաքար-
եանի հետեւեալ տողերը. «Աւագի արուեստի
մեծ նուաճումը՝ տարբեր ղիտակէտներից,
տարբեր դիրքերում ու հարթութիւններում
մարմնի պատկերումը, չի գերազանցում
14րդ դարի որեւէ հայ վարպետի կողմից»
(Աւագ, 1984):

Ա Ռ Ա Ք Ե Ա Լ Ե Ի Ց

(1300 ? - 1365 ?)

Առաքել ծնած է ԺԴ. Դարու սկիզբը
հաւանաբար: Ան յիշուած է իրրեւ սարկա-
ւագ 1338ին, եւ որպէս երէց 1347ին: Ապ-
րած եւ աշխատած է ընդհանրապէս Դրիմ
(Սուրխաթ) քաղաքը: Իր աւելի քան երկու
տասնեակ տարիներ (1338 - 1360) տեւող
մանրանկարչական աշխատանքէն կարելի
է ներկայացնել հետեւեալ ծեռագիրները,
թուականի կարգով:

1. — 1338, Մեկնութիւն Կաթողիկե-
այց՝ Սարգիս Վարդապետի: Գրիչ՝ Գրիգոր:
Ծաղկող՝ Առաքել սարկաւագ: Ստացող՝
Վարդան Երէց Լորեցի. — Ձեռ. Ս. Յ. թ. 2:

2. — 1339, Աւետարան: Գրիչ՝ Նատեր:
Ծաղկող եւ ստացող՝ Առաքել. — Ձեռ.
Երեւանի, թիւ 7837:

Յիշատակարանը կ'ըսէ. «Աւետարանս
խիստ հաստատ է, ապա օրինակն ի Սըս-
ցուն է» (Յիշտ. ԺԴ. Դարի, թիւ 392):

3. — 1347-1350, ճաշոց: Գրիչ եւ ստացող՝ Սոսթենէս կրօնաւոր (— 1350). Մաղկող՝ Առաքել երէց. — Ձեռ. Ս. Յ. Թիւ 22:

4. — 1356, ճաշոց: Գրիչ եւ ստացող՝ Կարապետ երէց: Մաղկող՝ Առաքել. — Ձեռ. Երեւանի, Թիւ 7408:

Էմմա Կորխմազեան սապէս կը ներկայացնէ ձեռագրի մանրանկարները. «Սրտակարգ յագեցած եւ միտժամանակ մեղմ կուրբիտը, մուգ կապոյտի եւ մանիշակագոյնի անկրկնելի համադրութիւնը, արտայայտիչ դէմքերը, ճիշտ ու պարզ գծագրութիւնը եւ կատարման վարպետութիւնը թոյլ են տալիս տրեւալ մանրանկարները դասել արուեստի կատարեալ նմոշների շարքին» (Բանբեր Մատենադարանի, 1962, Թիւ 6, էջ 322):

5. — 1360, ճաշոց: Գրիչ՝ Կարապետ երէց: Մաղկող՝ Առաքել. — Ձեռ. Երեւանի, Թիւ 7741:

6. — ԺԴ. Դար, Աւետարան: Պատուիրատու՝ Մատթէոս քահանայ: Գրիչ՝ Յովհաննէս: Նկարազարդողը՝ սկիզբի մասերուն Առաքել, վերջին մասին՝ Յովհաննէս. — Ձեռ. Երեւանի, Թիւ 7645 + Թիւ 9202:

Ա Ի Ե Տ Ի Ս Ս Ա Ր Կ Ա Լ Ի Վ

(1325 ? - 1381 ?)

Գրիչ, ծաղկող եւ կազմող Աւետիս սարկաւազ ծնած է ԺԴ. Դարու առաջին քառորդին վերջաւորութեան ենթադրաբար: Որդին էր նշանաւոր գրիչ Նատերի եւ Մըհաւանի: Նախ աշակերտ՝ ապա գործակից իր հօրը: Ապրած եւ աշխատած է Սուրխաթ (Խրիմ): Իր գործունէութեան շրջանը տեւած երեք տասնեակ տարիներ (1342-1371): Աւետիսի մանրանկարչական արդիւնքէն կրնանք յիշել հետեւեալները:

1. — 1342ին ծաղկած է իր հօրը օրինակած Աւետարանը. — Ձեռ. Վիեննայի, Թիւ 49:

2. — 1346ին ծաղկած եւ կազմած է իր հօրը օրինակած Աւետարանը. — Ձեռ. Երեւանի, Թիւ 7636:

3. — 1347ին քարծր արուեստով նկարազարդած է իր հօրը օրինակած Աւետարանը. — Ձեռ. Երեւանի, Թիւ 7742:

4. — 1348ին գրած եւ յաջողապէս նկարազարդած է Աւետարան մը, բարեպաշտ Պօլոսի խնդրանքով. — Ձեռ. Երեւանի, Թիւ 7557:

5. — 1363ին ծաղկած է իր եղբոր Ստեփանոս քահանայի օրինակած ժողովածուն. — Յիշտ. ԺԴ. Դարի, Թիւ 556:

6. — 1371ին ծաղկազարդած է ճաշոց մը՝ օրինակուած Աւետիս քահանայի որդի Յովհաննէս գրչի ձեռքով. — Յիշտ. ԺԴ. Դարի, Թիւ 613: Ձեռ. Երեւանի, Թ. 7449:

Ըստ Էմմա Կորխմազեանի, «Աւետիսի ստեղծագործութեան մէջ իւրովի են համադրում բուն Հայաստանի եւ Կիլիկիայի աւանդները» (Բանբեր Մատենադարանի, Թիւ 9, 1969, էջ 205):

Ջ Ա Ք Ա Ր Ի Ա Ա Ղ Թ Ա Մ Ա Ր Յ Ի

(1330 ? - 1403 ?)

Ջաքարիա Կրօնաւոր ծնած է ԺԴ. Դարու երկրորդ քառորդին սկիզբները հաւանաբար: Որդին էր Մկրտիչ քահանայի եւ Թանկխաթունի: Աշակերտած է իր հօրեղբոր Կարապետ Կրօնաւորի, որ աշակերտն էր Աղթամարցի Դանիէլ Նպիսկոպոսի, այն ալ իր կարգին աշակերտն էր եղած Սիմէոն Արմիշեցիի:

Ջաքարիային տրուած է նաեւ «իլլիստոփայ» կոչումը, որ միջին դարերուն կը գործածուէր երաժիշտ, երգիչ իմաստով ալ: Իր եղբայրներէն մին՝ Կարապետ քահանայ, գրիչ էր նմանապէս:

Ջաքարիա ապրած եւ գործած է Աղթամար: Իր կէս դար ընդգրկող (1354-1403) զրչական եւ մանրանկարչական աշխատանքէն կը յիշենք հետեւեալները:

1. — Աւետարան, 1354: Գրիչ՝ Կարապետ Կրօնաւոր: Մաղկող՝ Ջաքարիա Կրօնաւոր: Ստացող՝ Անանիա տանուտէր. — Ձեռ. Երեւանի, Թիւ 2843:

2. — Աւետարան, 1355: Գրիչ՝ Գրիգոր, սպասաւոր բանի: Նկարիչ՝ Ջաքարիա: Ստացող՝ Մուրատ. — Ձեռ. Երեւանի, Թիւ 4915:

3. — Աւետարան, 1357: Գրիչ՝ Կարապետ: Նկարիչ՝ Ջաքարիա Կրօնաւոր: Ստացող՝ մահգասի Խնդու: Լաւագոյն գործը Ջաքարիայի, ըստ Հ. Յակոբեանի. — Ձեռ. Երեւանի, Թիւ 5332:

4. — Աւետարան, Չաքարիա նորոգած եւ ծաղկած է 1371ին: Նորոգել տուող՝ Աստուածատուր արեղայ. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 6422:

5. — Աւետարան. Գրիչ՝ Աւագ Դպիր: Չաքարիա նորոգած եւ ծաղկած է 1377ին. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 6402:

6. — Ճաշոց, 1385 Գրիչ՝ Չաքարիա, որդի Մկրտիչ քահանայի: Ստացող՝ Թումա եպիսկոպոս, որդի Շիրինշահի. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 4870:

7. — Աւետարան, 1388: Գրիչ՝ Պետրոս: Նկարիչ՝ Չաքարիա: Ստացող՝ Թումա եպո. որդի Շիրինշահի. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 5480:

8. — Աւետարան, 1390: Գրիչ՝ Չաքարիա կրօնաւոր, որդի գրիչ Մկրտիչ քահանայի: Ստացող՝ Թադաշար, որդի Մարտիրոսի. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 4941:

9. — Աւետարան, 1393. Գրիչ եւ ծաղկող՝ Չաքարիա. Ստացող՝ Թադէոս կրօնաւոր. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 4908:

10. — Աւետարան, 1399: Գրիչ, ծաղկող եւ կազմող՝ Չաքարիա, որդի Մկրտիչ քահանայի եւ Թանկխաթունի: Ստացող՝ Դանիէլ, որդի Աբրահամի. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 5510:

11. — Աւետարան, 1403: Գրիչը՝ Դանիէլ եւ հայրը Կառապետ քահանայ: Նկարիչ՝ Չաքարիա փրիստոփայ, գրչին հօրեղբայրը: Ստացող՝ Մխիթար քահանայ. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 4923:

Հրապարդ Յակոբեան կր գրէ. «Չաքարիան հաւասարապէս տիրապետում է գծի եւ գոյնի հնարաւորութիւններին. դժուար է ասել, թէ նրա մօտ զմանկարն է աւելի խօստուն, թէ գոյնը. մէկը ըստում է միւսից» (Վասպուրականի Մանրանկարչութիւնը, Ա. էջ 85):

Գ Ր Ի Դ Ո Ր Տ Ա Ք Ե Ի Ա Ց Ի

(1344 ? - 1409)

Անուանի եւ բազմադիր մատենագիր Գրիգոր Տաթեւացին իր լուսն զրած է նաեւ հայ մանրանկարչութեան զանազան մէջ: Մանօթ է մէկ Աւետարան, որ ԺԴ. Դարու վերջին քառորդին սկիզբը ծաղկուած է իր կողմէ:

Սոյն Աւետարանը գրուած է Եղեգիք (Սիսական) 1297ին, Յովհաննէս կրօնաւորի ձեռքով. ստացողն է Գրիգոր քահանայ «ի տանէն Սրբախայ»:

Ութսուն տարի ետքը Աւետարանը գնած է Սարգիս երէց, եւ նկարել ու ծաղկել տուած է Տաթեւացի Գրիգորին (1378): Վերջինս իր անունը արձանագրած է Աւետման նկարին կնիքոնը, այսպէս. «Աւետիք Աստուածածնի, Գրիգորի ձեռամբ, սպասաւորի քանի, Յոհաննու Սրտանեցոյ աշակերտի, նկարեալ» (Armenian Miniatures, նկար 25). Ձեռ. Երեւանի, թիւ 7482: Յիշատակարանը ԺԴ. Դարի, թիւ 635:

Այս առթիւ ահաւասիկ քանի մը տող Տաթեւի մանրանկարչական դպրոցի մասին:

«Տաթեւի գեղանկարչական դպրոցում միանում են թանձր ներկերով նկարելու եղանակների տրադիցիաները եւ զծագրականութիւնն ու առատ նախշաւորումութիւնը... Աւելի առաջ նշուած Թարգմանացի՝ 1252 թուի ձեռագրում առկա նախշաւորումութիւնն ու գոյների իւրաքանչեւ համագործութիւնը իրենց անդրադարձումն են գտել Տաթեւի գեղանկարչական դպրոցում» (Լ. Ա. Դուրնով, Հին Հայկ. Մանրանկարչութիւն, Երեւան, 1952, նկար 47):

(5)

Ն. ԱՐՔ ԾՈՎԱԿԱՆ

ՀՐԱՋԵԱՅ ԱՃԱՌԵԱՆԻ ՆԱՄԱԿՆԵՐԻՑ ՎԻԵՆՆԱՅԻ ՄԻԻԹԱՐԵԱՆՆԵՐԻՆ

Հրատարակող՝ ՄԱՐՏԻՐՈՍ ՄԻՆԱՍԵԱՆ

21.

[Թաւրիզ, 30 օգ. 1923]

Մեծարգոյ Հայր խմբագիր

«Հանդէս Ամս.» ուսումնական թիւ,

Որովհետեւ ես այս առաւօտ պիտի մեկնիմ քաղաքէս, ուստի կխնդրեմ որ այլ ես իմ այստեղի հասցէովս որեւէ բան չուղարկէք: Երէկ ուղարկեցի Ձեզ իմ վերջին ծրարս, որուն մէջ կգտնուին բոլոր մնացեալ թերթերն ու գրքերը: Միայն մէկ գիրք կպակսի, որ է «Սէր և ստեղծագործութիւն», որ վերջերս տպուեցաւ: Ասկէ վերջը թէ կուզէք քաղաքիս հրատարակութեանց հաւաքածոն կազմել, դիմեցէք Պր. Հայկ Աճէմեանին, Թաւրիզ, Haïk Adjémian, Tauris (Perse), որ միակ յանձնարարելի անձն է թէ իբրեւ սիրող գրական և ուսումնական հրատարակութեանց, թէ իբրեւ գրող և բանասէր, և թէ իբրեւ պարտաճանաչ և վստահելի անձ: Արդէն նոյն իսկ այժմ այդ գրքի (Սէր և ստեղծ.) ստացման համար կրնաք դիմել իրեն և վստահ եղէք, որ ամենայն սիրով պիտի կատարէ Ձեր խնդրքը:

Ի վերջոյ պարտականութիւն կը համարեմ յայտնելու նաեւ մէկ ուրիշ բան, որ Ձեզի անձնապէս պիտի հետաքրքրէ: Ես Հանդէսի մէջ հրատարակած էի Թաւրիզի 150 ձեռագրաց ցուցակը: Անկէ ի վեր հոս ստացուեր են զանազան նոր ձեռագրեր, որոնց թիւը հասեր է 90ի: Ես խնդրեցի Պր. Աճէմեանէն, որ այդ նոր ձեռագրաց ցուցակն ալ կազմէ, որպէս զի հրատարակուի թերթիդ մէջ և յետոյ կազմէ հրկրորդ հատոր իմ ցուցակիս: Պ. Աճէմեանը կատարեց խնդրոս, նոյն իսկ օրինակելով ձեռագրաց նկարները: Ամբողջ աշխատութիւնը պատրաստ է և շուտով, իմ յանձնարարութեամբս պիտի ուղարկէ Ձեզ: Կխնդրեմ որ ըստ կարելոյն հոգ տանիք շուտով հրատարակելու: Միեւնոյն ժամանակ պարոնը պիտի թղթակցի Ձեզ հետ մերթ ընդ մերթ ուղարկելով մասնաւոր յօդուածներ, որ նոյնպէս կխնդրեմ հրատարակել թերթիդ մէջ:

30 օգոստ. 1923, Թաւրիզ

Ծարգ. Հ. ԱՃԱՌԵԱՆ

¹ Հայկ Աճէմեանը ՀԱՌԻ 1922ի վերջում և 1924 ու 1927 թթ. ունի չորս մանր յօդուած, բայց ոչ Թաւրիզի հայերէն ձեռագրերի ցուցակ:

22.

Գերապատիւ Հ. Ակինեան,

19 հոկտ. [1923]

Խմբագրատպեալ Հանդէսի,

Վիեննա.

Արդէն հասած և հաստատուած եմ քաղաքս: Անշուշտ քանի մը տող Համալսարանի մասին կհետաքրքրէ Ձեզ — Համալսարանն ունի 5 բաժին. բժշկական, գրական — պատմական, գիւղատնտեսական, տեխնոլոգիական, հասարակագիտական: Ուսանողաց թիւն է 800, դասախօսաց՝ 62: Ես կդասախօսեմ հրկրորդին մէջ և նիւթս է Հայերէնի համեմատական քերականութիւնը, որ պիտի տեւէ երեք տարի: Արդէն 6 դասախօսութիւն ունեցայ: Շատ գոհ եմ տեղէն և վիճակէս, նիւթապէս և բարոյապէս, որովհետեւ շատ յարմարութիւններ կան աշխատելու համար:

1922 թվ. Հանդեսի № 8-9 դեռ չեմ ստացած: Հանդեսները խնդրեմ այսուհետև ուղարկէք այս տեղի հասցեովս, Աճառեան, Երևանի համալսարան. H. Adjarian, Université arm. Erivan (Arménie) Via Moscou: Հայերէն հասցէ աւելցնելը օգտակար է. ցրուիչը գիւրուածութեամբ կ'հասցնէ նամակը: Եթէ Հայոց գրեւոր յաջորդ արտաստպութիւններէն ալ մէկ օրինակ ընկերացնէք՝ ուրախ կ'ըլլամ: Կոպտեան նաև Նոր-Բայազէտի ձեռագրաց ցուցակին:

Նոր հրատարակութիւններն այստեղ շատ են. համալսարանը բոլոր գիտութեանց համար վիճաբան հատորներ ունի. շատ բան տպուած է նաև դուրսը. այնպէս որ միայն ատոնք գտնելը մեծամեծ ծախսաց կ'կարօտի¹, ուր մնաց 1914 թուէն այս կողմ տպուած գրքերն ու թերթերը բոլոր գտնելը և գնելը: Եթէ որոշ գումար արամադրէք, կրնամ առանձին ցուցակ և հաշիւ պահելով՝ գնել բոլոր հրատարակութիւնները, որչափ որ գտնեմ գրաւաճառանոցներու մէջ:

Յարգանաց բարեկեցով՝

Հ. ԱՃԱՌԵԱՆ

Յ. Գ. Պարսկաստանէն խրկած ծրարներս ստացա՞ք ըստ ցուցակին՝ որ դրած էի ապահովեալ նամակիս մէջ:

Համալսարանի վարչութիւնը կ'այայտնէ Ձեզ իմ միջոցով՝ որ բոլոր իր անցեալ, ներկայ և ապագայ հրատարակութիւնները պիտի ղրկէ Ձեզ, եթէ համաձայնիք դուք ալ ուղարկելու Ռզգ. մասնադարանի² բոլոր հատորները սկիզբէն սկսած:

¹ Հմմտ. նամ. 18ի վերջաւորութեան մէջ այս մասին յայտնած յոյսը:

² Վիեննայի Մխիթարեան կամ ՀԱԻ առանձնատիպերի յայտնի և շատ գնահատելի շարքը որ առ 1923 թ. ունէր 101 փոքր հատոր (Վնդհանուր գրացուցակ Մխիթարեան գրաւաճառանոցի, Վիեննա, 1972):

23.

[9 յուն. 1924

Երևան]

Գերապատիւ

Հ. Ն. Ակինեան,

Խմբագիր Հանդեսի.

Գերապատիւ Հայր,

Գերմանիա մեկնող քօչկի մը միջոցով Ձեզի նամակ մը գրած էի երկու ամիս առաջ, յոյսս դեռ չեմ կորսնցուցած որ այդ նամակը հասնի ձեռքերնիդ¹:

Երեք ամիս ու կէս է որ Երևան եմ, կ'առաջադրեմ համալսարանին մէջ հայ լեզուաբանութիւն և պարսկերէն լեզու: Մեր, այսինքն գրական-պատմական ճիւղը ունի 120 ուսանող. մինչդեռ ամբողջ համալսարանի 5 ֆակուլտետներու ուսանողաց համագումարն է 1000², իսկ բոլոր դասախօսաց 61:

Հանդէսի բոլոր թուերը, որ խուճապին³ մէջ կորսնցուցած էի, հոս դատյ գրադարանի զանազան մնացորդներուն հետ: Կիսնդրեմ չարունակէք թերթին առաքումը՝ հետեւեալ հասցեով. H. Adjarian, Via Moscou, Université arm. Erivan (Arménie): Եթէ հայերէն ալ աւելցուի, աւելի լաւ, որովհետեւ երկրին պետական լեզուն հայերէն է. ասկէ զատ ցրուիչը՝ որ օտար լեզու չգիտէ, գիւրուածիւն կ'առաջադրու և բերելու: Ինձ կ'պակօսին Հանդէսներու հետեւեալ թուերը. 1922, թ. 8-9, 1923, սկսեալ 3 թուէն (ունիմ միայն 1 և 2): Կրնամ ըսել թէ ամբողջ Երևանի մէջ ես միակն եմ որ Հանդէս կ'ստանամ. ամէնքը ինձ կը դիմեն և Հանդէս կ'ուզեն. արդէն 1915-1922 թուերէն շատերը տարին, կարդացին և ողորմելի վիճակի մէջ վերադարձուցին: 1914 թիւը պատերազմի պատճառով չեմ ստացած, ուրիշ տեղ ալ տեսած չեմ. չգիտեմ թէ կրնամ այդ տարին ալ խնդրել Ձեզմէ:

Կեննթադրեմ որ Մեղուզ վանաբերդ տպուած ըլլայ⁴. պիտի խնդրէի որ մէկ-երկու օրինակ զրկէիք ինձ, որոնցմէ մէկը միայն կոկիկ կազմով մը կազմեալ Ձեր տպարանէն, կպահեմ զայն խնամքով: Հեղինակի փառասիրութիւն:

Արդեօք տպուեցա՞ւ, աւելի ճիշտ հրատարակուեցա՞ւ Նոր-Բայազէտի ցուցակս⁵, որմէ նոյնպէս օրինակ մը կազմեալ կխնդրեմ Ձեզմէ:

Այս բոլորը, ինչպէս նաեւ Հայոց գրեւոր արտատպութիւնը, սկսեալ 289 էջէն, կխնդրեմ խրկէք ապահովեալ ծրարով, որպէս զի անկորուստ կերպով ձեռքս հասնի:

Առաջարկած էիք հաւաքել հոս հրատարակուած թերթերն ու գրքերը. ստուգիւ ծանր դործ և կարօտ մեծամեծ ծախուց, որովհետեւ նոյն իսկ խմբագրութիւնները իրենց թերթերէն օրինակ մը չունին: Այսքան ծախք իմ կարողութենէս վերէ, որովհետեւ այստեղ նոյն իսկ Պարսկաստան ստացած ոսճիկիս հազիւ կէսը կստանամ⁶.

Թերթերու հաւաքման մասին խօսեցայ նաեւ Սենեքերիմ Տէր-Յակոբեանին⁷ և Մելիք-Օհանջանեանին⁸. Բայց անոնք ալ իրենք իրենցմէ նոր բան մը չեն կրնար աւելցնել:

Ապասելով խնդրանացս շուտափոյթ առաքման,

Ձերդ յարգանք՝

Հ. ԱՃԱՌԵԱՆ

Երևան

1924 յունվ. 9

¹ Աճը երեք և կէս ամիս էր, որ Երևանում էր. զա քիչ էր չըջապատող միանգամայն նոր կացութիւնը բմբռնելու և բոս նոր կենցաղի վարձելու համար:

² Հմտ. Նախորդ նամակի 100թ հետ: 1923 թ. հոկտեմբերի 20-ից Երևանի համալսարանը կոչուել է «ՀՍԽՀ Պետական Համալսարան», ունեցել է հասարակագիտական, պատմագրական, գիւղատնտեսական, տեխնիկական, բժշկական ֆակուլտետներ (եւսմ բաժիններ): 1923-24 ուս. տարուայ ընդունելութեան քննութիւնների յանձնաժողովի մէջ եղել է նաեւ Աճը: Այդ տարում ուսանողութեան թիւը եղել է 938, ըստ որում (13 տղայ, 325 աղջիկ (ըստ Լ. Պ. Ղաբրիւլեանի նշ. աշխատութեան):

³ Տե՛ս նամ. 18:

⁴ ՀԱ, 1923, էջ 241-256:

⁵ Առանձնատիրոյ 1924ին:

⁶ Ռոճիկի մասին գանդատը անզգուշութիւն էր, որին սովոր չէր դեռ ազատամիտ և ազատախօս Աճը:

⁷ Սենեքերիմ Տէր-Յակոբեանը 1925ին եղել է Իջմանին Պետական ձեռագրատան վարիչը, որ ամէն գիւրութիւն ընծայել է Հ. Ն. Ակինեանին, երբ սա այնտեղ ուսումնասիրել ու ցուցակագրել է հայերէն ձեռագրեր (տե՛ս նամակ 24, ծան. 1):

⁸ Կարապէ՛ Մելիք-Օհանջանեան (1893-1976), Երևանի պետ. համալսարանի առաջին դասախօսներից (1921-25), պրոֆեսոր, մեծափաստակ բանասէր, հայագէտ և արեւելագէտ, թարգմանիչ (սովորել է Դերմանյայում), գիտութիւնների վաստակաւոր գործիչ, աւագեմիկոս, Բայց 1937 թուականին Կ. Մելիք-Օհանջանեանը անհիմն կերպով ենթարկւում է ուսչրնալի (Լ. Պ. Ղաբրիւլեանեան, Երևանի պետական համալսարան, էջ 274):

7. «ՀԱՆԴԷՍ ԱՄՍՕՐԵԱՅ»Ի ՏԵՂԱԿԱԼ ԽՐԱԳՐԻՆ՝

24.

[26 դեկ. 1928, Երևան]

Դերագրատիւ

Հայր. Խմբագիր

«Հանդէս» ուսումնասիրթի.

Մեր մշտնջենական մտաւոր եղբայրական յարաբերութիւնները՝ որոնք սկսեալ 1896 թուէն², այն է 32 տարիէ ի վեր կշարունակուէին, Հ. Ակինեանի քաջակայանութեան պատճառաւ ընդհատուեցան: Մէկ տարիէն աւելի է որ Հանդէս ստացած չեմ. և ասիկա մտաւոր որբութիւն է մեզ համար, որովհետեւ Հայագիտութեան միակ ու-

սուսման թերթը Հանդէսն է: Կիսամյակի որ նոր տարիէն սկսեալ նորէն սկսէինք մեր թղթակցութիւնները: Ամէնէն առաջ սիրով կողջունեմ զվերապատուելին Հայր Տաշեան և զՀ. Գ. Մէնէվիչեան և զայս յեղբարց, որք իցեն ի մարմնի:

Երկրորդ. կիսնդրեմ որ Հանդէս Ամսօրեայի 1927. թիւ 9-12 և 1928, թիւ 1-12 համարներէն մէյմէկ օրինակ լաւ ծրարած և ապահովեալ զրկէք իմ հասցէով՝ H. Adjarian, Université armén. Erivan (Arménie):

Երրորդ. իսկի որ իմ «Հայոց գրերը» վերջացած է. կիսնդրէի որ 3-4 օրինակ ակնկալմ ուղարկէիք նոյն հասցէով:

(Լաւ եմ նոյնպէս որ Միաբանութիւնդ Monumenta անունով³ խոշոր հաւաքածոյ մը հրատարակած է. արդէն գրեցի Լայպցիկ Լորենցին և օրինակ մը պահանջեցի. չուտով կատանամ):

Չորրորդ. Վիեննայի Միաբանութիւնդ չորս օրինակ բաժանորդ գրուած էր իմ Արմատական բառարանիս, որմէ զատ օրինակ մըն ալ ինձմէ ձրիարար նուէր կը ստանար: Հ. Ակինեանը ստացած է Բ հատորի մինչև 10րդ պրակը, որ է 1000 էջ. անկէ տարին մնաց: Հրատարակուած է Բ հատոր մինչև վերջ և Գ հատորէն 6 պրակ, ընդ ամէնը՝ 9½ պրակ (950 երես), որ արժէ 9½ ռուբլի. — 4 օրինակի համար 38 ռ., չհաշուելով անձանօթ ճամբու ծախքը: Խնդրեմ ստացման համար կարգադրուելիս մը ընէիք:

Հինգերորդ. Հ. Ակինեանը Ձեզի գրած պիտի բլլար իմ «Պատմութիւն Եդիս Բահանայի» տշխատութեան արտատպութեան մասին՝ յԱրարաց մասագրէ. այս մասին ի՞նչ կարգադրութիւն եղած է. թերեւ և կատարուած վերջացած է. այս մասին ալ տեղեկութիւն մը կ'ուզէի⁴:

Ակնդէտ սպասելով նամակիս պատասխանին և կատարման խնդրանցս, հանդերձ չնորհաւորութեամբք նորոյ տարւոյ

ԼԵՄ և ՄԻՈՒՄ Ն. Ժ.

Հ. ԱՃԱՌԵԱՆ

1928 դեկտ. 26, Երևան.

¹ ՀԱՐԻ ԽՄՐԱԳԻՐ Հ. Ն. ԱԿԻՆԵԱՆԻ ՍՈՒ. Հայաստանի կառավարութեան յատուկ արտօնութեամբ 1924ի մարտին մեկնում է Սովետական Միութիւն, որպէսզի հայերէն ձեռագրեր ուսումնասիրի, վաճառի մատենադարանի համար գրքեր, թերթեր ու ձեռագրեր հայթայթի. Միութեան վարժարան կամ որբանոց բացի Սով. Հայաստանում (տես նրա «Համառօտ տեղեկագիր գիտական ուղեւորութեանս ի Հայաստան», ՀԱ. 1929, էջ 193-2(8), ապրիլ). «Վերջին կէտս, — գրել է նա, — որ միամիտ առաջարկութիւն մըն էր, մերժեց իմը. կառավարութիւնն իմանալի պատճառներով: Հայ. ձեռագրեր ուսումնասիրել և ցուցակագրել է Մոսկուայի նախկին Լազարեան ճեմարանում, Երևանում և Իմիթանում, ձեռք է բերել 10000 գիրք, թերթ և (զարմանալիօրէն) ձեռագրեր, որոնց 7 արկղներէջ '2ը առաքում է վաճառքի: 1928ի ապրիլի 28ին կալանաւորում է. բանտում հարցաքննում է Երևանում, Թիֆլիսում և Մոսկուայում 9 ամիս, սակայն առանձին քաղաքավարութեամբ: Մեղադրում է «հմայական բժշկութեան» պատրաստում: Երևանում պաշտօնապէս ունեցել է մատուռ, ուր պատարագել է հայ կաթողիկէներին համար: 1929ի փետրուարին Մոսկուայից ազատ է արձակում և մեկնում է Վիեննա, միւս 5 արկղները ստանալու խոստումով:

² ԱճԻ 1ին ուսումնասիրութիւնը (ձեռագրացուցակ) յոյս է տեսել այդ թուականին:

³ «Monumenta armenologica, Յիւսակարան Հանդէս Ամսօրեայի քառասնամեակի նուիրած օտարազգի հայազէնների», Վիեննա, 1927, 188 էջ:

⁴ Տե՛ս նամ. 4, ծան. 1:

(Մնացեալը յաջորդիւ՝ 10)

ՄԱՐՏԻՐՈՍ ՄԻՆԱՍԵԱՆ

ՄԱՏԵՆԱԳՐԱԿԱՆ

ՎԱՐՔ ՄԱՇՏՈՑԻ ԵՒ ԱԳԱԹԱՆԳԵՂՈՍ

Զ. — Վարք Մաշտոցի, տող 613-617

Որով անդէն յական թօթափել վայրենամիտ և դատարկասուն և անասնադարոյ աշխարհն Աղուանից մարգարէագէտք և առաքելածանօթք և աւետարանածառանգք լինէին և ամենայն աւանդելոցն Աստուծոյ ոչ իւրք անտեղեակք:

Է. — Վարք Մաշտոցի, տող 700-710

Ապա դարձեալ յետ այնպիսի առաւել բարձրագոյն վարդապետութեանն, սկսեալ երանելոյն Մաշտոցի ճառս յաճախագոյնս, դիւրապատուս, շնորհագիրս, բազմադիմիս ի զօրութենէ և ի հիւթոյ գրոց մարգարէականաց կարգել և յօրինել ի ամենայն ճաշակօք աւետարանական հաւատոցն ճշմարտութեան, յորս բազում նմանութիւնս և օրինակս ի յանցաւորաց աստի, առաւելագոյն վասն յարութենական յուսոյն առ ի հանդերձեալսն՝ յերիւրեալ կազմեալ, զի հեշտընկալք և դիւրահասոյցք տխմարադուինցն և մարմնական իրօք զբողիւցն լինիցին, առ ի սթափել և զ[ու]արթ[աց]ուցանել և հաստահիմն առ ի խոստացեալ աւետիսն քաջալերել:

Զ. — Ագաթանգեղոս, յօդ. 840

Որով անդէն յական թօթափել վայրենամիտքն և դատարկասունքն և անասնադարոյ աշխարհարնակքն վաղվաղակի մարգարէագէտք և առաքելածանօթք և աւետարանածառանգք լինէին, և ամենայն աւանդելոցն Աստուծոյ ոչ իւրք անտեղեակք:

Է. — Ագաթանգեղոս, յօդ. 886

Ապա յետ այնպիսի գործոց դարձեալ առաւել բարձրագոյն վարդապետութեամբ սկսեալ երանելոյն Գրիգորի ճառս յաճախագոյնս զժուարպատուս, առկա խորիմացս դիւրաւուրս բազմադիմիս շնորհագիրս, յարդարեալս ի զօրութենէ և ի հիւթոյ գրոց մարգարէականաց, լի ամենայն ճաշակօք կարգեալս և յօրինեալս աւետարանական հաւատոցն ճշմարտութեան: Յորս բազում նմանութիւնս և օրինակս յանցաւորաց աստի, առաւել վասն յարութենական յուսոյն առ ի հանդերձեալսն յերիւրեալ, զի հեշտընկալք և դիւրահասոյցք տխմարադուինցն և մարմնական իրօք զբողիւցն լինիցին, առ ի սթափել զուարթացուցանել և հաստահիմն առ խոստացեալ աւետիսն քաջալերել:

Կարծէ նկատել որ Ագաթանգեղոսի այս պարբերութենէն առաջ նախորդը կը վերջանար «գամենայն աւուրս կենաց իւրոց լուսաւորեք» անկատար անցեալով. յաջորդ պարբերութիւնը նոյնպէս անկատարով կը սկսի «առանց պաշտութեան ՏԱՄԵՔ», և կը թուի շարադրութեան հարազատ շարունակութիւնն ըլլալ: Ըստ այսմ, վերագրեալ պարբերութիւնը ընդմիջարկութիւն մըն է յայտնապէս, նպատակ ունենալով աւելի բարձրացնել Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի գործունէութիւնը:

Վարք Մաշտոցի, շար. տող 711-726

Եւ այնպէս յամենայն կողմանս Հայոց, Վրաց և Աղուանից գամենայն ժամանակս կենաց իւրոց, գամառն և զձմեռն, զաւր և զգիշեր անվեհեր և առանց յապաղելոյ իսկ իւրով աւետարանական և ողջապատու գնացիւքն առաջի թագաւորաց և իշխանաց և ամենայն հեթանոսաց՝ անընդդիմակաց ի հակառակորդաց՝ գամենափրկչին Յիսուսի անուն կրեաց

Ագաթանգեղոս, յօդ. 843-844

Զամենայն ժամանակս կենաց իւրոց գամառն և զձմեռն, զաւր և զգիշեր, անվեհեր առանց յապաղելոյ իւրով իսկ աւետարանական և ողջ(ուն)ապատու գնացիւքն, առաջի թագաւորաց և իշխանաց և ամենայն հեթանոսաց՝ անընդդիմակաց ի հակառակորդաց գամենափրկչին անունն Յիսուսի կրեաց, և գամենայն ոգի աստուածազգեստս և ոգեղէնս վառեաց:

յանձին: Եւ զամենայն ոգի քրիստոսազգեստ և հոգեղէն վառեաց, և բազում բանդականաց և կալանաւորաց և տաղնապետաց ի բռնաւորաց թողութիւն արարեալ, կորզելով զնոսա անաւոր զօրութեամբ (ն) փառացն Քրիստոսի: Եւ բազում մուրհակս անիրաւագիրս անիրաւութեան պատառեաց, և բազում սգաւորաց և կարճամտելոց մխիթարական վարդապետութեամբն զակնկալութիւն յուսոյն ըստ յայտնութեան փառաց մեծին Աստուծոյ եւ փրկչին մերոյ Եիսուսի Քրիստոսի (նօթճեաց) [նուանեաց] և զամենայն միանգամայն յաստուածապաշտութեան պայման անդր փոխեաց:

Վարք Մատթայի, տող 727-749

Եւ դարձեալ բազում և անհամար զունդս զունդս վանականաց ի չէնս և յանչէնս, դաշտականս և լեռնականս, անձաւամուտս և արգելականս բնակեցուցեալ հաստատէր: Զորս ընդ ժամանակս ժամանակս իւրով մարմնովն իսկ օրինակ ցուցեալ, առեալ զոմանս յաշակերտաց յիւրաքանչիւր մենաստանացն և երթեալ լեռնակեաց, սորամուտ, ծակախիթ եղեալ զաօրեական զկերակուրն խոտարուտ ճաշակօքն վճարէին. այնպէս վշտակեաց տկարութեան զանձն տային, մանաւանդ որոց հայեցեալ ի մխիթարութիւն առաքելական բանիցն թէ «Յօրժամ տկար եմ վասն Քրիստոսի, յայնժամ զօրացեալ լինիմ», և թէ «Լաւ ևս լիցի պարծել տկարութեամբս, զի բնակեացէ յիս զօրութիւնն Քրիստոսի»:

Անդ էր այնուհետեւ չարքենայ գինւով այլ առաւելուլ հոգւով, և պատրաստել զսիրտս երգօք հոգեւորօք ի փառս և ի զովութիւն Աստուծոյ: Անդ կրթութիւն քաղցրութեամբ ընթերցուածոց հոգեպատում գրոց: Անդ քաջալերութիւն և յորդորական վարդապետութեան տա ի յառաջագէմ բնորութիւնն՝ պսակահամբար քրիստոսադիր կիտին: Անդ ետալ հոգւով աստուածապաշտ ծառայութեամբ: Անդ ազօթ աղերասլիք եւ պալաւսանք փառելիք և խնդրուածք հաշտեցուցիչք վասն ամենեկնացն կենաց առ մարդասէրն Աստուած:

Եւ բազում բանդականաց և կալանաւորաց և տաղնապետաց ի բռնաւորաց փրկութիւն արարեալ, կորզելով զնոսա անաւոր զօրութեամբ փառացն Քրիստոսի, և բազում մուրհակս անիրաւագիրս անիրաւութեան պատառեաց: Եւ բազում սգաւորաց կարճամտելոց մխիթարական վարդապետութեամբն զակնկալութիւն յուսոյն ըստ յայտնութեան փառաց մեծին Աստուծոյ և (ամենա)փրկչին Եիսուսի Քրիստոսի նուանեաց, և զամենայն միանգամայն յաստուածապաշտութեան պայման անդր փոխեաց:

Ագաթանգեղոս, յօդ. 845-848

Եւ դարձեալ բազում և անհամար զունդս զունդս վանականաց ի չէնս և յանչէնս, դաշտականս և լեռնականս, անձաւամուտս և արգելականս բնակեցուցեալ հաստատէր. . . (845):

Եւ ինքն ընդ ժամանակս ժամանակս յանապատ լերինս ելանէր, ուր և ինքեան իւրով անձամբն իսկ օրինակ ցուցանէր: Առեալ զոմանս ոմանս յաշակերտացն յիւրաքանչիւր մենաստանաց երթեալ, լեռնակեաց, մենակեաց, սորամուտ, ծակախիթ եղեալ, և զաօրեական խոտարուտ ճարակօք վճարեալ: Եւ այսպէս վշտակեաց տկարութեան զանձինս տուեալ, մանաւանդ որոց հայեցեալ ևս ի մխիթարութիւն առաքելական բանիցն, թէ «Յօրժամ վասն Քրիստոսի տկարանամ՝ յայնժամ զօրացեալ լինիմ», և թէ՛ «Լաւ ևս լիցի պարծել տկարութեամբս, զի բնակեացէ յիս զօրութիւնն Քրիստոսի» (846):

Անդ էր այսպէս չարքենայ գինւով, այլ առաւելուլ հոգւով, և պատրաստել ըզսիրտս երգովք հոգեւորօք ի փառս և ի զովութիւն Աստուծոյ: Անդ կրթութիւն քաղցրութեամբ ընթերցուածոց հոգեպատում գրոց: Անդ քաջալերութիւն յորդորական լուսաւոր վարդապետութեան, առ ի յառաջագէմ բնորութիւն պսակահամբար քրիստոսադիր կիտին: Անդ ետալ հոգւով աստուածապաշտ ծառայութեամբ: Անդ ազօթ աղերասլիք և պողտաւոր փարելիք և խնդրուածք հաշտեցուցիչք վասն ամենեկնացն կենաց առ մարդասէրն Աստուած (847):

Եւ նսովին հոգեկրօն արուեստիւն հանէր աւուրս բազումս յանապատ տեղիս, մինչև ազդ լինէր յերիցանց . . .

Ը. — Վարք Մաշտոցի, տող 730—803

Իսկ արդ յորժամ լսիցեմք, եթէ ասկաւ Յիսուս առնել և ուսուցանել, ապաքէն առնէ և ուսուցանէ, և ոչ եթէ զի պարզեցեցէ՝ իմանալի է։ Եւ բարեխօսել նորա վասն սրբոց և բարեխօսել Հոգւոյն Սրբոյ՝ առ ի վարդապետելոյ մեզ զի ընդ միմեանց բարեխօսիցեմք, եւ ոչ եթէ առ բարձրագոյն ոք Միածնին կամ Հոգւոյն Սրբոյ բարեխօսելն գիտելի է, քանզի միապատիւ է աստուածականն և ոչ բազմարար։

Իսկ երանելի առաքելայն ընկալեալ ի վարդապետութենէ ճշմարտութեանն՝ նախ կարօտական անձանցն մատակարարէին, և ապա աշակերտացն բարձեալ տանէին։ Երբեմն առանձինն և երբեմն ժողովովքն գումարելովք զփառան Քրիստոսի առաւելովքն բարձրացուցանէին։ Քանզի առաւել օգտակար իսկ է յամենայն աշխարհակիր զբոսանաց առանձինն սահմանել և միայն աստուածապաշտութեան պարապել, զոր և մարգարէքն գործէին, որք ի լերինս և յանապատս և ի փապարս վիճաց՝ դաստուածեղէն կրօնիցն զժառայութիւնսն հարկանէին։

Նոյնպէս և ամենայն հօրքն, որք յաջորդեցան յառաքելական կանոնաց, կրեալ անձամբք զլուսութիւնս բերէին վերջնաց օրինակ. ուստի երանելիս այս բարձեալ բերէր զաւանդելոցն պատիւ, և ամենայն մատուցելոց առ նա զնոյն պատուիրեալ գուշակէր։ Եւ այնպէս յառաջ ամենայն աստուածեղէն գանձուցն վայելչութեամբք լցեալք պարարտացեալք խաղացեալք գային, ի բազում ժամանակս նսովին ի նոյն կանխեալք ի նմին հանապազորդեալք։

Թ. — Վարք Մաշտոցի, տող 847—859

Բայց թէպէտեւ միայնաւորութեան տրամութիւն չթողոյր զուարթանալ, սակայն զաւետարանական զընթացն և ըզվերակացութիւնն սրբոյ եկեղեցւոյ՝ շնորհօքն Աստուծոյ առանց պակասութեան տանէր, և առաւել փութայր գուն եղեալ

Եւ նսովին հոգեկրօն արուեստիւն հանեալ աւուրս բազումս յանապատ տեղիս, յսկուսն Եփրատական գետոյն . . . (848)։

Ը. — Ագաթանգեղոս, յօդ. 852—853

Իսկ արդ՝ յորժամ լսիցեմք, եթէ ասկաւ Յիսուս առնել և ուսուցանել, ապաքէն առնել՝ զի ուսուցէ, և ոչ եթէ զի պարզեցեցի, իմանալի է. և բարեխօսելն նորա վասն սրբոց, և բարեխօսել Հոգւոյն Սրբոյ՝ առ ի վարդապետելոյ մեզ, զի ընդ միմեանց բարեխօսիցեմք, և ոչ եթէ առ բարձրագոյն ոք Միածնին կամ Հոգւոյն Սրբոյ բարեխօսելն գիտելի է, քանզի միապատիւ է աստուածականն, և ոչ բազմարար։ Իսկ երանելի առաքելոցն ընկալեալ ի վարդապետութենէ ճշմարտութեանն՝ նախ կարօտական անձանցն օգուտ մատակարարէին, և ապա օրինակ աշակերտելոցն բարձեալ տանէին, երբեմն առանձինն, և երբեմն ժողովովք գումարելովք՝ զփառան Քրիստոսի առաքելովքն բարձրացուցանէին։

Քանզի առաւել օգտակար իսկ է յամենայն աշխարհակիր զբոսանաց առանձինն սահմանել, և միայն աստուածապաշտութեան պարապել։ Զոր և մարգարէքն յառաջագոյն գործէին, որք ի լերինս և յանապատս, յայրս և ի փապարս վիճաց զաստուածեղէն կրօնիցն զժառայութիւն հարկանէին։ Նոյնպէս և ամենայն հօրքն որ յաջորդեցան, յառաքելական կանոնացն կրեալ՝ ինքեանք անձամբ բերէին օրինակ վերջնաց։ Ուստի և երանելիս այս բարձեալ տանէր զաւանդելոցն պատիւ, և ամենայն մատուցելոց առ նա զնոյն պատուիրեալ գուշակէր։ Եւ այնպէս յառաջ, ամենայն աստուածեղէն գանձուցն վայելչութեամբք լցեալք պարարտացուցեալք ամեթութեամբք զամենեւեան՝ խաղացեալ գայր ի բազում ժամանակս, և նսովին ի նոյն կանխեալ և ի նմին հանապազորդեալ։

Թ. — Ագաթանգեղոս, յօդ. 887, 888

Չաւետարանական ընթացն և զվերակացութիւն եկեղեցւոյ սրբոյ՝ շնորհօքն Աստուծոյ առանց պակասութեան տանէր. և առաւել փութայր գուն եղեալ՝ զամենայն ոք յորդորելով առ ի բարեացն քաջալերութիւն։

գամենեւեւ յորդորելով առ բարեացն քա-
 ւե քաջութիւնը: Եւ զցայգ և զցերեկ պա-
 ֆօք և աղօթիւք և ուժգին խնդրուածովք
 և բարձրագոյն բարբառովք աստուածա-
 դիր պատուիրանացն հրամանս յուշ առ-
 նելով զգուշացուցանելով ամենայն մար-
 դոյ, մինչև բազմագոյնս և զգթուարա-
 գոյն վարուց կրթութիւնս, մանաւանդ
 զի և զմտաւ իսկ ամէր՝ ըստ տէրութեան
 հասակին՝ զօր վախճանին, Հատար քուն
 աչաց և ոչ նիրհ արտեանաց մինչև հա-
 տանել ի հանգիստ Տեառն:

Կարժէ արձանագրել որ Ագաթանգեղոսի մէջ Գրիգոր Լուսաւորչի առնչու-
 թեամբ գտնուող այս հատուածին մեծագոյն մասը նայնութեամբ կը կարգացուի
 Փաւստոսի մէջ ալ՝ Լուսաւորչի թոռան Գրիգորիսի վերաբերմամբ. այսպէս. «Զա-
 ւետարանական ընթացան և զվերակացութիւն կկեղեցւոյ սրբոյ Հնորօքն Աստուծոյ
 առանց պակասութեան տանէր. առաւել ևս փութայր, զուն կղեւ յորդորելով գա-
 մենեւեւեւ առ ի բարեացն քաջալերութիւն, զցայգ և զցերեկ պաֆօք և աղօթիւք և
 ուժգին խնդրուածովք և բարձրակալ կատարման հաւատովքն՝ մերձաւորաց և հեռա-
 ւորաց զհոգեւոր եւանդն ամէր» (Գ. Գ.):

Ժ. — Վարք Մաշտոցի, տող 914-942
 Որում գէպ լինէր յետ վախճանի
 սրբացն բազում և ազգի ազգի վարձու-
 թեանց և կապանաւոր վշտաց, մեկնալիս
 մենամարտիկ՝ երկպառական բռնութեանն
 ի Տիգրան քաղաքի վասն Քրիստոսի յաղ-
 թութեամբ տարեալ համբերեալ, վասն
 սրբոյ և զխոստովանողական անուն ժա-
 առագեալ, ի նոյն վերակացութիւն դառ-
 նայր յերկիրն Հայոց:

Իսկ բարեացատարին վահանայ յան-
 կալածասան կենաց ասպրնշական ցակա-
 ւամենեցուն լինէր որ աշխարհածնունդ
 հայրենեացն սեպհական որդի գտեալ,
 Հնորօքն Աստուծոյ մերոյ, մերձաւոր
 կենակից վայելէր, և զի ըստ օրինակի
 գրելոցս առ ի մէնջ հորքն ի կատարումն
 դարձան:

Ոչ եթէ ի հին համբաւուց տեղեկա-
 ցեալ և մատենագրեալ զայս կարգեցաք,
 այլ որոց մեր իսկ ակնատեսն եղեալ կեր-
 պարանացն և առնթերակաց հոգեւորա-
 կան գործոց և լսող Հնորհապատում վար-
 դապետութեանն, և նոցին արբանակ
 ըստ աւետարանական հրամանացն: Ոչ

Զցայգ և զցերեկ պաֆօք և աղօթիւք
 և ուժգին խնդրուածովք, և բարձրագոյն
 բարբառովք զաստուածադիր պատուիրա-
 նացն զհրամանսն յուշ առնելով զգուշա-
 ցուցանէր ամենայն մարդոյ: Զատար քուն
 աչաց, և ոչ նիրհ արտեանաց, և ոչ հան-
 գիստ իրանացն, մինչև հասանել ի հան-
 գիստ Տեառն:

Ժ. — Ագաթանգեղոս, յօդ. 13, 897-9

Որ համբերութեամբ բազում և ազգի
 ազգի փորձութեանց և կապանաւոր վշտաց
 մենակալ մենամարտիկ երկպառական
 բռնութեան յԱրտաշատ քաղաքի վասն
 Քրիստոսի յաղթութեամբ տարեալ, որոյ
 զվկայ անուն ժառանգեալ, որ ի մահ
 հասեալ մտեալ, և կամօքն Աստուծոյ
 այսրէն դարձեալ ի վերակացութիւն դառ-
 նայր յերկիրս Հայոց: Սա մտեալ ի դրունս
 մահու՝ դարձեալ անտի կամօքն Աստուծոյ,
 վարդապետութեանն Քրիստոսի պատգա-
 մաւոր դտեալ, յետ Աստուծոյ սքանչելա-
 գործ պատուհասին մարդասիրութեան:
 Իսկ բարեացատարն Տրդատ յանկարծա-
 կամ՝ կենացն ասպրնշական ցտնկալի ա-
 մենեցուն լինէր, որ աշխարհածնունդ
 հայրենեացն սեպհական որդի գտանէր
 Հնորօքն Աստուծոյ, և յաւիտենական
 կենացն մերձաւոր լինէր (13):

Եւ արդ՝ քանզի ըստ օրինակի գրե-
 լոցս առ ի մէնջ՝ ի կատարումն դարձու-
 ցաք, ոչ եթէ ի հին համբաւուց տեղե-
 կացեալ և մատենագրեալ զայս կարգեցաք,
 այլ որոց մեզէն իսկ ակնատեսն եղեալ
 կերպարանացն և առնթերակաց հոգեւո-
 րական գործոցն և լսող Հնորհապատում
 վարդապետութեանն, և նոցին արբան-
 ակք ըստ աւետարանական հրամանացն:

սուտապատում եղեալ առ ի մերոց բանից զհօրէն իմոյ կարգեցաք, այլ զյաճախագոյնսն թողեալ և ի նշանաւոր գիտակացն քաղելով զհամառօտսն կարգեցաք, որք ոչ միայն մեզ այլ և որ զմատենսն ընթեռնուն՝ յայտնի է: Քանզի չէաք իսկ հանդուրժողք զամենայն արարեալսն գրեալաւ զիւրաքանչիւրսն, այլ ի դիւրագոյ՝ և և հեշտագոյնս, յառաքելական անդր զանձինս պատասպարեցաք, որոց անցեալ զբաղմախոռնարգաւթ սրբոցն, առ ի մանրակրկիտ առնելոյ՝ զկարեւորագոյնս պատմելոյ, զհանգամանս ասացաք, ոչ ի պատիւ ինչ բնութիցն Աստուծոյ որք ամենապարծ և կենդանատուր խաչիւն ծանուցեալք յարգեցան, այլ յօրինակ քաջալերիչ հոգեւոր ծննդոց իւրեանց և որք նոքօք աշակերտելոց իցեն յազգս ազգաց:

Ոչ սուտապատում ճարարախօս եղեալ առ ի մերոց բանից, այլ զյաճախագոյնսն թողեալ և ի նշանաւոր գիտակաց քաղելով՝ զհամառօտսն կարգեցաք, որք ոչ միայն մեզ, ով թագաւոր, այլ յորժամ քո առաջի զմատենադ ընթեռնուցուն՝ յայտնի է (897):

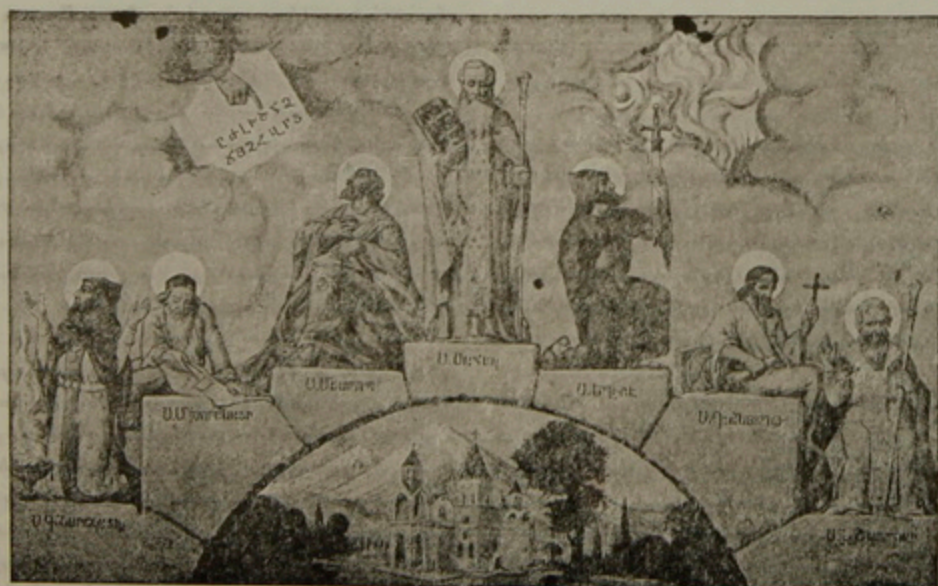
Քանզի չէաք իսկ հանդուրժող զամենայն արարեալս սրբոցն գրեալաւ զիւրաքանչիւրսն նշանակել, այլ ի դիւրագոյն և ի հեշտագոյն յառաքելական անդր զանձինս պատասպարեցաք, որոց անցեալ զբաղմախոռնարգաւթ սրբոցն առ ի մանրակրկիտ առնելոյ՝ զկարեւորագոյնսն և զգրեալարագոյնսն պատմեցաք (898):

Ուստի և մեր առեալ հանդոյն աւագաք, ոչ ի պատիւ ընտրիւց Աստուծոյ, որք ամենապարծ և կենդանատուր խաչիւն ծանուցեալք յարգեցան, այլ յօրինակ քաջալերիչ հոգեւոր ծննդոց իւրեանց, և որք նոքօք աշակերտելոց իցեն յազգս ազգաց, ըստ բանի հոգեւորական երգչին որ ասէ (899):

Վերագրեալ տուեալներու հիման վրայ, կրնայ ընդունելի համարուիլ անծանօթ ձեռքի մը միջամտութեան առկայութիւնը Ազոթանդեղոսի մէջ: Կրնայ կասկածուիլ նոյն ձեռքին միջամտութիւնը նաև Փաւստոսի մօտ. նկատի ունենալով Մաշտոցի վարքին 338-351 տողերը և Փաւստոսի 38-39 էջերն ալ (Գ. Ժ.):

(Վերջ)

Ն. ԱՐԲ. ԾՈՎԱԿԱՆ

ՄԱՍՆԱԻՈՐ ՊԱՏՄԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Ս. ՆՇԱՆԻ ՎԱՆՈՒՅ ՍԵՐԱՍՏԻՈՅ

ԳԼՈՒԽ ԺԳ.

Յաղագս Առաջնորդութեան Տեառն Յակոբայ Արեւսպ. ի եւ բազմադիմի տառապանաց նորին եւ վասն նորոգութեան Ս. Վան Գորից՝ որք ՚ի Սեբաստիա:

Եւ յետ վաղճանի կարապետ Արքեպս. ի, ՚ի մի ժողովեալ գլխաւորաց քաղաքիս, քանոնայից եւ իշխանաց եւ արտրեալ գիր բազմաթիւ քառաքեցին առ Զաքարիա Պատրիարքսն եւ առ մեծամեծս Ազգիս եւ խնդրեցին զայր սք իմաստուն եւ խոհական վկայեալ ՚ի գործս բարութեան՝ ընտրել եւ կոցուցանել ինքեանց Առաջնորդ իւր ընդ այն ժամանակս ծաղկեալ Յակոբ Վարդապետ Արմատնցի՝ այր վեհանձն եւ ազատաբարոյ՝ աշակերտ վերատեսչին Պրուսայի՝ Սամուէլ Արքեպս. ի: (Սա եւ էր յաշակերտաց կոլոտ Յովնանէս Պատրիարքի) Սա վճարեալ էր զգործ նուիրակութեան վիճակացն կեսարիոյ եւ Գաղատիոյ եւ դարձեալ էր յերուսաղէմ եւ անտի՝ կոչմամբ հոգեւոր ծնողին իւրոյ եկեալ էր ՚ի տես նմին եւ էր ընդ այն աւուրս անդ ՚ի Կ. Պոլիս: Զսա ընտրեալ հաւանեցուցին եւ կարգեցին Տեսուչ Սերաստիոյ եւ յետ աւուրց ինչ ետուն նմա զհրովարտակ արքունական եւ զկոնդակ Պատրիարքական եւ ուղարկեցին զնա ՚ի նահանգս աստ՝ որոյ ելեալ ՚ի ճանապարհ գայ հասանի ՚ի Սերաստիա՝ ՚ի վիճակ իւր, եւ լուեալ Քաղաքացւոցն զուարճացեալ բերկրեցան եւ գրոհ տուեալ միմիանց ընդ յառաջ ելին եւ վրանս կանգնեալ ՚ի կամար կոչեցեալ տեղին՝ միոյ ժամու հետի ՚ի քաղաքէն՝ արարին բազում ուրախութիւնս, եւ ապա բազմեցուցեալ զնա յոսկեմամուկ երկվոր՝ զոր ընդ ինքեանս ածեալ էին՝ չքեղաշուք փառք եւ պատուով բերեալ մուծին ՚ի հրաշափառ վանս Ս. Նշանի՝ յաւուր երկուշաբթի՝ ՚ի մեռելոց Վարդապետի՝ Յուլիոսի 28 ՌՄԻԿ = 1774: Իբրեւ երկու

ամուս յառաջ քան զվաղճան կարապետ Արքեպս. ի՝ փակեալ գոլով դուռն Ս. Անապատի եւ զկնի վաղճանման սորին՝ ժամ բարեյաջող գտեալ՝ Մկրտիչ Վրդ. շուշտակ՝ գնացեալ առ Քաղաքապետն՝ Զառաւօղլու Սէյիտ Պէյ, եւ հազար դահեկան տուեալ էառ հրաման եւ եկեալ երաց ըդդուռն Ս. Անապատին եւ նստաւ անդ իբր առանձին Առաջնորդ եւ արար շինութիւնս ինչ: Եւ իբրեւ չորաւ անդ Առաջնորդն վիճակիս Յակոբ Վարդապետ եւ կամեցաւ տիրել եւ իմանալ զհանդամանս եւ զհաշիւ Ս. Անապատին՝ պատասխանեաց Մկրտիչ վարդապետն թէ՝ ես ոչ ընկալալ ՚ի քէն գառաջնորդութիւնս զայս՝ այլ ՚ի քաղաքապետէն եւ ՚ի համոզելն զնա, Յակոբ Վրդապ. ի մի անդամ եւ երկիցս ողորպական բանիւք թէ եկա առ իս՝ զի ոչ նրստելոց եմ ես անդր եւ բաց ՚ի քէն ոչ զօք ունիմ, այլ նա ամենեկին ոչ կամեցաւ անսալ սիրալիր բանից նորին եւ սկսաւ շարիս նիւթել ընդդէմ նմին՝ յորմէ ձանձրացեալ Յակոբ Վրդ.՝ գրեաց ՚ի Կ. Պոլիս եւ ետ բերել յԱրքուհուստ գիր աքսորանաց Մկրտիչ Վարդապետին եւ Բաթիկեան Տ. Յակոբ Քանոնայի (ՌՄԻԿ = 1775) որ ազգարարութեամբ ոմանց փախեալ ՚ի Բաղնիք եւ անդ անհետ կորեալ, իսկ Մկրտիչ Վրդ. տարեալ զբանալիս Ս. Անապատին ետ Քաղաքապետին եւ նա առեալ զբանալին եդ անդր ՚ի Տեղապահ զՅովնանէս Վարդապետ Սերաստացի ՚ի վաղուց սիրելի էր յաշս Զառաւօղլու Սէյիտ Պէյին՝ Յովնանէս Պալեօզ կոչեցեալն յԱզգէս մերմէ՝ վասն որոյ յետ վաղճանի կարապետ Արքեպս. ի ընկալաւ զփոխանորդութիւն Ս. Նշանի վանուցս եւ առ ՚ի որսալ փոռս ՚ի մարդկանէ եւ բանալ ինքեան զգուռն կաշառոյ՝ էառ հրաման ՚ի քաղաքապետ Սէյիտ Պէյէն եւ ետ կրիւ ծեփել զկաթուղիկէ մեծի Եկեղեցւոյ Սրբոյ Նշանին եւ արար նորոգութիւնս ինչ եւ ապա առիթ գտեալ բազում վնաս հասոյց Սրբոյ Մենաստանիս. վասն

գի յետ մահուան Սէյիտ Պէյին կալեալ զՊալեօզ Յովհաննէսն եղին 'ի բանտի՝ սակս անբարոյութեան վարուց և գնացից իւրաց և առեալ հազար դահեկանի տուգանս 'ի բաց թողին զնա (ՌՄԻԵ = 1776)։ Եւ յետ սակաւ ինչ ժամանակ անցանելոյ իրրե սկսաւ ո՛չ փառաւորիլ. յարայց վէճս և խռովութիւնս և պահանջեաց զայն հազար դահեկան 'ի Ս. Մենաստանէս և յԱռաջնորդէս ասելով՝ եթէ 'ի պատճառս Սրբոյ Վանիցդ առին յինէն զնայն տուգանք և 'ի բաց առել Տեսչին՝ գիր գանձատանաց մատայց Բողոքապետին և ետ կալնուլ զՅակոբ վարդապետն՝ Տեսուչ Վիճակիս՝ և զնել 'ի բանտի և բաց 'ի տուգանացն ընկալաւ և ինքն իրրե 750 դահեկան (ՌՄԻԶ = 1777, Վկայարանութիւնք)։ Եւ եղև զի իրրե և ի Յակոբ վարդապետ 'ի բանտէն՝ համակամ հաճութեամբ լիզգիս և բազմակնիք հրիտակօք քահանայից և իշխանաց գնաց նա 'ի Ս. Աթոռն Էջմիածին առ 'ի ստանալ զկարգ եպիսկոպոսութեան՝ յորդորեալ յոմանց զնաց և Պալեօզ Յովհաննէսն անդր և 'ի լինել դատաստանական քննութեան առաջի Սիմէոն կաթողիկոսի՝ լրացուցին զհազար դահեկանն և առին գիր իրաւախօհութեան, և տեսեալ զվատարարոյ զործս Պալեօզին անիծիւք, նզովիւք բանադրեցին զնա և վկայութեամբ կնքեցին Սիմէոն կաթողիկոս, Ղուկաս եպիսկոպոս, Տեղապահ Մկրտիչ Եպս., Պետրոս Եպս. միւս Պետրոս Եպս. կնքեցին և իշխանք ոմանք քաղաքիս՝ որք ընդ Տեսչիս գնացեալ էին անդ և այսպէս վճարեցին ըզվէճն 'ի 13 Ապրիլի (ՌՄԻԶ = 1777)։ Եւ ապա Սիմէոն կաթողիկոս ձեռնադրեաց զՅակոբ վարդապետն Արքեպս. 'ի վերայ Մեծի Վիճակիս Սեբաստիոյ՝ յաւուր կիւրակէի Դաւառեան Ս. Հոգւոյն 'ի 4 Յունիսի և անտի դարձ արարեալ Յակոբ Արքեպս. 'ի հանդերձ ուխտաւորօքն եկն 'ի տեղի իւր՝ ի չքնաղատիպ վանս Ս. Նշանի, և յետ սակաւ ինչ ժամանակի Պալեօզ Յովհաննէսն սկսաւ դարձեալ յարուցանել զվէճս և զխռովութիւնս և ետ առնուլ տուգանս Յակոբ Արքեպս. էն և ո՛չ փրկեցաւ Ս. Վանս 'ի ձեռաց նորին մինչև սատակեցաւ՝ որով և բարձաւ չարն

'ի միջոյ, Եւ իրրե դարձաւ Յակոբ Արքեպս. 'ի Ս. Էջմիածնէ՝ եգիտ ալեկոծեալ զբովանդակ Բողոքն և աղակալի իր վրդովմամբ խռովեալ վասնգի մինչդեռ կարապետ Արքեպս. անկեալ էր 'ի մահիճս՝ Առաջնորդն Ս. Հրեշտակապետի Յովհաննէս Վրդ. յուղի անկաւ 'ի Ս. Աթոռն Էջմիածին և չև ևս էր ելեալ յԵղեզկիրոյ՝ յորժամ հնոս վախճան կարապետ Արքեպս. ի և նա նստաւ յԵղեզկիր գաւուրս 72 ակն ունելով ընկալնուլ և զԱռաջնորդութիւն Ս. Նշանի և իրրե ո՛չ յաջողեաց զնաց 'ի Ս. Էջմիածին և առեալ զկարգ եպիսկոպոսութեան դարձաւ 'ի տեղի իւր և հաւապագ երկնէր 'ի սրտի իւրում տիրել և Ս. Նշանի՝ վասն որոյ գիպուկ ժամ դաեալ յանկոյց զսիրտս ոմանց յինքն և սկսաւ յարուցանել զխռովութիւն՝ առիթ ունելով զմասն ինչ յարդեանց Ս. Սարգիս եկեղեցւոյ՝ որ նախկին ժամանակաւ մի մասն արդեանց նայն եկեղեցւոյ Ս. Նշանի, մի մասն Ս. Հրեշտակապետի և մի մասն ևս Ս. Անապատի յատկացեալ էր։ Եւ յորժամ Առաքել Եպս. դէան Ս. Նշանի ընկալաւ զՍ. Անապատն քակտեալ և տւերեալ և նորոգեալ շինեաց և կանոնաւորեաց զամենայն պիտոյս նորին հոգալ ի Ս. Մենաստանէս՝ միաւորեաց զմասն արդեանց Անապատին ընդ Ս. Նշանի, իսկ սա այժմ յառաջ կացեալ մաքառէր զի զմասն Անապատի միաւորեացէ ընդ մասին Հրեշտակապետի և այն ո՛չ վասն արդիւնաւորութեան, այլ վասն յարուցանելոյ զկող և զկուր. Զայս տեսեալ Յակոբ Արքեպս. ի և գիտացեալ եթէ ո՛չ ընդունի դարման դեղոյ վէրքն այն՝ ել անձամբ և գնաց 'ի Կ. Պոլիս, և յանդիման ելեալ Զաքարիա Պատրիարքին և մեծամեծաց Ազգիս ծանոյց նոցա՝ զանվայն արարմունս Յովհաննէս Եպս. ի միանդամայն կամելով հրաժարիլ 'ի Տեսչութենէ։ Այլ նաքա կրկին հարկադրեալ դարձուցին զնա 'ի Սեբաստիա տալով նմա գրեանս պատուական և կոնդակ Պատրիարքական գրեալ 'ի Յունիսի 7, ՌՄԻԷ = 1778, որով վճար էթէ Առաջնորդն Ս. Նշանի է ընդունելի Առաջնորդ 'ի վերայ Ս. Սարգիս եկեղեցւոյ ևս, վասն որոյ զառաջնորդական պաշտօն նա՝ վարեացէ

անդ, դպիրս, սարկաւադունս, քահանայս, խաչս, պատկերս և քահանայս հանգուցեալս օծել, իշխանս կարգել և հանել և զպատժապարտս բանադրել և զայլ ամենայն նա կատարեցէ, իսկ Առաջնորդն Ս. Հրեշտակապետի՝ ըստ նախնի սովորութեան առցէ միայն զմի մասն արդեանց Ս. Սարգիս Եկեղեցւոյ և մի լիցի բնաւ ձեռնամուխ 'ի պաշտօնս Առեւ զայս կոնդակ եկն 'ի Սերաստիա Տ. Յակոբ Արքեպս. և ետ ընթեռնուլ յեկեղեցւոյ Ս. Սարգսի, առ որ կուսակիցք Յովնանու Եղս.ի յարուցին զխոսովութիւնս և բազում դրանս տուեալ Քաղաքապետին որ էր Տեղապահ Հաճի փաշայի Զէմէն օղու կոչեցեալն, և ետուն աքսորել զՅակոբ Արքեպս. 'ի գիւղն Պեարոսի (Ղօչհիսար = Հաֆիդ) և զգեցուցեալ վերարկուս պատուոյ Յովնանու Եղս.ի, նստուցին յԱթոռ Ս. Նշանի և արարեալ բազմակնիք գիր առ Զաքարիա Պատրիարքն խնդրեցին կարգել Տեսուչ բոլոր նահանգիս զՅովնանէս Եղս.ն իսկ Յակոբ Արքեպս., միջնորդութեամբ Պետրոսի Մ. Փիլիկի՝ որ էր սիրելի Քաղաքապետին դարձաւ 'ի Սերաստիա և նստաւ յեկեղեցւոյ Ս. Աստուածածնին, և զրեաց զամենայն զայսոսիկ զհանգամանս 'ի Մեծն Պոլիս և այսպէս երկօքին սօքա սպասեալ միայն բարեգոյն լուր ինչ ընկալնուլ 'ի Կ. Պոլսոյ։ Եւ յետ քանի մի ամսոյ տեսեալ կուսակցացն Յովնանու եթէ ետեսն Յակոբայ Արքեպս.ի յեկեղեցւոյն ո՛չ էր բարի ինքեանց, ուստի և դորձեալ յոլով զանձս տուեալ Քաղաքապետին՝ ետուն աքսորել զնա 'ի գիւղն իւր յԱրմրտան և նա անտի անցեալ զնաց 'ի Կ. Պոլիս և պատմեաց մի ըստ միովէ զամենայն եղեալսն առաջի Պատրիարքին և Ամիրայիցն։ Յայնժամ Տաքէս Ամիրայ Սախա եան զրեաց առ Հաճի Բղէշխն Քաղաքիս եթէ Տեղապահն քս որ 'ի Սերաստիա պաշտօն Պատրիարքութեան առնուլ սկսեալ է։ Արքունական հրովարտակաւ նստեալ Տեսուչն աքսորեալ և զինչս գրուեալ ըստ իւր քմաց զայլ ոք եղեալ է Տեսուչ, այսպիսի իրողութիւնք պատուարեր չ'լինին յարգութեան ձերում ևն։ Ընդ այս բան կարի յոյժ ցատուցեալ

բղէշխն, զրեաց առ Տեղապահ իւր 'ի Սերաստիա թէ զՔեզ վասն Քաղաքապետութեան յղեցի ես յայդր, և ո՛չ Առաջնորդս փոփոխելոյ՝ զի՞ կայ քոյ և ընդ այսպիսի իրս, ապա թէ ո՛չ զգլուխդ 'ի քէն բարձեալ գիտացիս։ Եւ մինչդեռ ակն ունէին գալստեան արքունական գրոյ և Պատրիարքական կոնդակի Առաջնորդութեան յանուն Յովնանու Եղս.ի, եկն եհաս գիրս այս առ Քաղաքապետն յորմէ երկուցեալ Քաղաքապետն՝ փութանակի սուրճանդակս արձակեաց աստ և անդ առ 'ի գտանել զՅակոբ Արքեպս.ն, և իբրեւ ո՛չ եզրիտ՝ ետ տանել զխառնակ վարդապետն՝ Կեսալի կոչեցեալ և անուամբ փոխանորդութիւն Յակոբ Արքեպս.ի զգեցոյց զլօղիկ պատուոյ և առաքեաց 'ի վանս Ս. Նշանի և կալեալ զՅովնանէս Եղս. կուսակցօքն եղ 'ի չղթայս բանտի և ապա բազում առեղանս տուեալ 'ի բաց արձակեաց, յետ կալոյ նորս 'ի Ս. Մեհնաստան Տեսուչութեամբ իբրեւ ամիսս երիտ։ Եւ ապա Յովնանէս Եղս. բազմակնիք դրութեամբք ել 'ի Սերաստիայ և զնաց 'ի Կ. Պոլիս առ 'ի ստանալ զԱռաջնորդութիւն ողջոյն նահանգիս Սերաստիայ, անդ էր և Յակոբ Արքեպս. և 'ի իննել քննութեան 'ի Պատրիարքարանի անդ հրաժարեցաւ յԱռաջնորդութեան Յակոբ Արքեպս. վասն որոյ և ետուն զՏեսուչութիւն վիճակիս Յովնանու Եղս.ի։ Ետ քանի մի ամսոյ եհաս անդր հանրագիր բազմակնիք՝ Սերաստացւոց որք խնդրէին զՅակոբ Եղս.ն, վասն որոյ Զաքարիա Պատրիարք բարեկաւ տնօրինութեամբ առաքեաց զՅովնանէս Եղս.ն 'ի Ս. Երուսաղէմ, յորմէ դարձաւ 'ի Կ. Պոլիս յետ սակաւուց և կարգեցաւ Առաջնորդ կուսիւն քաղաքի՝ որ է Քէօթիան, և զՅակոբ Արքեպս.ն կացոյց Առաջնորդ 'ի վերայ ողջոյն նահանգիս Սերաստիայ և զրեալ զկոնդակ Պատրիարքական 'ի 18 և 'ի 28 Սեպտեմբերի ետ նմա յորում կոչէր զնա Ընդհանրական Առաջնորդ Ս. Նշանի, Ս. Հրեշտակապետի, Ս. Անապատի, Ս. Գէորգայ, Խնդրակատար Ս. Աճաճնի վանօրէից, Ս. Աճաճնի և համօրէն Սարգիս եկեղեցեաց քաղաքիս և համօրէն վիճակիս (ՌՄԻԸ = 1779), զոր ընկալեալ

դարձաւ 'ի վանս իւր և սկսաւ հովուել զհօտ իւր բանաւորս: Ահա այսպէս բազմաթիւ անգամներ յառանձին առաջնորդութիւն Ս. Հրեշտակապետի վանուց անկաւ ընդ տրամադրութեամբ Առաջնորդին Ս. Նշանի և անտի յայտը նստի անդ Տեղապահ 'ի կողմանէ նորին, որով և բարձաւ առ ինն ասելութեան և երկպառակութեան (ՌՄԻԹ = 1780): Սակայն ըստ բազմաթիւ խոստովութեանց, բազում դրամք ընդ վայր վատնեցան յերկուց կողմանց, մանաւանդ 'ի կուսակցացն Յովհաննու Եպս. ի, որոյ ամենեցուն տուեալ էր մուրհակս պարտուց իւրով կնքով և որոց գումարն հասանէր ասելի քան զքսան և հինգ քսակս դրամ, որք և ամենեքին խնդրէին 'ի Ս. վանիցս, և Յակոբ Արքեպս. յետ բազում բանից զիջանկով 'ի խնդիր նոցին վճարեաց զամենայն և թափեաց 'ի նոցանէ զկենդեցական անթափ, զորս 'ի գրաւ կալեալ ունէին. զմուրհակսն որք յանուն Յովհաննու Եպս. ի՝ գումարեալ առ ինքն պահեաց մինչև ցորն վաղճանի իւրոյ, Յետ այսորիկ (ՌՄԼ = 1781) կարգեաց 24 իշխանս 'ի Ս. Աճառին և 12՝ 'ի Ս. Սարգիս և Եթն ծերունիս 'ի վերայ 36 իշխանացն որովք կառավարէր զկենդեցիս և զկղզս մերս: Արար և ժողով քահանայից, ծերունեաց և իշխանաց 'ի Ս. Անուպատին վասն բարեկարգութեան Սրբոյ վանքից, որք հաստատեալ սահմանցին մետասան կանոնս յետագայս և փակեցին նշովիւք և ստորագրեալ կնքեցին 26 քահանայք, 7 ծերունիք և 36 իշխանք քաղաքիս:

Ա. — Մի և եթ լիցի Առաջնորդ քաղաքիս և վանքից և բացի Առաջնորդէն այլ ընտանի եպիսկոպոս մի՝ լիցի, եթէ ոք 'ի կենդանութեան Դիտին կամիցի երկրորդել կամ բաժանել զԱռաջնորդութիւնն կամ զեպիսկոպոսութիւն, այնպիսին անիծեալ և նշովեալ լիցի յերից Ս. Ժողովոցն:

Բ. — Յորժամ վաղճանեցի Առաջնորդն, նոյն ժամայն հանցեն զնշեցեալն և փակեալ կնքեցին զԱռաջնորդարանն եկեղեցւոյ՝ Եթն ծերունիք և ոչ բացցի մինչև գայցէ նոր Դէտն Պեղարիւ՝ և եկեալ կնքող իշխանքն բացցեն զԱռաջնոր-

դարանն և յանձնեցին Տոմարա զամենայն նոր Առաջնորդին:

Գ. — 'ի մէջ Ս. Հրեշտակապետի և Ս. Անուպատի վանուց վերակացու լիցի գիտութեամբ Առաջնորդին և ամ ըստ ամէ անցէ զհաշիւ 'ի նոցանէ և ոչ ամ տալ կամիցի Դէտն զվերակացութիւնն՝ տացէ նմա, և բաց յԱռաջնորդէն այլ ոք ձեռնամուխ մի լիցի. եթէ ոք ժողովի անիծեալ լիցի:

Դ. — Առաջնորդն ամ ըստ ամէ պարտի տալ զհաշիւ Սրբոյ վանքից՝ իշխանացն:

Ե. — Անթաք Աթոռոյ Տոմարա յանձնեցի լուսարարի և ոչ այլոց:

Զ. — 'ի մէջ վանուցս Աթոռակալ լիցի և եթէ պատահեցի՝ մօտ յայլազգեացն կրթեալն երթիցէ և ոչ այլ ոք:

Է. — Քարոզասաց վարդապետք յերկուս եկեղեցիս խրատ խօսեցին 'ի Միւրնդեան, յԱռաջաւորաց և 'ի Մեծ Պահոցն:

Ը. — Առանց գիտութեան Առաջնորդին միտարանք ոչ երթիցեն 'ի քաղաք և մի նշեցցին անդր:

Թ. — Միտարանք ոչ երթիցեն 'ի անեալս ուխտաւորաց առանց կոչման:

Ժ. — 'ի Միտարանից եթէ ոք մեկնիլ կամիցի՝ երթիցէ (այլ զայս կանոն եւոյժ եփրեմ կաթուղիկոս):

ԺԱ. — Միտարանք 'ի միտսին ճաշեցին զկերակուր և մի՛ ցիր և ցան աստ և անդ:

Ջայս ամենայն միտարան հաւանութեամբ ետուն գրել 'ի կոնդակի և ստորագրեցին յառաջնում աւուր Ապրիլի ՌՄԼ = 1781: Յորժամ Յովհաննու Եպս. նստէր 'ի վանս Ս. Նշանի իբրեւ Տեսուչ՝ եկեալ էր առ նա 'ի Կ. Պոլսոյ՝ աքսորական Մկրտիչ վարդապետ և եղեալ էր վախանորդ նմին, և զկնի քնալոյ նորին յաւիտ 'ի Ս. Տեղիս իբրեւ եկն ընդհանրական Տեսուչութեամբ Յակոբ Արքեպս. անշիշաշարութիւն ցուցեալ կամեցաւ շահիլ զՄկրտիչ վարդապետն, վասն որոյ կարգեաց զնա տեղապահ Ս. Գէորգայ վանիցն և յեւանելն իւրում յայց վիճակացն յորժամ գնաց 'ի գիւղն Ջարա, անդ գումարեաց զշինականսն վիճակին Ս. Գէորգայ՝ որք են Ջարա, Թոտորակ, Դեղոյ, Ալաթիլիսէ, Քարհատ և Թէքելի, և առաջի

նոցա գոմարանեալ զՄկրտիչ Վրդպտ.ն, պատուիրեաց նոցա ճանաչել զնա ինքեանց մասնաւոր Առաջնորդ և տալ նմա զամենայն հասոյթս և իրաւունս և ինքն պարզեաց նմա զողորմութիւն այնր ամի 'ի նոյն գիւղորէից, և յանձնեաց նմա զամենայն հանգամանս վանուցն և ինքն դարձաւ 'ի տեղի իւր (ՌՄԼԱ = 1782): Կացեալ Մկրտիչ Վարդապետի ժամանակս ինչ անդր, արար ի'նչ ի'նչ շինութիւնս և ապա սկսաւ հակառակ գնալ Յակոբ Արքեպս.ի, երարձ զանուն նորին 'ի Ս. Պատարագէն և միայն զիւրն տայր յիշատակել, ետ նաև ձեռնադրել եպիսկոպոսի ուրինն՝ զպիրս և սարկաւազունս և արեղայ մի Եւգովիացի Ստեփաննոս անուն, և զրեաց հասկ ապա հանգերձ գիւղաքաղաքն 'ի մեծն Պոլիս, զի հանցնն զինքն և զվանսն՝ յիշխանութենէ Յակոբ Արքեպիսկոպոսի, այլ վասն անհնարին գոլոյն այնմիկ՝ ընկալաւ զպատասխանին: Եւ զգրեալսն 'ի նմանէ առաքեալ գոլով առ Յակոբ Արքեպս.ն, որոյ լուեալ և տեսեալ զայն ամենայն ոչ ինչ կամեցաւ խօսիլ: Եւ եղև զի 'ի պատճառս հովուին՝ խաշանցն իւրոց՝ որ էր այլազգի՝ կալեալ եգին 'ի բանտի զՄկրտիչ Վարդապետն և առեալ 35 դահկանս 'ի բոց թողին զնա, և նա կամելով խռովութիւն յարուցանել սկսաւ զրպարտել թէ Յակոբ Արքեպս.ն արար զայս, և այսու առթիւ ժողովեաց առ ինքն զոմանս 'ի կուսակցացն իւրոց և նոքօք գնացեալ առ Քաղաքապետն ամբաստան եղև զՅակոբ Արքեպս.է և զփոխանորդէ նորին Դաւիթ Վարդապետէ, խոստանալով միանգամայն եօթն քսակ դրամս, զի զնոսա արքսորեալ զինքն Առաջնորդ դիցէ: Լուեալ զայս Յակոբ Արքեպս. յապուշ կրթեալ հիացաւ ընդ այն, և ապա յակամայս գնացեալ առ Քաղաքապետն՝ Ռէճէպ Պէյ կոչեցեալ՝ և տուեալ 7 քսակ դրամս, ետ աքսորել զՄկրտիչ Վրդ.ն յԵւգովիա և զկնի ամսոց ինչ դարձուցեալ բերին և արարեալ ժողով դատաստանի յեկեղեցոջ Թ. Աստուածածնի՝ յորում 'ի հրապարակի արդ առաջի արար նմա Յակոբ Արքեպս. զամենայն բարութիւնսն և զսէր իւր զորս եցոյց և զցաւս և զվէրս՝ զորս ընկալաւ 'ի նմանէ, յայնժամ Մկրտիչ Վար-

դապետ անկեալ առ ոսոս նորա՝ գոչեաց. զմեղոյ՝ ընդ անառակին առ Հայրդ գթած են: և որպէս յատկութիւն է Աղգիս, սկսան ամենեքին միջնորդել թէ ներեալ Հայր Սուրբ և նա զիջեալ 'ի խնդիր նոցին ներեաց և ապա Մկրտիչ Վարդապետն հրապարակաւ գրեաց զպայման դաշնադրութեան, կալ և մնալ այնուհետև հլու և հնազանդ հպատակութեամբ և ո'չ ևս առնել զայնպիսի եպերելի գործս և փակեալ զայն կնքեաց նզովիւք և ետ առ Յակոբ Արքեպս.ն, և գնացեալ կրկին նստաւ 'ի վանս իւր և յետ երից ամաց զնաց 'ի Կ. Պոլիս 'ի ժողովարարութիւն վասն պարտուց վանիցն, և այլ ո'չ ևս դարձաւ, և զաղիր ընտանիքն իւր զբաւեցին զՍ. Մենաստանն, զարդիւնս ուտէին, և զաւերմանէն ո'չ ինչ հոգային և անօրէնութեամբ իւրեանց ո'չ թողուն ումեք ըստ արժանւոյն տիրել, վասն որոյ և շինուածքն օր ըստ օրէ խախտեալ և կործանեալ յաւեր դարձաւ և եղև անբնակ 'ի մարդկանէ մինչև ցայսօր: Ահա այսպէս խռովարար բանիւք և ամբարտաւան գնացիւք բազում միասուց առ իթ եղև Ս. Նշանի վանիցս և պատճառ աւերման Ս. Գէորգայ մենաստանին՝ չուշտակ Մկրտիչ Վարդապետս այս Բաթիկեան: Յաւուրս յայտոսիկ էին յօլով դաժան և ննդաժէտ անձինք 'ի մերայնոց՝ ընդ որս և ոմանք 'ի կուսակցացն Յովհաննու Եպս.ի, որք բազմադիմի վիշտս և չարիս հասուցանէին Յակոբ Արքեպս.ի և հանապաղ տուգանաց ենթարկէին զնա, յորոց ուսեալ և անյադ վիշտպն եղեռնագործ՝ Զառալօղլու Ռէճէպ Պէյ անընդհատ տառապեցուցանէր և անդուլ հարստահարէր զՅակոբ Արքեպս.ն զվանօրայս և զեկեղեցիս մեր: Այլ այրս Այ. արհի Եպս. զպնդութիւն աղամանդեալ յանձին ցուցանելով այսպիսի ամբարշտելոց, 'ի բարեաց գործոց ո'չ երբեք կասեալ՝ վստահ և համարձակ փութայր առ նոսա, քանզի ետ բերել յԱրքունուստ զհրովարտակ վասն նորոգութեան Սրբոյ վանօրէից և ձեռն արկեալ նորոգեաց ըզ-Սուրբ վանս Հրեշտակապետի ամենեկմբ՝ ծախսելով 'ի նմա առաւել քան զերեսուն քսակ դրամս: Յայնմ ամի անկաւ ստատիկ խռովութիւն 'ի մէջ այլազգեաց որք

հանեալ զՍտեփանն և միտրանեալ 'ի հուր կիզեցին զապարանս Քաղաքապետին որ կոչիւր Զառալօղլու: Յետ այսորիկ ձեռն էարկ և 'ի վանս Ս. Նշանի. և շինեաց 'ի հիմանէ զպարիսպն արեւմտեան, և զմիափեղկ դռնն երկաթի, զսեղանատուն և զսենեակս ուխտաւորաց և զամենայն աւերեալ տեղիս մեծի մենաստանիս՝ ծախսելով 'ի նմա աւելի քան զքսան քսակ դրամս (ՌՄԼԷ = 1788): Եւ յետ երկուց ամաց ևկն իշխանութեամբ 'ի քաղաքս Թուրունծօղլու կոչեցեալ Բդէշխին և սկսաւ նեղել զքաղաքացիսն հարկապահանջութեամբ. վասն որոյ միտրանեալ քաղաքացւոցն զի գուցէ յանկարծակի յարձակեցցի 'ի վերայ իւրեանց՝ ընդդիմացան նմա և պատերազմեալ արտաքսեցին 'ի քաղաքէն և յայնմ մարտի մեռան ոմանք յայլազգեացն և Բդէշխն գնացեալ նստաւ 'ի Բոզնիք 'ի տասն Օգոստոսի (ՌՄԼԹ = 1790), և մնաց անդ զաւուրս վաթսուն, վասն այսր և մարտկոց շինեալ պահէին զցայդ և զցերեկ: Իսկ Ս. Վանս շնորհիւ Քրիստոսի մնաց անվնաս, դըրունքն բաց և երթեկէքն անպակաս: Յաջորդ ամին յաւուր Աւագ Հինգշաբթիի (ՌՄԽ = 1791) ևկն 'ի Սեբաստիա անթիւ զօրօք Զափանօղլու կոչեցեալ Սիւլէյման Պէյն, առ 'ի վարել զսպայակոյտի պաշտօն զօրաց Քաղաքիս 'ի պատերազմի, և բնակեցան զօրք նորին 'ի տունս Հայոց և այլազգեաց՝ որք յուրվ լիշտս և առաւպանս հասուցին Ազգիս՝ որոյ վասն տօն Զատիկի նոցա փոխեցաւ 'ի սուգ: Յետ երկից ամաց Դաւիթ Վարդապետ Պոլսեցի՝ հաճութեամբ և կամօք վարդապետին իւրում՝ Յակոբ Արքեպս. ի գնաց 'ի Ս. Էջմիածին և առեալ զկարգ Եպիսկոպոսութեան 'ի Ղուկաս կաթողիկոսէ յինն Ապրիլի, դարձաւ 'ի Ս. Վանս (ՌՄԽԳ = 1794): Եւ յետ երկու և կէս ամաց վաղճանեցաւ և թաղեցաւ 'ի գաւթի անդ մեծի Եկեղեցւոյն Ս. Նշանի 'ի հարաւային կողմն դրան տաճարի 'ի 1 Նոյեմբերի (ՌՄԽԸ = 1796): Յետ վարելոյ զպաշտօն Առաջնորդութեան նահանգիս Սեբաստիոյ Տեառն Յակոբայ Արքեպս. ի զամս իբրեւ 25՝ ժամանեալ եհաս յաւուրս ծերութեան՝ և ո'չ կարէր բնաւ յոտին կալ, միանգամայն և

ձանձրացեալ 'ի զբաղմանց Տեսչութեանն և 'ի բազմավիշտ տառապանացն կամեցաւ հրաժարիլ 'ի տեսչութենէ, վասն որոյ ժողովեալ զմեծամեծս Քաղաքիս, առաջիարար նոցա զկամս իւր, որք և բազումք յակամայս և կէսք յօժարութեամբ ընկալեալ զբան նորա՝ գրեցին թուղթ մի, զոր նախ կնքեաց ինքն և ապա այլք և ապա առաքեցին 'ի մեծն Պոլիս առ Զաքարիա Պատրիարքն և նա կարգեաց Տեսուչ Նահանգիս Սեբաստիոյ զՔաղաքացի Գրիգոր Վարդապետն՝ որ յայնժամ Արքեպս. զօրմէ ունիմք տեսանել 'ի յաջորդ գլուխն (ՌՄԽԺ = 1799): Յայսմ ամի անկաւ սաստիկ ժանտախտ 'ի քաղաքս Սեբաստիա և խղճահաշնալ իշխանաց և ժողովրդոց քաղաքիս՝ աղերսիւ հրաւիրեցին զՅակոբ Արքեպս. յեկեղեցիսն, որոյ գնացեալ օրհնեաց զժողովուրդն և Սկորմեսցի տաճարեալ մխիթարեաց զնոսա և դարձաւ 'ի վանս և շնորհիւ Տեառն վերացաւ մահն տարածամ: Եւ յետ երկուց ամաց վճարեաց զկեանս իւր Յակոբ Արքեպս. Արմըտանցի և հրաւիրեալ 'ի կողմն երկնային հայրենեաց՝ փոխեցաւ առ Քրիստոս 'ի յոյսն բնաւից՝ յաւուր Աւագ Երեքշաբթիի չորրորդ ժամու 'ի 19 Մարտի և եղաւ մարմին նորա 'ի չիբմի 'ի հրաշափառ Վանս Ս. Նշանի 'ի գաւթի անդ մեծի Եկեղեցւոյն՝ հուպ Առաքել, Եղիազար և կարապետ Եպիսկոպոսաց (ՌՄՄ = 1801) և մի ոմն յաշակերտաց նորին Յովհաննէս Վարդապետ յօրինեալ զայս ոտանաւոր՝ ետ փորագրել 'ի տապան:

Յայսմիկ չիբմի ներ ամփոփի,
Ասքանազեան մերոյս Ազգի,
Կրողն 'ի մտի զբան Մատենի,
Որ էր Տեղեալ Արմատանցի,
Բարեօք մահուամբ սա վաղճանի,
Յակոբ արհին մեր գերարփի,
Անխոնջ սատարն անրիժ հոգի,
Կորովաբանն 'ի յատենի,
Ուխտիս Սրբոյ Տէր մտացի,
Բառի 'ի մէ թաւականի:

$\beta = 2, \omega = 1, \alpha = 1000, \iota = 20, \iota = 20,$
 $\delta = 200, \xi = 7 = \text{բառի } \iota \text{ մէ} - 1250$
 $1250 + 551 = 1801$

(Շարունակելի՝ 11)

ՏԻԳՐԱՆ Ս. ՔԻՐԻՇԵԱՆ

ՀԱՄԱՌՕՏ ԵՒ ԲԱՂԴԱՏԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿ ՄԵՐ ԵՒ ՔՈՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐՈՒ ՏՕՆԱՅՈՅՑԵՐՈՒՆ ՎՐԱՅ ԵՒ ՍԱՂԻՄԱԿԱՆ ԱՒԱՆԴՈՒԹԻՒՆ ՆԵՐ

ՏՕՆ ՎԵՐԱՅՄԱՆ Ս. ԽԱՉԻՆ: Հասարակ ժողովուրդին կողմէ Խաչվերաց անուանով ծանօթ այս տօնը մեծագոյնն է Խաչին նաւիրուած տօներուն, անոր դերեգործի յիշատակը պանծացնող: Տօնը տւելի մեծ հանդիսաւորութեամբ կը նշուի Արեւելեան — և ի մասնաւորի Օրթոտոքս — Եկեղեցիներու կողմէ, քանի որ դէպքին հերոսը՝ Հերակլ, կայսր էր Բիւզանդիոսի: Դէպքին ընդունուած թուականն է 629 (14 Սեպտեմբեր), թէև ոմանք զայն կը դնեն 628 ին, որ թուականն է Պարսից վրայ տարուած յաղթանակին: 14 Սեպտ. ր միւս բոլոր առաքելական Եկեղեցիներու կողմէ ընդունուած թուականն է տօնին, իսկ մեր Եկեղեցին զայն կը տօնակատարէ անոր մօտաւոր (1) — 17 Սեպտ. ի միջև (ինկոդ) Կիրակիին, որ կը զուգադիպի Ն. Տ. Սեպտեմբեր ամսոյ վերջին Կիրակիին: Ս. Տեղեաց մէջ Թրքական տիրապետութեան չրջանէն ի զօրու իրաւակարգին (Status Quo) տրամադրութեան համաձայն, Ս. Յարութեան Տաճարէն (հանդիսավայրը այդ դէպքին) ներս պաշտամունք կատարելու իրաւունք ունեցող 5 համայնքներէն Հայերը միակն են որ (ինչպէս է պարագան Աւագ Ուրբաթի Թաղման Կարգին) տօնի օրը հանդէս կատարելու իրաւունք չունին հոն: Պատճառը այն է հաւանաբար, որ տօնը Կիրակիի զուգադիպած տարիներուն կրնայ խաչածնում յառաջ գալ Յունաց հետ (Լատինք կը շարժին Նոր Տօմարով, իսկ Ղպտիք և Ասորիք արգելք մը չեն, որովհետեւ ո՛չ Ս. Գերեզմանին վրայ Ս. Պատարագ մատուցանելու և ոչ ալ անոր շուրջը առանձին թափօր դառնալու իրաւունքը ունին): Ատոր համար է որ մօզի իրաւունք է տրուած տօնէն երկու շաբաթներ հետ կատարուող վարագայ Խաչի տօնը հանդիսաւորել Ս. Յարութեան Տաճարի մէջ:

Խաչվերացը մեր մօտ ունի իւր շաբաթագոյնքը, իսկ Շաբաթ օրն է Տօն Եկե-

ղեցոյ ի Գաւակասիս Ս Խաչի, նմանազութեամբը Յունաց, որոնք 13 Սեպտ. ին կը նշեն Նաւակատիքը Սուրբ Յարութեան Տաճարին, կատարուած 335 ին, Կոստանդիոնոս թագաւորի և Հեղինէ մայր-թագուհիի օրով: Այդ առթիւ ամէն տարի Խաչվերացի նախօրեակին (26 Սեպտ., որ պահոց օր է) կախկապստկան Պատարագ կը մատուցանեն Տաճարի իրենց բաժնին մէջ: Ղպտոց տօնացոյցն ալ այդ օրուան դիմաց ունի Վաւակատիք խորանաց Ս. Գերեզմանի Տաճարին:

14 Սեպտեմբերի առաւօտուն, Լատիններ կը տօնեն Խաչվերացը, պատարագելով Գողգոթայի իրենց բաժնին մէջ, որմէ հետք Ս. Խաչավայտի մասունքը թափօրով կ'իջնեն վար, և անցնելով Ս. Գերեզմանին դիմացէն կը տանին զայն իրենց բաժինը, ուր բոլորը կը մօտենան ի համբոյր Կենաց Փայտին:

Յոյներ և միւս Արեւելեան Եկեղեցիներ Խաչվերացը կը տօնեն հոս 27 Սեպտեմբերին: Յոյներ տօնին կը կցեն նաև յիշատակը Խաչգիւտին: Այդ առթիւ իրաւունք ստացած են, տարուան մէջ միակ անգամը ըլլալով (Հայեր երկիցս ունին այդ իրաւունքը), կարճ արարողութիւն մը կատարելու Լատինաց սեփականութիւնը եղող Գիւտ Խաչի այրին մէջ: Հանդիսութիւնները կը սկսին նախօրէ օր կէսօրէ հետքի «Հրաշափառ»ով, որուն կը յաջորդէ հանդիսաւոր նախատօնակ: Իսկ տօնի առաւօտուն իրենց բաժնին մէջ հանդիսաւոր Ս. Պատարագ մատուցանելէ հետք կ'իջնեն Խաչգիւտի այրը և ապա երիցս թափօր կը դառնան Ս. Գերեզմանին շուրջ, հանդիսապետը Ս. Խաչավայտի մասունքը գլխուն վրայ բարձր բռնած: Հանդիսութիւնները վերջ կը գտնեն Գողգոթայի վրայ կատարուած Անկուսանով: Ըսենք նաև թէ նախատօնակէն հետք Ասորիներ կ'այցնելին Քրիստոսի բանտը, Խաչգիւտի այրը և Սուրբ Գողգոթա:

Խաչվերացը հաս կը թօնակատարենք Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարին մէջ, Նախորդ օրը, նախաթօնակէն հաք, Կենաց Փայտի մասունքը թափօրով կը փոխադրուի Աւագ Խորան, ուր կը մնայ 24 ժամ: Գիշերասկիզբին կը կատարուի տարուան վերջին Հսկումի արարողութիւնը:

Խաչվերացը վերջին Տաղաւարն է մեր Եկեղեցիին: Աւագ Խորանին վրայ մատուցուած հանդիսաւոր Ս. Պատարագի աւարտին, հոգեհանգստեան պաշտօն կը կատարուի Կարապետ և Գրիգոր Մելքոնեան եղբայրներու հոգին համար, որոնք իրենց ամբողջ հարստութիւնը կտակեցին ազգին, որով կառուցուեցաւ Մելգոնեան կրթական Հաստատութիւնը ի Կիպրոս:

Կէսօրէ հաք կը կատարուի օրուան յատուկ մեծահանդէս Վնդաստանը, որ փառաւորագոյն արարողութիւններէն մին է մեր Եկեղեցւոյ և որմէ հաք հինգ ամիս (մինչև Տեառնընդառաջ) չի կատարուիր Վնդաստանը:

Յաջորդ օրը վերջին Յիւստակ մեղեղոյն է տարւոյն, ուր ատենօք տարեկան վերջին Պատարագը կը մատուցուէր Ս. Փրկչի գերեզմանատուն կից համանուն վանքի մատրան մէջ: Այժմ Ս. Պատարագը կը մատուցուի ի Ս. Գլխադիր, որմէ հաք կը կատարուի հանգստեան պաշտամունք:

15 Սեպտ. Լատինաց մօտ տօն է եօթն ցաւոց Սուրբ Կոյսի, քանի որ խաչի ոտքին է որ Տիրամայրը կրեց մեծագոյն վիշտը իր Կեանքին:

Խաչվերացի յաջորդ Կիրակին Յայներ կը պատարագեն քաղաքիս առեմտեկողմը (հրէական բաժնի մէջ) գտնուող Խաչավանքի եկեղեցիին մէջ: Վանքը ատենօք կը պատկանէր Վրացիներուն: Ըստ աւանդութեան, հոն գտնուող ծառէ մը առնելու է Քրիստոսի խաչափայտին իւթեղէնը: Վանքին մէկ մասը Յայներ վերջերս վերածեցին եկեղեցական թանգարանի:

Մեր մօտ Խաչվերացի յաջորդ եօթնեակը յատկացուած է Խաչի և Եկեղեցւոյ տօներուն, քանի որ երկուքին ալ խորհուրդները զիրար կը լրացնեն: Այսպէս, Բշ.ը, Ուրբաթը և Շաբաթը նշանակուած են Տօն Խաչի, Իսկ Դշ.ը, Դշ.ը և Եշ.ը՝ Տօն Եկեղեցւոյ:

Շաբաթ օրուան Պատարագը կը մատուցուի Ս. Գլխադրի վերեւ գտնուող Ս. Նշան (Խաչ) մատրան մէջ:

Կիրակին է Բաբելոնցւոյ Վարագայ Ս. Խաչի պահոց, իսկ Երկուշաբթի կը վերսկսի երկու շաբաթներէ ի վեր ընդհատուած շաբթը սրբոց տօներուն: Կը նշուին Ս. Մամաս, Փիլիկսիմոն և Սիմէոն Սիւնակեաց: Առաջինը Յունաց մօտ կը յիշուի 2/15 Սեպտ.ին, երկրորդը եթէ Փիլիմոնն է (որուն իր Թաղթներէն մին ուղղած է Պօղոս առաքեալ)՝ 22 Նոյմ. /5 Դեկտ.ին, իսկ վերջինը՝ առաջինէն օր մը առաջ, այսինքն Սեպտեմբերի ամսամուտին, երբ կը սկսի իրենց եկեղեցական տարին: Լատինաց մօտ վերջինը միայն կը յիշուի, այն ալ 5 Յունուարին:

Երեքշաբթի տօն է Սրբոց Կրօնացեաց Փեբրոնեայ եւ Մարիանեայ եւ Շուսանայ՝ զոսեւ մեծին Վարդանայ: Առաջինը Յունաց մօտ կը նշուի 25 Յունիս/8 Յուլիսին, երկրորդը՝ 17/30 Յուլիսին, իսկ վերջինը հայազգի է:

Հինգշաբթի կը տօնուին Բարաղամ, Անքիմոս և Նրսիս հայրապետները: Անթիմոս Եպիսկոպոս մը կը յիշուի Յունաց մօտ 3/16 Սեպտ.ին: Չենք կարծիք որ վերջինը ըլլայ Լիսի (Յրանսա) Եպիսկ. Իրանսուր կամ Իրենիսուր (Յունարէն լիւրինիս = Խաղաղութիւն բառէն), զոր կը յիշատակուի Լատինաց մօտ 28 Յունիսին:

Վարագայ Խաչի շաբաթապահքը տւարտելէ հաք, Շաբաթ օր կը տօնուի յիշատակը Սրբոց՝ Դեորդայ զօրավարին, Աղսիսոսի եւ Ռոմանոսի երկեցողին: Սուրբ Դէորդ մեծ հռչակ և ժողովրդականութիւն կը վայելէ թէ՛ Արեւելի և թէ՛ Արեւմուտքի մէջ: Ոմանք անոր կու տան Վրացամարտիկ մակդիրը: (Կ'արժէ յիշել որ նոյն բառով սկսող և սուրբին ձօնուած շարական մը ունեցած է մեր Եկեղեցին, զոր, անհասկնալի պատճառներով, դուրս մնացած է մեր Շարականցէն, և տտորտեղը բռնած է, իբրեւ Օրհնութեան շարական, Ս. Սարգսի ձօնուած Վեհմաստուր Երրորդութեանն շարականը — անուանափոխութեամբ անշուշտ: Տեսնել այս մասին Մայր Աթոռոյ Օրացոյցի ծանօթութիւնը՝ նախաթօնակին դրուած:)

կապաղովկեցի այս սուրբին մարտիրոսացման թուականը կը նկատուի Ապրիլ 23-ը: Անկլիքան եկեղեցին զայն ընդունելով իբրև իր պաշտպան սուրբը (Patron Saint), այդ օրը հռչակուած է Ազգային Տօն Անդլիոյ: Երուսաղէմի Անկլիքաններու Մայր Տաճարը կոչուած է մեծ այս սուրբին անունով:

Բիզանդական եկեղեցիները (այս անունով պիտի ճանչնանք այսուհետեւ թէ՛ Յոյն-Օրթոտոքս և թէ՛ Յոյն-Կաթոլիկ եկեղեցիները) երկիցս կը տօնեն սուրբին յիշատակը, երկրորդը՝ 3 Նոյեմբերին, զոր կը նկատուի սուրբին նշխարաց փախադրութեան թուականը: Ըստ աւանդութեան, սուրբին նշխարները Փոքր Ասիայէն Պաղեստին փոխադրուելով, թաղուած են Լիտտ գիւղակին մէջ, ուր փառաւոր տաճար մը ունին Օրթոտոքս Յոյները և ուր ամէն տարի Նոյեմբերի 16-ին երկրի ամէն կողմերէն բազմաթիւ ժողովուրդ կը փութայ յուխտ սուրբի գերեզմանին: Մատաղանք ալ կը զենուին հանդիսաւոր Ս. Պատարագի ընթացքին:

Իսկ սուրբին մարտիրոսացման օրը, հանդիսութեանց կեդրոնավայրն է Բեթղհէմէն Քերբան երկարող ճամբուն վրայ, Խաւէր (տեղացի Արաբներու կողմէ սուրբին տրուած մակդիր մը) գիւղի եկեղեցին, ուր ամէն տարի Մայիսի 6-ին բազմերամ ժողովուրդի ներկայութեամբ կը մատուցուի հանդիսաւոր Ս. Պատարագ:

Ս. Գէորգ միակն է սուրբերէն (բացի անշուշտ Սուրբ կոյսէն) որուն անունով երկու եկեղեցիներ (վանքերով միատեղ) գոյութիւն ունին Երուսաղէմի մէջ: Մին անոնցմէ, քիչ մը տարօրինակ երևոյթ, կը գտնուի Հայոց Թաղի մէջ, իսկ միւսը կայած է Ֆրանչիսկաններու Մայրավանքին: Զոյգ տօներու օրերուն, յիշալ զոյգ եկեղեցիներուն մէջ ալ տեղի կ'ունենան նախատօնակ և Ս. Պատարագ: Իսկ ամբողջ Ս. Երկրի մէջ մէկ ու կէս տասնեակը կ'անցնի թիւը սուրբին անունովը կոչուած Յունաց վանք-եկեղեցիներուն:

Կ'արժէ յիշել նաև թէ Իսլամներ իսկ յարգանք ունին Ս. Գէորգի նկատմամբ: Այսպէս, դարնան տօնը կը կոչեն *hagkiliq* (լեզու աղաւաղումն է լոյին, նուշ իմաստով,

հաւանաբար այդ եղանակին կանաչ նուշի առատութենէն յառաջ եկած), իսկ աշնան տօնը՝ *hagriliqss* (ակնարկելով գիւղին):

Ղպտիններ ալ մեծապէս կը յարգեն յիշատակը սուրբին: Բազմաթիւ են անոր անունովը կառուցուած եկեղեցիներն ու վանքերը Եգիպտոսի մէջ: Հոս ալ ունին վանք ու եկեղեցի՝ Ս. Գէորգի ձօնուած, որուն անունով կոչուած է գիմացի փողոցը: Անոնք ալ երկիցս կը տօնեն անոր յիշատակը, մին 1 Մայիսին, իսկ միւսը՝ Յունաց հետ՝ 16 Նոյմբ.ին, երբ փառաւոր հանգէսով մը մէջտեղ կը հանեն սուրբին աջ-մատունը և վարդաջուրով լուալէ հոք թափօրով ու ծննդաներով կը շրջեցընեն տեղոյս իրենց եկեղեցիին մէջ:

Հոն է որ սուրբի յիշատակի նախօրեակին կը մեկնի Միաբանութիւնը կատարելու նախատօնակ, իսկ յաջորդ առտու՝ մատուցանելու Ս. Պատարագ, որմէ հոք Միաբանութիւնը կը պատուատիրուի Ղըպտոց Հոգեշնորհ Վանահայրէն: Այս կարգադրութիւնը եղած է, որովհետեւ Ղպտի եկեղեցին դաւանակից է մերինին:

Հոս, Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարի ներքին գաւթի զոյգ սեղաններէն մին կը կոչուի Ս. Գէորգայ անունով: Անոր գիմաց կը կատարուի առաւօտեան ժամերգութեան վերջին մասը տօնի օրը, իսկ Ս. Պատարագը կը մատուցուի յաջորդ Շաբաթ, 72 առակերոց տօնի օրը:

Այս վերջինին յաջորդ օրն է (Կիր.) որ կը կատարուի Ռեմիէի Ս. Գէորգայ վանուց տարեկան ուխտագնացութիւնը և մատաղօրնէքը, որ նախապէս կը կատարուէր տօնի վաղորդային: Շաբթուան մը ուշացումը եղած է չխաչածեալու համար Վարդապետայի մեծ տօնը: Վանքը Սուրբ Գէորգ կոչուած է հաւանօրէն մօտիկը ըլլալուն Լիտտի կամ Լիտտայի:

Մեծ սուրբին հետ մեր եկեղեցիին կը յիշատակէ Ալոկոսուն ու Ռոմանոսը: Վերջինը կոչուած է «Երգեցող»: Իր գրիչէն ելած է «Տիրամօր Գովասանք» կոչուած երկար և գոհոր աղօթքը, զոր Բիւզանդական եկեղեցիներ կ'երգեն Մեծ Պահոց հինգ Ուրբաթ երկուներուն: Կը տօնուի 18 Նոյեմբերին:

(Շար.՝ 12)

Գ. Ճ.

ԳՐԱԽՕՍԱԿԱՆ

«ԱԻԵՏԱՐԱՆԻ ՊԱՏԳԱՄՆԵՐ»

(Բ. ՀԱՏՈՐ)

Հեղինակ՝ ՍԻՌՆ ԱՐԻՆՊՍ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ
(Տպ. Պէյրուս, Տօնիկեան Տպարան, 1986)

Այս տարի շեղում մըն է որ կ'ընենք մեր ծրագրէն, և փոխանակ, նախընթաց տարիներու նման, «Սիոն» տարուան վերջին թիւի գրական բաժինը յատկացնելու գրագէտի մը, որուն ծննդեան կամ մահուան յօդուանը (կամ կէտրաթիւ «ամեակ»ը) զուգադիպած ըլլար տուելու տարւոյն, կը ներկայացնենք այս անգամ դէմք մը, որ ի կենդանութեան է տակաւին (և արժանի է Յօդուանի, այս տարի ութսունամեակն է իր ծննդեան), մէկը՝ Հայց. Եկեղեցւոյ երիցագոյն անդամներէն, որուն գրիչը վերջին քառասուն տարիներու ընթացքին արտագրած է մէկ ու կէս տասնեակ հատորներ (կան անոնց մէջ Անգլերէններ ու թաղամանածոներ), շատերը աննշմար անցած մեր մամուլէն: Խնդրոյ առարկայ հոգեւորականը կը կոչուի Սիոն Արքեպօ. Մանուկեան, անդամ Ս. Եկեղեցւոյ Ուխտին, երկար տարիներ զովելի արդիւնաւորութեամբ վարած նախ Հորաւային և ասպ. Հիւսիսային (Արևելեան Թիւ) Ամերիկայի Առաջնորդական պատասխանատու — չորս Նուիրապետական Աթոռներու գահակալներէն ետք կու գայ առաջին դժի վրայ Ամերիկահայոց Առաջնորդը) — միշտ սիրուած ու յարգուած իր հօտէն, ազգին ու Եկեղեցիին կեանքը յազոյզ հարցերուն մասին իր ունեցած ողջախոս կեցուածքին, իր պաշտօնին հանդէպ՝ բարձր գիտակցութեան և իր հօտին նկատմամբ՝ անսակարկ նուիրուածութեանը համար: Սրբազանը, իմաստուն կարգադրութեամբ մը, իր կեանքի վերջին օրերը կ'անցնէ Մայր Հայրենիքի մէջ, Ս. Էջմիածնի խնկարոյր ու նուիրական կամարներուն ներքեւ, իբրեւ, եթէ չափազանցութիւն չէ ըսել, աջ բազուկը ազգիս Վեհափառ Հայրապետին:

Առիթը՝ զբաղելու այս պատուարժան հոգեւորականի անձով ու գործով, վերջին իր գրքին հրատարակութիւնն է, Բ. Հատորը «Աւետարանի Պատգամներ»ու, 100 էջնոց, զանազան առիթներով իր խօսած քարոզները բովանդակող ընդհանրապէս:

Սրբազանը քառորդ դար առաջ լայն ընծայած էր նոյնին Ա. Հատորը որ, պէտք է խոստովանիլ, աւելի օտուար ըլլալուն հետ, գերազանց է նաև որակով:

Գիրքը լեցնող 22 կարճ յօդուածները սրտէ սիրտ կամարուող խօսքեր են, գրուած պարզ ու անսեթեթ ոճով, որոնք կը բանան թաքուն ծալքերը Աւետարանի խօսքերուն և հաղորդական ու դիւրամտաշելի կը դարձնեն տատուածային պատգամները հաւատացեալներուն:

Պէտք է ըսել թէ հեղինակը իր այս գործին մէջ տեղ-տեղ կը մօտենայ այն հոգեւորականներուն, որոնք Եկեղեցւոյ սրբազան բեմը համալսարաններու կամ ակումբի ամպիոնին հետ կը շփոթեն, ազգայնաշունչ ճառերու վայր, ուրկէ դպրոցի մէջ մեր վաղուց սորված ազգային պատմութեան աժան դասերը կը հրամցուին մեզի: Դիւրին չէ միշտ և ոչ ալ պատշաճ ամէն պարագայի՝ հոգեւորի ու ազգայինին շաղապատումը՝ քարոզիչի բերնին մէջ: Կ'ու գայ տեղ մը, ուր ազգային շեշտը իր ստուերը կը նետէ Սուրբ Գրքէն ճառագայթող պայծառ լոյսին վրայ:

Վերջին տասնամեակներուն, կրօնական գրականութեան մեր անդաստանը ամայացումի, ամլութեան ախտը վիճակ մը կը պարզէ: Որքան կ'աճի կարիքը հոգեւոր գրականութեան՝ այնքան կը պակասին այդ ճիւղը մշակող գործերը: Սակայն նիւթապաշտութեան այս դարուն, կրօնական գրականութեան տեղունումը թուի գուցէ բնական երևոյթ շատերու կողմէ: Ահա թէ ինչու այդ կարիքը բաւարարել, այդ պակասը լրացնել փորձող ամէն ճիգ պէտք է արժեւորել մեծապէս: Սիոն Սրբազանի զոյգ հատորները ունին իրենց տեղը մեր կրօնական գրականութեան օակաւթիւ բայց մեծարժէք գրքերու կողքին: Ու ասիկա բարենիշ մը կ'ապահովէ ալեհեր Սրբազանին:

Գ. ԶԱՐՏԱՐ

«ԱՆՀԱՆԳՐՈՒԱՆ ՏԱՐԱԳԻՐՆԵՐ»

Հեղինակ՝ ԹՈՐԳՈՄ ՓՕՍԹԱՃԱՆԿՆ

(Լոս Անճելես, 1982, էջ՝ 241)

Դարձեալ չեղում մը՝ ներկայացնելու համար մեր գրասէր հասարակութեան հատոր մը — չէինք կրնար երեք ամիսներ սպասել — որ վերջին շրջանին արտասահմանի մէջ լոյս տեսած հայտառահատորներէն, չենք վարանիր ըսելու, ամենէն հետաքրքրականն ու միաժամանակ ամենէն թելադրականը, օգտակարը կը նկատենք։ Մէկ շունչով կարդացուող գիրք, արժանի՝ մօտիկը գրուելու վաճարամ Մովսէսի «Ամէն Տեղ Հայ Կայ» երկին։ Հեղինակը կը կոչուի Թորգոմ Փօսթաճեան, երբեմնի Միարան Մեծի Տանն կիլիկիոյ Միարանութեան, որ ասանէ մը ի վեր իրեն կայք ընտրած է «նոր աշխարհ» խառնարանին ամենէն հայաշատ նահանգը՝ Գալիֆոռնիա։

Ըսինք շահեկան, քանի որ գիրքը լեցնող 15 պատմուածքները (գրական արժէքի հարց չենք յարուցաներ։ Այդ նկատմամբ չէ որ կ'արժեւորուի հատորը), կառուցուած են միազօյն բայց հաստատ խորքի մը վրայ։ Բոլորն ալ արտագաղթողներ են հայրենիքէն (մին միայն կուգայ Ռուսաստանէն), որոնք նիւթին ետեւէն իրենց խելայեղ վազքին մէջ պատարաստ են ընդոսանելու բարոյական ամէն սկզբունք ու սրբութիւն, հայեցի ամէն արժէք ու աւանդութիւն։ Եւ կամ, լաւագոյն պարագային, երկու տէրերու միաժամանակ ու հաւատարմօրէն ծառայելու եղկելի միաժամութեամբ օտար ու անծանօթ ափեր ափ առնողներ։ Ու չ'ուշանար յուսախարութիւնը։ Հսկայ ու համայնակուլ խառնարանին մէջ որ Ամերիկա կամ Միացեալ Նահանգներ կը կոչուի կը քայքայուին ընտանեկան բոյներ, կը պղծուին ու կը բռնաբարուին անփորձ ու գեղանի մանկամարդուէրներ, կը նահանջեն լեզու, բարք ու աւանդութիւն, ու բարեմիտ ու ինքնակամ պանդուխտ ի վերջոյ կը գիտակցի թէ իր տեղը չէ Նոր Աշխարհը և թէ իր ուժերէն վեր է հասանքն ի վեր թիւաբերել։ Զղջումը չ'ուշանար սակայն չ'օլտեր, ինչպէս չեն օգտեր դեղն ու

դարմանը, երբ մանրէները քամած են արդէն հիւանդը մահուան անկողին։

Յատկանշական է մանաւանդ «Հողորդագորութիւն» խորագրուած կտորը, ուր Պօլոս, ազնիւ ու անփորձ երիտասարդ մը, Հոլիվուտի դռններու մէջ, զոհ կ'երթայ քսամեղի ոճի իր մը, սիրային խորքի մը վրայ բեմադրուած։ Ու մօրը աղեկէզ խօսքերը անոր դադաղին դիմաց. «Ինչո՞ւ եկանք այստեղ»։

Իսկ Ռուսաստանէն Արեւմուտք եկած վիրաբոյժը՝ Նորայր Վիրահատան («Ապերջանիկ Բժիշկի մը Օրագիրը») իսկապէս որ կենսագրուած է յազիչ ու սրտապատառ տողերով։ Պատուական վիրաբոյժը, տեղական լեզուին ու պայմաններուն անգիտակ. որչառան մը անգործ ու անսուղութեան անդոհին մէջ մնալէ ետք, վերջապէս կը յաջողի գործի մասնել իրր . . . հիւանդանոցի անտես (գետին մաքրող)։ Ու իր արժանապատուութեան խոցէն ինչպէս մկաններու մաշումէն վաղաժամ կ'երթայ իր անդերկրկայ նինջին։

Իսկապէս որ վերջին շրջանին, մեր պատմութեան ամենատխուր երեւոյթներէն մին կը հանդիսանայ արտագաղթը։ Երբ, մեր փոքր հայրենիքի սահմաններէն ներս մենք կարիքը ունինք, հայրենական անմահ բանաստեղծին բառերովը «բռնեցք ունիւն», մեր տարադնուած ու տարասփռ գաղութներուն Հայրենիքէն եկած տարբերով հոծացումը ճիշդ հակադիր նպատակին է որ կը ծառայէ։ Աւատարանի բառերով, նոր կարկանդակներ են անոնք, հին լաթերու վրայ նստուած։ Մոռնն պոկուած ուտեր, ուշ կամ կանուխ հորնալու դատապարտուած։ Մայր երկրէն ներս մեր համախումբ ու մեծաթիւ ներկայութիւնն է միակ գրուականը ազգային մեր ապագայ յոյսերու ծաղկումին։

Դառնալով գրքին, պէտք է ըսել թէ Փօսթաճեան ունի պատմելու հաճելի ոճ ու հեզասոյ լեզու։ Կան ուղղագրական վրէպներ, ընդհանրապէս զի և էի։ Այսպէս, ունինք օսհաքքիւ, մոթիլիս, բագուց, ինչպէս նաև յարաւր փոխան յարաւրի։ Ասոնցմով սակայն գրքին արժէքը նսեմացնել չէ որ կը փորձենք։

Գ. ՃԱՐՏԱՐ

ՅԻՍՈՒՆ ՏԵՐԻ ԵՌԱՋ

ՆՕԹՔ ԵՒ ՆԻՇՔ

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

Կիրակի, 25 Հոկտ.ի կէսօրէ վերջ, Պատրիարքարանի պատմական մեծ դահլիճին մէջ, ի ներկայութեան ամբողջ Միաբանութեան և աշակերտաց և ժողովուրդի հոծ բազմութեան, Ս. Պատրիարք Հօր նախագահութեամբ տեղի ունեցաւ Սրբոց Թարգմանչաց - Դուրեան Գրական Մրցանակի պարգևատրելութեան 1935-36 շրջանի հանդէսը։ Տ. Մկրտիչ Սրբազան, իբրև Աստուածաբան Ուսումն. Խորհրդոյ, բացման ընդարձակ և հմտալից ճառ մը կարդաց Հայ Բանահաւաքութեան և ազգագրական գրականութեան մասին։ Ապա Ս. Պատրիարքը կարդաց Մրցանակի բուն Տեղեկագիրը, զոր ինքն էր գրած, ու յետոյ դարձեալ փակման խօսքն ըրաւ։ Ժառանգաւորք և Ս. Թարգմանչաց վարժարանի սանունք, առաջնորդութեամբ Ս. Աթոռոյ մասնագէտ երաժշտապետ Տ. Պսակ վրդ. ի (այսպէս Արքեպս., վախճանած ի Լոնտոն 1981ին — Ծ. Խ.) և ընկերակցութեամբ երգիւնի (orgue), քառաձայն երգեցին «Ով յարկ վսեմ», «Ով մեծաւորս», «Եթէ դիս տանիս» երգերը և «Տէր, կեցո՛ւ» ազգային մաղմբերը, խանդավառելով և սքանչացնելով ամէնքը։

Դ. 28 Հոկտ.ին, Ս. Պատրիարքը, ընկերակցութեամբ Տ. Մուշեղ և Տ. Տիրան վարդապետներու և Տ. Աթոռու Արդ. ի, մեկնեցաւ Հալէպ, յայց գերեզմանի Հոգեւոյս Բարդէն վահան։ Իր դարձին պիտի այցելէ նաև Անթիլիաի Դպրեվանքը։

(«Սիոն», 1936, Ժ. Տարի, Նոյեմբեր, Թիւ 11, էջ 252)։

Ազգիս հանրութեան ուղղուած ընդհանրական կոնգակով մը, Ամենայն Հայոց վահ. Ս. Հայրապետը կը ծանուցանէ թէ սրտագինս մխիթարուած է իմանալով թէ ի՞նչ ջերմ ընդունելութիւն գտած է Ս. Գրոց ոսկեղարեան Հայերէնի Թարգմանութեան 1500ամեակի կատարման մասին իր հայրապետական հրամանը։

Ուրիշ սրբատառ կոնգակով մը, Ն. Ս. Օծութիւնը իր բարձր գոհունակութիւնը կը յայտնէ Աստուածաշունչի Հայերէն Թարգմանութեան Յոբելիանի ազգովին կատարման գործը կազմակերպելու համար Ս. Աթոռոյս մէջ այն առիւնը գոյութիւն առած կեդր. Գանձաժողովին և, ի նշան իր հայրապետական գնահատութեան, Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի պատուանշանին Ա. կարգի ականակաւ խաչը կը շնորհէ Ամեն. Տ. Թարգմ. Ս. Պատրիարք Հօր։

Դարձեալ, երկու տառնձին սրբատառ կոնգակներով, Ն. Վեհափառութիւնը Արքեպս.ի պատիւ կը շնորհէ Ս. Աթոռոյս բազմավաստակ Միաբաններ Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Մեսրոպ և Պատր. Փոխանորդ Գերշ. Տ. Մկրտիչ Սրբազաններուն։

Ս. Պատրիարք Հայրը, Հալէպէն իր վերադարձի Շր. երեկոյին իսկ, Նոյեմ. 7ին, Պատրիարքարանի մեծ դահլիճին մէջ հաւաքելով ամբողջ Միաբանութիւնը, պաշտօնէութիւնը և ուսուցչութիւնը, պատշաճ հանդիսութեամբ կարգաւ տուաւ երկու կոնգակները, և ջերմ շնորհաւորութեան խօսքերով անձամբ յանձնեց զանոնք երկուքին, որոնց յետոյ շնորհաւորութեան յարգանք մատուցին ամէնքը։

(«Սիոն», 1936, Ժ. Տարի, Դեկտեմբեր, Թիւ 12, էջ 382)։

Բ Ա Ր Ե Պ Ա Շ Տ Ա Կ Ա Ն Ն Ո Ի Է Ր Ն Ե Ր

Ենթահավաքումը և օրհնութեամբ կ'արձանագրենք 1986 թվականի ընթացքին Ս. Յակոբեանց Մայր Ցանաթին և այլ Սրբավայրերում եղած հեռուկա բարեպաշտական նուէրները:

1) Երուսաղէմաբնակ Օր. Հայկանոյշ Նալպանտեանէ՝ ոսկեթել ձեռագործ Աւետարանի բռնիչ մը:

2) Երուսաղէմաբնակ Տէր և Տիկին Յովհաննէս և Շուշան Մէրկէթեաններէ՝ Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարի Ս. Աստուածածնայ պատկերին ճերմակ ոսկի մատանի մը, զմբուխ քարով և շուրջը աղամանդներով:

3) Երուսաղէմաբնակ Տիկին Սաթենիկ Թէրզիպաշեանէ՝ Ս. Յակոբի մկրտութեան աւազանին վարագոյր մը, վարագոյր մը նաև Ս. Մկառայ մատարան:

4) Երուսաղէմաբնակ Տէր և Տիկին Յակոբ և Սաթենիկ Թէրզիպաշեաններէ՝ գորգ մը Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարին:

5) Ս. Աթոռոյս Մայրապետ Տիրուհի Կարապետեանէ՝ Ս. Յարութեան Ս. Գեորգի մանի դրան ձեռագործ վարագոյր մը

և Յովպէի Ս. Նիկողայոս Եկեղեցւոյ խորաններուն և աւազանին ձեռագործ ծածկոցներ, երեք խաչի բռնիչներ և երկու պատարագիչի սրբիչներ:

6) Երուսաղէմաբնակ Օր. Պայծառ Գուլումեանէ՝ երկու պատարագիչի սրբիչներ:

7) Փարիզէն, Տիկին Սիրանոյշ Պաղտատեանէ՝ վոքր կանթեղ մը:

8) Երուսաղէմաբնակ Օր. Ազնիւ Կարապետեանէ՝ Ս. Գլխադրի սեղանին ճերմակ ծածկոց մը:

9) Երուսաղէմաբնակ Տիկին Սզատուհի Մաղմանեանէ՝ երկու ոսկեայ մատանիներ՝ Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարի Ս. Աստուածածնայ նկարներուն համար:

10) Երուսաղէմաբնակ Տկ. Նոյնմար Նալպանտեանէ՝ ձեռագործ ոսկեթել սկիւնի ծածկոց մը:

ԳՈՐԵԳԻՆ ԱՐՔԵՊՍ. ԳԱԶԱՆՃԵԱՆ

Լուսարարապետ Ս. Արոտոյ

Երուսաղէմի մեր ազգայիններէն նուիրատուութիւններ՝ Ս. Աստուածածնայ Տաճարին. — (Բացի առաջին երկուքէն, միւսները եղած են Գրետ Գոտուոյ տօնի հոգեհանգստեան առիթով)

Տիար Թադէոր Օհաննէսեան՝	1000	Տոլար	Տիար Տիգրան Պետրոսեան՝	10	Տինար
Տիկին Լուսածին Սեթոյեան՝	100	»	Տիկին Ալին Պալեան՝	10	»
Տքթ. Ատրինէ Գարագաշեան՝	50	»	Տիկին Սիրուհի Տէր Վարդանեան՝	10	»
Տիար Սահակ Գալայճեան՝	30	»	Տիկին Նազելի Բէշիշեան՝	10	»
Օր. Մարալ Գահուէճեան՝	20	»	Տիկին Ազատուհի Մաղմանեան՝	30	Շէքէլ
Օր. Արվիկ Գահուէճեան՝	10	»	Տիար Արշակ Ռաճոյեան՝	25	»
Տիար Հրանդ Նազգաշեան՝	10	Տինար	Տիար Անդրանիկ Պաղբճեան՝	20	»
Տիար Վարուժան Տիրատուրեան՝	10	»	Տիար Յակոբ Մնացականեան՝	20	»
Տիար Պետրոս Խարմանտարեան՝	10	»			

Արտասահմանէն եղած նուիրատուութիւններ՝ Նոյն Տաճարին

Քրիս Տոնոյեան (Ամերիկա)	1000	Տոլար	Տէր և Տիկին Նաւար Թոտուեան	100	Տինար
Թորգոմ Արք. Մանուկեան (Ամեր.)	300	»	Տիար Ռուբէն Հարենց (Գերմանիա)	100	»
Տիկին Քնար Շմիթ (Ամերիկա)	100	»	Տէր և Տիկին Օննիկ Կոստանեան	50	»
Տիկին Զապէլ Աշտուեան (Ամերիկա)	100	»	Տիար Զաւէն Էքմէքճեան (Ամեր.)	30	»

Լիւնէն (Ֆրանսա) ուխտաւորաբար եղած խաւքէն, Տ. Նորվան Եպս. Զաքարեանի միջոցաւ

Տէր և Տկ. Կարպիս Մանուկեան	1500	Տոլար	Զանազան Լիոնահայերէ	1750	Տոլար
Տէր և Տիկին Զիլինկիրեան	1750	Ֆրանք	Հոգեհանգիստի նուիրատուութ.	1200	»

ՀԱՅՐԻԿ ՎՐԴ. ԳԱՍՅՅԵԱՆ

Տեսուչ Ս. Աստուածածնայ Տաճարի

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

Հ Ե Ռ Ս Գ Ի Ր

Ամենայն Հայոց Հայրապետի Օծման տարեգարծի առիթով, հետեւեալ հեռագիրը յղուած է Մայր Աթոռ. —

Նոյեմբեր, 2 Հոկտեմբեր 1986

Ձերդ Մերութեան գանակալութեան եւ օծման 31րդ տարեգարծին ուրախ առիթով, հանեցեք ընդունիլ մեր, Ս. Յակոբեանց Միաբանութեան եւ Ստղիմոնայ համայնքի ջերմագին շնորհատուութիւնները, երկար ու երջանիկ օրերու լուսադոյն բարեմաղբութիւններով հանդերձ:

ԷՂԻՇԷ ԱՐՔԵՊՍ. ՏԷՐՏԵՐԵԱՆ

Պատրիարք Հայ Նոյեմբերի

Ե Կ Ե Ղ Ե Յ Ո Վ Ա Ն Ք - Բ Ե Մ Ա Կ Ա Ն Ք

● Եր. 4 Հոկտ. — Տօն Խաչի: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Ս. Նշան վերնամատրան մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Վանիկ վրդ. Մանկատարեան:

● Կիր. 5 Հոկտ. — Բարեկենդան Վարդայ Ս. Խաչի պահոց: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնամատրան մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Անուշաւան վրդ.:

● Ուր. 10 Հոկտ. — Նախատօնակը պաշտուեցաւ Ղպտոց Սուրբ Գեորգ եկեղեցւոյն մէջ: Հանդիսարարն էր Գեորգ. Տ. Կիրեղ Եպս.:

● Եր. 11 Հոկտ. — Ս. Գեորգայ զօրավարին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գեորգ (Ղպտոց): Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Կոմիտաս վրդ. Շերպէթեան: Ապա Միաբանութիւնը Ղպտոց Հոգշ. Վանահայրէն: Երթ ու դարձի թափօրները զխաւորեց Գեորգ. Տ. Կիրեղ Եպս.:

— Կէսօրէ ետք, Գեորգ. Տ. Կիրեղ Եպիսկ. զխաւորութեամբ, Միաբան Հայրեր շրջափառութեամբ, Ս. Յարութեան մէջ պաշտուեցան ժամերգութիւն եւ նախատօնակ: Ապա կատարուեցաւ Տնօրինական Սրբատեղեաց այցելութեան հանդիսաւոր թափօր Տաճարէն ներս: Թափօրապետն էր Հոգշ. Տ. Կոմիտաս վրդ.:

● Կիր. 12 Հոկտ. — Տօն Վարդայ Ս. Խաչին: Գրչերային եւ առաւօտեան ժամերգութիւնները պաշտուեցան ի Ս. Յարութիւն, վերնամատրան մեր մատրան մէջ: Ապա Գեորգ. Տ. Կիրեղ

Եպս. մատոյց օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը Գրիստոսի Ս. Գերեղմանին վրայ: Ամբարիկահայոց Առաջնորդ Գեորգ. Տ. Թորգոմ Արքեպս. Մանուկեան նախագահեց Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Տ. Տ. Վաղգէն Ա. ի օծման 31րդ տարեգարծի առիթէ կատարուած «Հայրապետական Մաղթանք»-ին:

● Եր. 18 Հոկտ. — Ս. 72 աւակեցացի Գրիստի: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի ներքին դաւիթը, Ս. Գեորգայ սեղանին վրայ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Ռուբէն վրդ. Յովակիմեան:

● Կիր. 19 Հոկտ. — Այսօր կատարուեցաւ Ռեմէի Ս. Գեորգայ վանուց տարեկան ուխտագնացութիւնը, ներկայութեամբ բաղմաթիւ ժողովուրդի եւ նախագահութեամբ Լուսարարապետ Գեորգ. Տ. Գարեգին Արքեպս. ի, որ քաղցեց տանելի սուրբին եւ սրբութեան զաղափարին շուրջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Կոմիտաս վրդ. Շերպէթեան:

● Ուր. 24 Հոկտ. — Նախատօնակին ի Ս. Յակոբ Նախագահեց Գեորգ. Տ. Կիրեղ Եպս.:

● Եր. 25 Հոկտ. — Ս. Թարգմանչոց վարդապետացի մեղծ (Տօն ազգային եւ եկեղեցական): Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ պատարագեց, ըստ սովորութեան, Ս. Թարգմանչոց երկրդ վարժարանի Տեսուչը՝ Գեորգ. Տ. Կիրեղ Եպս. Լուսարարապետ Գեորգ. Տ. Գարեգին Արքեպս. նախագահեց Կիրայէնկեան բարերար գերզատանի հոգիներուն համար կատարուած տարեկան հոգեհանգստեան պաշտամունքին:

● Կիր. 26 Հոկտ. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնամատրան մատրան մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Անուշաւան վրդ. Ջղջանեան:

● Եր. 1 Նոյմ. — Ս. Չորից Աւետարանչացի: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Յարութեան դաւթի Ս. Յովնանէն Աւետարանչի մատրան մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Վանիկ վրդ.:

● Կիր. 2 Նոյմ. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Համբարձում վրդ. Քէշիշեան:

● Բշ. 3 Նոյմ. — Ս. Յովսէփա Աստածանօցի: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Գեթսեմանի Ս. Աստածածանայ Տաճարին մէջ, Հայր Յովսէփի գերեղմանին վրայ: Պատարագեց, ըստ սովորութեան, Տաճարին Տեսուչը՝ Հոգշ. Տ. Հայրիկ վրդ. Գալստեան:

● Եր. 8 Նոյմ. — Նկոստասն վարդապետացի: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Ռուբէն վրդ.:

— Կէսօրէ ետք, Լուսարարապետ Գեորգ. Տ. Գարեգին Արքեպս. Գաղանձեանի զխաւորութեամբ, Միաբանութիւնը շրջափառութեամբ, Ս. Յարութեան մատրան գործեց Ս. Յարութեան Տաճար, ուր Ս. Գերեղմանի եւ Խաչգիւտի այրի ուխտերէն ետք, վերջնոյս կրց' Ս. Գր. Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ մէջ պաշտուեցան ժամեր-

գութիւն և նախատօնակէ Ապա կատարուեցաւ Տնօրինական Սրբատեղեաց այցելութեան հանդիսաւոր թափօր Տահարէն ներս: Թափօրապետն էր Հոգշ. Տ. Համբարձում Վրդ. Գէշիշեան:

● Կիր. 9 Նոյմ. — Դիւս Խաչ: Գիշերային և առաւօտեան ժամերգութիւնները պաշտուեցան և Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Լուսաւորիչ: Ժամարարն էր Անթիլիսիոսի Միաբան Հոգշ. Տ. Եղիշէ Ծ. Վրդ. Մանէկեան: Ապա Լուսարարապետ Սրբազանը նախագահեց մեծահանդէս թափօրին, որ նախ իջաւ Դիւս Խաչի այրը և յետոյ բարձրանալով Ս. Գերեզմանի շրջափակը, երկուս դարձաւ անոր և մէկ անգամ Պատանատեղւոյն շուրջէ Սրբազանը, ամպնօխանի տակ, կենաց փայտի մասունքը ունէր ի ձեռին: Քաչի քո Քրիստոսսի երգեցողութիւնէն ետք, թափօրը վերջացաւ Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ մէջ:

● Եր. 15 Նոյմ. — Տօմ Ամենայն Սրբոց: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Դիւսադիր: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Գուսան Արեղայ:

● Կիր. 16 Նոյմ. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնամատրան մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Կոմիտաս Վրդ. Եւրպէթեան:

● Ուր. 21 Նոյմ. — Նախատօնակը պաշտուեցաւ Ս. Հրեշտակապետաց եկեղեցւոյ մէջ: Հանդիսապետն էր Գերշ. Տ. Կիրեղ Եպս.:

● Եր. 22 Նոյմ. — Ս. Լեւոնապետեաց Գաբրիէլ եւ Միքայէլի: Առաւօտեան ժամերգութիւնը պաշտուեցաւ և Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Հրեշտակապետ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Վանիկ Վրդ. Մանկատարեան: Գերշ. Տ. Կիրեղ Եպս. նախագահեց Ս. Աթոռոյ բարերարուն Աղանի ձէվա՛րձեանի և պարագայից համար կատարուած տարեկան հոգեհանգրտեան պաշտամունքին:

● Կիր. 23 Նոյմ. — Դարձեալ Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Հրեշտակապետ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Անուշաւան Վրդ. Զղջանեան:

● Եր. 29 Նոյմ. — Առաք. Անդէի եւ Փիլիպպոսի: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Դիւսադիր: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Ռուբէն Վրդ. Յովակիմեան:

● Կիր. 30 Նոյմ. — Բարեկենդան Յիսնակի պահոց: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնամատրան մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Կոմիտաս Վրդ.:

● Դշ. 3 Դեկտ. — Նախատօնակին ի Ս. Յակոբ նախագահեց Գերշ. Տ. Կիրեղ Եպս.:

● Եշ. 4 Դեկտ. — Ընծայումն Ս. Ասուածամնի: Առաւօտուն, Գերշ. Տ. Կիրեղ Եպս. Դարիկեանի գլխաւորութեամբ, Միաբան Հայրեր ինքնաշարժերով իջան Գեթսեմանի ձորը ու շրջապատուով մուտք գործեցին Ս. Ասուածամնայ Տահար, ուր Տիրամօր Ս. Գերեզմանին

վրայ օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը մատուց Գերշ. Հանդիսապետ Սրբազանը, և նախագահեց Կիւլլայի Կիւլլեկեանի և իր զերդաստանի հոգիներուն համար կատարուած տարեկան հանգստեան պաշտամունքին:

● Եր. 6 Դեկտ. — Գրիգորի Սփանջկազործին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Դիւսադիր: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Վանիկ Վրդ. Մանկատարեան:

● Կիր. 7 Դեկտ. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յակոբ, Ս. Կարապետի խորանին վրայ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Անուշաւան Վրդ. Զղջանեան:

● Ուր. 12 Դեկտ. — Նախատօնակին ի Ս. Յակոբ նախագահեց Գերշ. Տ. Կիրեղ Եպիսկ. Դարիկեան:

● Եր. 13 Դեկտ. — Առաք. Թադէոսի եւ Բարդղիմէոսի: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Դիւսադիր: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Գուսան Արեղայ Ալճանեան:

● Կիր. 14 Դեկտ. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնամատրան մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Ռուբէն Վրդ.:

● Եր. 20 Դեկտ. — Նիկողայոսի Սփանջկազործին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յակոբ, Ս. Մակարայ մատրան մէջ, երկու օր առաջ զուգարկւած Հարցն Եղիպսացոց տօնին առթիւ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Գուսան Արդ. Ալճանեան: Վերաբերումը կատարուեցաւ ներքին գաւթին մէջ գտնուող Ս. Նիկողայոսի սեղանին վրայէն:

● Կիր. 21 Դեկտ. — Բարեկենդան Ս. Յակոբայ պահոց: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յակոբ, Ս. Աստուածածնայ խորանին վրայ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Անուշաւան Վրդ.:

— Նախատօնակին ի Ս. Յակոբ նախագահեց Գերշ. Տ. Կիրեղ Եպս.:

● Բշ. 22 Դեկտ. — Յղործին Ս. Ասուածամնի: Առաւօտուն, Գերշ. Տ. Կիրեղ Եպս. Դարիկեանի գլխաւորութեամբ, Միաբան Հայրեր ինքնաշարժերով իջան Գեթսեմանի ձորը ու շրջապատուով մուտք գործեցին Ս. Աստուածածնայ Տահար, ուր Տիրամօր Ս. Գերեզմանին վրայ օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը մատուց Գերշ. Հանդիսապետ Սրբազանը:

● Ուր. 26 Դեկտ. — Նախատօնակին ի Ս. Յակոբ նախագահեց Գերշ. Տ. Կիրեղ Եպս.:

● Եր. 27 Դեկտ. — Ս. Յակոբայ Մծբնայ հայրապետին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տահարի Ս. Դիւսադիր մատրան մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Վանիկ Վրդ.: Վերաբերումը կատարուեցաւ սուրբին նկարով կառուցուած Հարժական սեղանին վրայէն:

● Կիր. 28 Դեկտ. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնամատրան մատրան մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Ռուբէն Վրդ. Յովակիմեան:

Պ Ա Շ Տ Օ Ն Ա Կ Ա Ն Ք

● Եշ. 2 Հոկտ. — Հրեյից 5747 Նոր Տարուան առթիվ, Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը շնորհաւորական հեռագիր յղեց Իսրայէլի Նախագահ Վանմ. Հայիմ Էրցցօկի, Վարչապետ Վանմ. Շիմօն Փէրէսի, Քնէսէթի Նախագահ Վանմ. Շլոմօ Հիլլէլի և Երուսաղէմի Քաղաքապետ Վանմ. Թէտի Քօլլէքի:

● Եշ. 9 Հոկտ. — Ըստ իր տարեկան սովորութեան, Ամերիկահայ Արեւելեան Թեմի Առաջնորդ և Ս. Ուստիս Միաբան Գերշ. Տ. Թորգոմ Արքեպս. Մանուկեան ժամանեց Ս. Աթոռ, ուր մնաց մէկ շաբաթ:

● Կիր. 12 Հոկտ. — Կէսօրին, Սպանիոյ ազգային տօնին առթիվ, Սպանական Ընդհ. Հիւպատոսին կողմէ, Հիւպատոսարանի մէջ տրուած ընդունելութեան ներկայ գտնուեցան Գերշ. Տ. Կիրեղ Եպս., Հոգշ. Տ. Սեան Վրդ. և Քարտուղար Տիար Գէորգ Հինգիսեան:

— Նոյն օր, Ս. Աթոռ ժամանեց Անթիլիասի Միաբան Հոգշ. Տ. Կոմիտաս Ծ. Վրդ. Օհանեան, հետը բերելով 6 նոր ժառանգաւոր սաներ:

● Բշ. 20 Հոկտ. — Առաւօտուն, ի բացակայութեան Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր, Լուսաբարապետ Գերշ. Տ. Գարեգին Արքեպս. բացումը կատարեց ժառ. Վարժարանի և Ընծայարանի 1986—87 ուսումնական տարեշրջանին:

● Դշ. 22 Հոկտ. — Կէսօրէ ետք, Զինեանց լերան Գալիլիոյ վանքին մէջ, Յունաց Ամեն. Տ. Տիոտորոս Պատրիարքը բացումը կատարեց զեազադութեան Համագումարի մը, Քեառադութեան Տարուան և Ս. Կիրեղ Երուսաղէմացի Պատրիարքի մահուան 160(ամեակին առթիվ կայացած: Ներկայ էին զանազան համայնքներէ հոգեւորականներ, ինչպէս նաև Պատրիարքին հրաւերով այլազան երկիրներէ ժամանած Օրթոտքս Եկեղեցիներու պատուիրակութիւններ: Մեր կողմէ ներկայ եղան Պատր. Փոխանորդ Գերշ. Տ. Կիրեղ Եպս. և Հոգշ. Տ. Անուշաւան Վրդ., որոնք ապա մասնակցեցան Նօթր Ծամ Հիւրանոցի մէջ, Նորին Սրբութիւն Յովհաննէս—Պօղոս Բ. Պապի Գահակութեան 8րդ տարեդարձի առթիւ, Պապական Նախարարին կողմէ տրուած ընդունելութեան: Հոն եկած էին նաև Լուսաբարապետ Գերշ. Տ. Գարեգին Արքեպս., Հոգշ. Տ. Սեան Վրդ. և Տիար Գէորգ Հինգիսեան:

● Կիր. 26 Հոկտ. — Առաւօտուն, Յունաց Պատրիարքը, ի գլուխ Օրթոտքս Եկեղեցիներու պատուիրակութեանց, հանդիսիւ մուտք դարձեց Բեթլէհէմ, ուր պատարագեց Աւար Սննդեան Տաճարին մէջ և աղօթեց վան խաղաղութեան աշխարհի Մեր կողմէ ներկայ էր Աւագ Թարգման Հոգշ. Տ. Սեան Վրդ.:

● Բշ. 27 Հոկտ. — Երեկոյեան, Քնէսէթի մէջ, Իսրայէլի առաջին վարչապետ Տափիտ Պէն Կուրեօնի ծննդեան 100ամեակին առթիւ

կայացած բացառիկ նիստին և ընդունելութեան ներկայ գտնուեցան Գերշ. Տ. Կիրեղ Եպս. և Հոգշ. Տ. Անուշաւան Վրդ.:

● Եշ. 30 Հոկտ. — Երեկոյեան, Շուէտական Աստուածաբանական Վարժարանի մէջ, Սքանտինաեան երկիրներէ ժամանած աստուածաբանական ուսանողներու ներկայութեան կայացած խորհրդակցական ժողովի մը ներկայ գտնուեցաւ Հոգշ. Տ. Անուշաւան Վրդ. Զղջանեան, որ Շուէտի Հովիւ եղած միջոցին տիրապետած էր նաև տեղական լեզուին:

● Ուր. 31 Հոկտ. — Երեկոյեան, Լուսեռականներու Եկեղեցւոյն մէջ, մեծ հանդիսութեամբ կատարուեցաւ եպիսկոպոսական ձեռնադրութիւնը Վեր. Նապիլ Նասսարի, որ իբր Հովիւ պիտի յաջորդէ տարիքի բերումով հրաժարած Տաւու Հատատ Եպս.ին: Հոկտ. 31ը Reformation Day է Լուսեռականացի մօտ, Լուսեռական շարժման սկզբնաւորումի օր:

● Կիր. 2 Նոյմ. — Գերշ. Տ. Կիրեղ Եպս. մեկնեցաւ օդակայան, ողջերթ մղվելու Իսրայէլի Նախագահ Վանմ. Հայիմ Էրցցօկի, որ Աւստրալիա կը մեկնէր այցելութեան:

● Բշ. 3 Նոյմ. — Կէսօրին, Գերշ. Տ. Կիրեղ Եպս. ներկայ եղաւ Քաղաքապետ Վանմ. Թէտի Քօլլէքի կողմէ, Քաղաքապետարանի մէջ, ի պատիւ նորընտէր վարչապետ Վանմ. Իցնաք Շամիրի տրուած ընդունելութեան:

● Եշ. 6 Նոյմ. — Ս. Աթոռ ժամանեց Անթիլիասի Միաբան և Կիրպոսի Առաջնորդ Հոգշ. Տ. Եղիշէ Ծ. Վրդ. Մանճիկեան, հետը բերելով 6 նոր ժառանգաւոր սաներ:

● Կիր. 16 Նոյմ. — Կէսօրէ առաջ, Հոգշ. Տ. Անուշաւան Վրդ. ներկայ եղաւ Ֆրանչիսկեաններու Մայր Տաճարին մէջ, Պեճիքայի ազգային տօնին առթիւ մատուցուած Պատարագին և յաջորդող ընդունելութեան:

● Ուր. 21 Նոյմ. — Գերշ. Տ. Կիրեղ Եպս. մեկնեցաւ օդակայան, բարի գալուստ մղվելու Իսրայէլի Նախագահ Վանմ. Հայիմ Էրցցօկի, Աւստրալիայէն իր վերադարձին առթիւ:

● Բշ. 24 Նոյմ. — Կէսօրէ առաջ, Հոգշ. Տ. Տ. Անուշաւան և Հայրիկ Վարդապետներ ներկայ եղան հանգ. Տ. Անաթոլիոս Եպս. յուզարկաւորութեան, Յունաց վանքի Մայր Տաճարին մէջ:

— Կէսօրին, Գերշ. Տ. Կիրեղ Եպս., Հոգշ. Տ. Անուշաւան Վրդ. և Հոգշ. Տ. Վանիկ Վրդ. ներկայ եղան Ալ—Աքսա մզկիթի մէջ, ծանօթ փաստարան Անուար Նուսէյպէյի յուզարկաւորութեան:

● Կիր. 30 Նոյմ. — Երեկոյեան, Սկոտլանդի ազգային տօնին առթիվ, St. Andrew's Եկեղեցւոյ մէջ կատարուած արարողութեան ներկայ եղաւ և իր մասնակցութիւնը բերաւ Հոգշ. Տ. Անուշաւան Վրդ., և ապա, Հոգշ. Տ. Գուսան Արդ. և Տիար Գէորգ Հինգիսեանի և Սահակ Գալայճեանի հետ մասնակցեցաւ քմիտի սրահին մէջ կայացած ընդունելութեան:

**Ս. ԱԹՈՌՈՑՅՍ ԿԻՒԼՊԷՆԿԵԱՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԸ ՇՆՈՐՀԱԿԱԼՈՒԹԵԱՄԲ
ՍՏԱՅԱՐ Է ՀԵՏԵԻԵԱԼ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ**

- The Armenian Pottery of Jerusalem* — Exhibition Catalogue, Ceramics Pavilion, Haaretz Museum, Tel Aviv — Summer 1986. Exhibitions & Catalogue: Yael Olenik. Exhibition Design: Eli Luria. Catalogue Design: Shlomo Sawadi. Photographs: Gregory Vinitzky. Editing: Gania Doron (Hebrew), Rachel Row (English). Translation: Irit Ziffer. Tel Aviv, Haaretz Museum, 1986, pp. 45 + 19.
- The Israel Museum Guide* — Rafi Grafman. Jerusalem, Hamakor Press, 1983, pp. 174.
- Noah's Ark Found* — Tom Crotser & Jeremiah Patrick. Jerusalem, 1986, pp. 200.
- Armenian Carpets* (Russian & English) — Mania Ghazarian. English Translation by Zhanna Kocharyan. Moscow, Sovietzky Khudozhnik, 1985, pp. 111.
- Yeghernabadoum (Story of Genocide)* — Garabed Kapikian. An Account of the Deportation and Massacre of the Armenians of Sebastia and Lesser Armenia. Abridged by Arakel Badrig and translated by Aris Sevag. New York, published by the Pan-Sebastia Rehabilitation Union, Inc., 1978, pp. 83. [pp. 16.
- Emperors, Tzars and Commissars* — Antranig Chalabian. Southfield, Michigan, 1985, *Sincerely ... Gigi* — Gigi Graham Tchividjian. Daybreak Books. Grand Rapids, Michigan, Zondervan Publishing House, 1984, pp. 122.
- Men Without Childhood* — Andranik Zaroukian. Translated by Elise Bayizian and Marzbed Margossian. New York, Ashod Press, 1985, pp. 162.
- Selected Poems* — Archie Minassian. Introduction by William Saroyan. Afterword by Aram Saroyan. New York, Ashod Press, 1986, pp. 64.
- Sculpture and Drawings* — Reuben Nakian. Edited by Rosalie Goldstein. Milwaukee, Wisconsin, 1985, pp. 51.
- Jesus, the Son* — Nerses Shnorhali. Edited and translated by Mischa Kudian. London, Mashtots Press, 1986, pp. 100.
- Krikor* — Takvor Takvorian. A la Recherche du Passé. Marseille, 1986, pp. 238.

● Շր. 6 Դեկտ. — Կեսորուան մօտ, Ամերիկայի National Council of Churches-ն պատուիրակութիւն մը այցելեց Մայրավանք և, իրացականութեան Ամեն. Ս. Պատրիարք Զօր, ընդունուեցաւ Լուսարարացեալ Ս. Զօր կողմէ:

● Բշ. 8 Դեկտ. — Հոգշ. Տ. Անուշաւան Վրդ. ներկայ եղաւ Պր. Զէյթ համալսարանի մէջ գումարուած խորհրդակցական ժողովի մը:

● Ուր. 26 Դեկտ. — Եւրոպացւոց Ս. Ենրնդեան տօնին առիթով, կէսօրէ առաջ, Ամեն. Ս. Պատրիարք Զօր գլխաւորութեամբ, Միաբանութիւնը շնորհաւորական այցելութեան գնաց Լատինաց Ամեն. Ս. Պատրիարքին և Ֆրանչիսկեանց Դերշ. Կիւսթատիւ: Ապա գնաց Պապական Նուիրակիւն և Անկլիքան Արքեպիսկոպոսին: — Իսկ Պատր. Փոխանորդ Դերշ. Տ.

Կիւրեղ Եպիսկ., քանի մը վարդապետներով, այցելեց Կիւսթիկ և Բողոքական ալլ յարանուանութեանց հոգեւոր պետերուն:

● Դշ. 30 Դեկտ. — Տարեփակի առիթով, Իսրայէլի Պետութեան Նախագահ Վահմ. Հայիմ Լէրցօկի ապարանքին մէջ կայացած քրիստոնէական համայնքապետերու աւանդական ընդունելութեան ներկայ գտնուեցան Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը, Պատր. Փոխ. Դերշ. Տ. Կիւրեղ Եպս. և Հոգշ. Տ. Սեան Վրդ.:

— Երեկոյեան, Հրէական Խանուկայի (Մակարայեցւոց) տօնին առիթով, Քաղաքապետ Վահմ. Թէտի Քօլլէքի կողմէ, Քաղաքապետարանի մէջ տրուած ընդունելութեան ներկայ եղան Դերշ. Տ. Կիւրեղ Եպս., Հոգշ. Տ. Վանիկ Վրդ. և Տիար Բէորդ Հինդլեան:

- Ալմաստ — Ա. Սպենդիարով, Երկերի Լիակատար ժողովածու, 11րդ Հատոր, Գիրք Առաջին: Օպերա չորս գործողությամբ — Պարսիտուր, Խմբագրություն Գ. Բուշադեանի: Երևան, «Սովետական Գրող» Հրատարակչություն, 1984, էջ 405:
- Դաւիթ Անյաղթ (Մատենագիտական Ցանկ) — Կազմեց՝ Անահիտ Յարութիւնեան, Երևան, 1980, էջ 36:
- Երկասիրութիւնը փլիստոյայականը — Դաւիթ Անյաղթ, Համահաւաք Քննական Բնագրերը և Առաջարանը՝ Ս. Ս. Արեշտեանի, Երևան, 1980, էջ 337:
- Սահմանը Իմաստասիրութեան — Դաւիթ Անյաղթ, Նմանահանութիւն 1280 թիւ Զեռագրի, Երևան, 1980, էջ 72:
- Վերլուծութիւն «Ներածութեան» Պորփիրի — Դաւիթ Անյաղթ, Համահաւաք Քննական Բնագիրը, Թարգմանութիւնը Գրաբարից Ռուսերէն, Առաջարանն ու Մեթոդագրութիւնները Ս. Ս. Արեշտեանի, Երևան, 1976, էջ 209:
- Փլիստոյայութեան Պատմութեան Համառոտ Ակնարկ — Մ. Տ. Իովչուկի, Տ. Ի. Օյգերմանի և Ի. Յ. Շչիպանովի (Խմբագիրներ): Թարգմանուած է Ռուսերէն երբորդ հրատարակութիւնից, Երևան, Համալսարանի Հրատ., 1979, էջ 562:
- «Հիւսիսամիայլ» Ամսագիր 1858-1864 — Եւգենիո Ներսիսեան (Կազմող) և Ռաֆայէլ Իշխանեան (Խմբագիր): Մատենագիտութիւն, Երևան, 1978, էջ 115:
- Բանասիրական Ուսումնասիրութիւններ — Հրաչեայ Աճառեան, Երևան, Համալսարանի Հրատարակչություն, 1976, էջ 235:
- Հայերէն Արմատական Բառարան (Գ. Հատոր, Հ-Զ) — Հրաչեայ Աճառեան, Երևան, Համալսարանի Հրատարակչություն, 1977, էջ 635:
- Նոյնին Գ. Հատորը (Պ-Յ): Երևան, Համալսարանի Հրատ., 1979, էջ 674:
- Ժամանակակից Հայոց Լեզուի Բացատրական Բառարան (Հատոր Զորբորդ, Յ-Յ) — Հայկ. ՍՍՀ Գիտութիւնների Ակադեմիա, Հր. Աճառեանի Անուան Լեզուի Ինստիտուտ, Երևան, 1980, էջ 828: [էջ 58:
- Մեծամորի Շանթերը — Ալեքսանդր Կալոսեան և Արսէն Պուժպեանսկի, Երևան, 1979, Հայոց Գիր և Գրչութիւն — Աշոտ Գ. Արրահամեան, Երևան, 1973, էջ 371:
- Ազատեի Նովտ! Պատմութեան և Կուլտուրայի Յուշարձանները — Իսկանդար Բ. Էլարեան, Պատմական Յուշարձանների Պահպանման Հայկական Ընկերություն, Երևան, «Հայաստան» Հրատ., 1980, էջ 81 և 67 լուսանկարներ:
- Շարականների Ժանրը Հայ Միջնադարեան Գրականութեան մէջ (Ե-ԺԵ. դդ.) — Գրիգոր Յակոբեան, Հայկական ՍՍՀ Գիտութիւնների Ակադեմիա, Մ. Արեղեանի Անուան Գրականութեան Ինստիտուտ, Երևան, 1980, էջ 426:
- Երաժշտական Այբուբեն — Արեգ Լուսինեան, Բանաստեղծութիւնները՝ Նանսէն Միքայէլեանի, Երևան, «Սովետական Գրող» Հրատ., 1985, էջ 115:
- Ուրուագիծ Արեւմտահայ Թատրոնի Պատմութեան (Հատոր Երբորդ) — Գառնիկ Ստեփանեան, Երևան, 1975, էջ 434:
- Գեղարուեստական Գրականութեան Պատմականութիւնը — Սերգէյ Սարինեան, Երևան, «Սովետական Գրող», 1979, էջ 361:
- Էջեր Արեւմտահայ Գրականութեան Պատմութիւնից — Մինաս Գ. Հիւսեան, Երևան, Համալսարանի Հրատարակչություն, 1977, էջ 327:
- Բաները Մատենադարանի — 1986, Երևան, Հայկ. ՍՍՀ ԳԱ Հրատ., էջ 358:
- Հայ Նոր Գրականութեան Պատմութիւն (Հատոր Հինգերորդ): Հայկական ՍՍՀ Գիտութիւնների Ակադեմիա, Մ. Արեղեանի Անուան Գրականութեան Ինստիտուտ, Երևան, Հայկական ՍՍՀ ԳԱ Հրատարակչություն, 1979, էջ 1012:
- Հայաստանի և Հայ Կուլտուրայի Մասին — Սերգէյ Գորոդեցկի, Խմբագրությամբ և Առաջարանով Գ. Բ. Ղարիբջանեանի (ՀՍՍՀ ԳԱ Ակադեմիկոս), Երևան, «Սովետական Գրող» Հրատարակչություն, 1980, էջ 327:

- Իրիկուան Խորհուրդներ (Սէր - Խոհ - Հայերգութիւն) - Վահան Թէքէեան, Երևան, «Սովետական Գրող» Հրատարակչութիւն, 1978, էջ 213:
- Գրական Դէմքեր - Ս. Ն. Սարինեան (Պատասխանատու Խմբագիր): Երևան, Հայկ. ՍՍՀ ԳԱ Հրատարակչութիւն, 1976, էջ 384:
- Հայրենագիտական էդիւտներ - Կոմսար Աւետիսեան և Ասպրամ Աւետիսեան: Երևան, «Սովետական Գրող» Հրատարակչութիւն, 1979, էջ 325:
- Վարք Մաշտոցի - Կորիւն: Աշխարհաբար Թարգմանութիւնը, Առաջարանով և ծանօթագրութիւններով Մ. Արեղեանի: Երևան, «Սովետ. Գրող», 1979, էջ 81:
- Գրիգոր Նարեկացի Լեզուի Սահմաններուն Մէջ - Գրիգոր Պըլտեան: Վենետիկ, Ս. Ղազար, 1985, էջ 160: [էջ 11:
- Տեղագրութիւն Քանդողոյ Քաղաքի մը Համար - Գր. Պըլտեան: Փաստաթիւ, 1976, Հատուածներ «Սենեակ»ի Մասին - Գրիգոր Պըլտեան, Պէյրութ, 1978, էջ 101:
- Մանտրաներ - Գրիգոր Պըլտեան: Գծանկարներ՝ Ասատուրէն: Փարիզ, 1986, էջ 117: (Այս երկու գիրքերը բանաստեղծութիւն են):
- Անթառամ Շողեր - Եղիշէ Վրդ. Մանճիկեան: (Հայերէն և Անգլիերէն): Գալիֆոնիա, Միացեալ Նահանգներ, ԱԼՔՕ Բրինթինկ Բամբընի, էջ 56:
- Հակաբերթուած (Հայերէն և Անգլիերէն) - Գրիգոր Պըլտեան: Անգլիերէնի թարգմ.՝ Բաֆֆի Սէթեան: «Հայ Սփիւռք» Մատենաշար, թիւ 2: Լոս Անճելըս, 1979:
- Հերոսամարտներ (70ամեակ) - Արմէն Տօնոյեան (Կազմեց և Խմբագրեց): Վան, Շապին Գարահիսար, Տարսն, Մուսա Լեռ, Ուրֆա: Արդարահատոյց «Նաւասարդ»ի Հրատարակչութիւն՝ թիւ 7: Լոս Անճելըս, Ալքօ Բրինթինկ, 1985, էջ 139:
- Արիզոնա եւ Այլ Պիեսներ - Յովսէփ Եղգուպեան: «Նաւասարդ» Հրատ., թիւ 8: Լոս Անճելըս, Ալքօ Բրինթինկ Բամբընի, 1986, էջ 369:
- Յուշամատեն Պօղոս Նուպար Փաշայի - Կարապետ Տէմիրճեան (Հրատարակիչ): Հ. Բ. Ը. Մ.ի Հիմնադրութեան 80ամեակին առթիւ: Գալիֆ., 1986, էջ 61:
- Քայլերդ Հայկ: Բարեգործական Ընդհ. Միութեան - Յ. Սինանեան (Երաժշտութիւն) և Յակոբ Սամուէլ Մանուկեան (Դաշնաւորութիւն): Խօսք՝ Վահան Մալէգեանի: Թօրօթ, Գանատա, 1984:
- Հայաստանեայց Կեկեղեցիի եւ Հայ Եկեղեցականութեան Կոյումը - Արմէն Ամատեան (Մինաս Թէօլէօյեան): (Մարկ Նշանեան - Նորվան Եպս. Զաքարեանի Տեսակցութեամբ Արծարծուած Կէտերու Առթիւով): Մոնթրէալ, Գանատա, 1986, էջ 118:
- Յուշամատեն Ազգային Կեդրոնական Վարժարանի (1886-1986) - Ն. Ուղուկեան (Խմբագիր): Մոնթրէալ, Տպ. Տիգրան Ա. Մանուկեան, 1986, էջ 185:
- Արիանի Ակնարկէն - Արմենուհի Թէրզեան: Ռշտունի Գարագըզեան Գրական Մատենաշար, թիւ 3: Իսթանպուլ, Մուրատ Օֆսէթ, 1986, էջ 214:
- Մի Պտոյտ Երոպայում - Լեոն Գ. Մինասեան: (Ծամբորդական Տպաւորութիւններ): Նոր Զուլա, Տպարան Ս. Ամենափրկիչ Վանքի, 1986, էջ 289:
- Հայրենասէրի Յուշեր (Օրագրութ.) - Գառնիկ Պաշարեան: Պ. Այրէս, 1970, էջ 195:
- Գրասեղանիս Թուղթերէն - Եղիշէ Մ. Վրդ. Մանճիկեան: Յրէզնօ, 1981, էջ 145:
- Օրագրութիւնս - Աղանի Գաղանճեան: Յրէզնօ, Գալիֆ., 1986, էջ 241:
- Տիրոջ Նուիրուած Կեանք մը - Ե. Ա. Թօրօ: Փաստաթիւ, Գալիֆ., 1986, էջ 156:
- Սուրբ Հոգի - Ե. Ա. Թօրօ: Փաստաթիւ, Գալիֆ., 1986, էջ 30:
- Հրաշապատում - Հրատ. Հայ Եղբայրութեան Եկեղեցիներու Ընդհանուր Միութեան: Փաստաթիւ, Գալիֆ., 1983, էջ 119:
- Հաւատքս առ Աստուած (Ինքնակենսագրութիւն) - Երուանդ Քէլլէճեան: Յրէզնօ, Գալիֆ., Կլէնտէյլ, Մարալ Տպարան, 1986, էջ 75:
- Գեորգանց Դիտութիւն - Պ. Պ. Աճէմեան: Յրէզնօ, Գալիֆ., 1986, էջ 83:

ՍԱՀԱԿ ԳԱԼԱՅՆՈՒՆ
Քառուկար Մանեղաբան

(Շարունակելի)

Ս Ի Ո Ն

ՖԱՆԿ ՆԻԻԹՈՅ 1986 ՏԱՐԻՈՅ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ. —

Ն. ԱՐՔ. ԾՈՎԱԿԱՆ. — Մասթեոս Վրդ. Զուգայեցիի գանձերը եւ մեղեդիները	42
Մանրասպասում	102, 220

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ. —

Մ. ԻՇԽԱՆ. — (բրգմ.) Երե (Քիփիինկ)	36
Մ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ. — (բրգմ. Զայլս Հարոյի ուղեւորութիւնը	37, 97, 167, 216

Գ. ՃԱՐՏԱՐ. — Սիմեոնեան հաւատքով	41
Քառեակներ	101, 173, 219

ԵԶՈՊ. — Անվերնագիր	171
--------------------	-----

ԳՐԱԽՕՍԱԿԱՆ. —

Գ. ՃԱՐՏԱՐ. — «Ամասշեի Բարձունք- ներ» եւ «Միգամած Հորիզոններ» (Հայկ Հ. Պողոսեանի)	60
«Նամակների» (Յ. Օշականի)	128
«Մսփի Զօրաշարժ» (Գեղամ-Գեղակի)	195
«Աւետարանի Պատգամներ» (Սիւն Արեւայ. Մանուկեանի)	244
«Անհանգրուան Տորագիրներ» (Թորգոմ Փօսթանեանի)	245

Ն. ԱՐՔ. ԾՈՎԱԿԱՆ. — «La Chaine Arménienne sur l'Épître de Jacques»	127
--	-----

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ. —

Ե. — «Երուսաղեմի Տաղանայր»	19
ԹՈՐԳՈՄ ՊԱՏՐԻԱՐՔ. — Բարեկար- գութիւն Հայց. եկեղեցւոյ	27, 87, 154, 206

Տ. Տ. Վազգէն Ա. Հայրապետի բարոյը	85
----------------------------------	----

ԿՐՕՆԱԿԱՆ. —

ՌՈՒԲԷՆ ՎՐԴ. ՅՈՎԱԿԻՄԵԱՆ. — Ամսնորի պատգամ	33
ԿԱՐԷՆ ՔՀՆՅ. ԿՏԱՆԵԱՆ. — «Կամիս ողջ լինել»	95
Արիութիւն	96

ԳԷՈՐԳ Ս. ՃԻՆԻՎԻԶԵԱՆ. — Հոգի մը փրկել	165
Մեղին տեսակարար կեիւր	166
Սուրբեր եւ ննջեցեալներ	214

ՀԱՅ ՆԿԱՐՈՂՆԵՐ. —

Ն. ԱՐՔ. ԾՈՎԱԿԱՆ. — ԺԲ. - ԺԳ. Դարերու Հայ Նկարողներ	43, 110, 178, 221
---	----------------------

ՄԱՏԵՆԱԳՐԱԿԱՆ. —

Ն. ԱՐՔ. ԾՈՎԱԿԱՆ. — Վարժ Մաւ- տոյի եւ Ազարանգեղոս	174, 230
---	----------

ՊԱՏՄԱԿԱՆ. —

Ն. ԱՐՔ. ԾՈՎԱԿԱՆ. — Ժամանակա- գրութիւն Կ. Պոլսոյ Յովակիմ Պսփ. ի 51 Ոսկեղար	114
---	-----

ՏԻԳՐԱՆ Ս. ՔԻՐԻՇԵԱՆ. — Մասնա- ւոր պատմագրութիւն Ս. Նշան Վանուց Սեբասթոյ	52, 116, 189, 235
--	-------------------

ՅԻՍՈՒՆ ՏԱՐԻ ԱՌԱՋ. —

Մայր Արոտոյ Նուիրակ Տ. Գա- րեգին Արեւայ. մեր մեջ	61
Մահ ձօրն Ե. Թաղաւորի	61

Մահ Արամ Խաչատուրեանի	129	ԿԻԻՐԵՂ ԵՊՍ. ԳԱՔԻԿԵԱՆ. — Տարե-	
Մահ Յարութիւն Վրդ. Պարոնեանի	129	կան Տեղեկագիր Ս. Թարգմանչաց	
Քաղաքական խրատումներ	129	Երկրորդական Վարժարանի	130
Վախճանում Տ. Տ. Բաբգեն Արո-		Ինքնակենսագրութիւն Սերովբէ Վրդ.	
ռակից Կարողիկոսի	197	Սամուկեանի	57, 123, 194
Նոր ձեռնադրութիւններ	197	Ամանորի Հանդէս Ժող. Վարժարանի	
Ս. Յակոբի ներսէն	246	Եւ Ընծայարանի	63
Նոթք եւ նիւթ	246	Ս. Ստեփանոսի տօնը եւ ձեռնադրու-	
		թիւն Սարկաւազայ	67
Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ. —		Տարեկան հանդիսութիւնք Ս. Թարգ-	
Յունուար - Մարտ Ամսօրեայ լուրեր	66	մանչաց Երկրդ. Վարժարանի	141
Ապրիլ - Յունիս	144	71րդ Տարեդարձ Ապրիլեան Եղեռնի	142
Յուլիս - Սեպտ.	198	Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Տ. Տ.	
Հոկտ. - Դեկտ.	247	Վազգէն Ա. ի Ծննդեան ֆարոգը	2
		Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Տ. Տ.	
		Վազգէն Ա. ի Զատիկական ֆարոգը	78
Տ Խ Ր Ո Ւ Ն Ի. —		Ամեն. Ս. Պատրիարք Զօր Ծննդեան	
Տ. Մաշտոց Վրդ. Բարիլուսեան	71	պատգամը Բեքլեհեմի Ս. Այրեն	11
Սիմոն Սիմոնեան	143	Շնորհաւորական հեռագիրներ՝	
Արամ Հայկազ	143	յլուած Ս. Արտուրէն	14, 84
Ա Յ Լ Ե Ի Ա Յ Լ Ք. —		Շնորհաւորական գիր՝ Ամենայն Հայոց	
ՎԱԶԳԷՆ Ա. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ. — Եղի-		Վեհափառ Հայրապետէն	15, 80
վարդը վաւերական բանաստեղծ է	24	Շնորհաւորական գիր՝ Մեծի Տանն	
ԳԱՐԵԳԻՆ Բ. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ. — Բան վան		Կիլիկիոյ Կաթողիկոսարանէն	16, 81
իսկանուրեան, արքանուրեան եւ		Շնորհաւորական գիր՝ Քենքըրպրդրիի	
միւլուրեան	5	Արքեպիսկոպոսէն	17, 82
ՄԱՐՏԻՐՈՍ ՄԻՆԱՍԵԱՆ (հրաւ.) —		Շնորհաւորական գիր՝ Ռուսաց Պիմէն	
Հրաշեայ Անուանի նամակները		Պատրիարքէն	17, 83
Վիեննայի Միսիոնարներին	47,	Շնորհաւորական գիր՝ Փօրքուկալի	
104, 183, 226		Օրթոդոքս Առաքնորդէն	18
Գ. Ճ. — Համառոտ եւ բաղդասական		Շնորհաւորական գիր՝ Վասիկանէն	82
ակնարկ՝ մեր եւ ֆոյր եկեղեցի-		Բարեպաշտական նուերներ	251
ներու Տօնացոյցերուն վրայ	54, 120,	Ցանկ՝ Կիւլպենկեան Մասնադարանի	
191, 241		կողմէ ստացուած գրքերու	72,
Գ. — Եկեղեցիներու միւլուրեան եօր-			149, 201, 251
եակը Երուսաղէմի մէջ	62		

Բ Ո Վ Ա Ն Գ Ա Կ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

ՓՈԽԱՆ ԽՄԱԳՐԱԿԱՆԻ	
— Բարեկարգութիւն Հայց. Եկեղեցւոյ	ԹՈՐԳՈՄ ՊԱՏՐԻԱՐԺ 206
ԿՐՕՆԱԿԱՆ	
— Սուրբեր եւ ննջեցեալներ	ԴԷՈՐԳ Ս. ՃԻՆԻՎԻՋԵԱՆ 214
ՔԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ	
— Չայլոս Հարոյի ուղեւորութիւնը	ԹՐԳՄ. Մ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ 216
— Քառեակներ	Գ. ՃԱՐՏԱՐ 219
ՔԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ	
— Մանրապատում	Ն. ԱՐՔ. ԾՈՎԱԿԱՆ 220
ՀԱՅ ՆԿԱՐՈՂՆԵՐ	
— Հայ Նկարողներ ԺԱ. - ԺԳ. Դարեւու	Ն. ԱՐՔ. ԾՈՎԱԿԱՆ 221
Հրաչեայ Անառեանի Նամակներից Վիեննայի	
Մխիթարեաններից	ՀՐԱՏ. ՄԱՐՏԻՐՈՍ ՄԻՆԱՍԵԱՆ 226
ՄԱՏՆԱԳՐԱԿԱՆ	
— Վարդ Մատոյի եւ Ագաթանգեղոս	Ն. ԱՐՔ. ԾՈՎԱԿԱՆ 230
ՊԱՏՄԱԿԱՆ	
— Մասնաւոր պատմագրութիւն	
Ս. Նեան վանուց Սեբասիոյ	ՏԻԴՐԱՆ Ս. ՔԻՐԻՇԵԱՆ 235
Համառոտ եւ բաղդաստիան ակնարկ մեր եւ	
բոյր Եկեղեցիներու Տօնացոյցներուն վրայ	Գ. Ճ. 241
ԴՐԱՆՑՈՍԱԿԱՆ	
— «Աւետարանի Պատգամներ»	Գ. ՃԱՐՏԱՐ 244
— «Անհանգրուան Տարազիւրներ»	» » 245
ՅԻՍՈՒՆ ՏԱՐԻ ԱՌԱՋ	
— Ս. Յակոբի ներսէն	246
— Նօրք եւ Նիւք	246
Բարեպաշտական նուէրներ	247
Ս. ՅԱՆՈՐԻ ՆԵՐՍԷՆ	
— Հեռագիր	248
— Եկեղեցականք - Բեմականք	248
— Պատշոնականք	250
Ցանկ՝ Կիւլլեկեան Մասենադարանի կողմէ ստացուած գրքերու	251
Ցանկ Նիւրոյ 1986 տարւոյ	254